

Kunsten at overleve

De nordiske landes fiskeri set i historisk perspektiv

Fiskeriet i de nordiske lande har i løbet af de sidste godt hundrede år udviklet sig fra et kystnært deltidsfiskeri til et havgående fuldtidsfiskeri. Det er denne udvikling bogen beskriver. Hovedvægten er lagt på en historisk gennemgang for at belyse forskelle og ligheder i udviklingen. Fiskeriet kan ikke ses isoleret, da det foregår under en række forskellige betingelser, der kan være naturmæssige, lovgivningsmæssige etc. Bogen indledes derfor med nogle af disse betingelser i den hensigt at sætte fiskeriet ind i en sammenhæng. I bogens sidste del ses på fiskeri og reguleringer, og der gives eksempler på en række forslag, som fiskerne er kommet med til reguleringer.

Nord 1997:7

ISBN: 92-893-0021-3
ISSN: 0903-7004

Nordisk Ministerråd
Nordisk Forlagshus

NORD
Fiskeri

Kunsten at overleve

De nordiske landes fiskeri set i historisk perspektiv

Kunsten at overleve

Nord 1997:7

Kunsten at overleve

**De nordiske landes fiskeri
set i historisk perspektiv**

Kunsten at overleve

**De nordiske landes fiskeri
set i historisk perspektiv**

Kirsten Monrad

Nord 1997:7

Kunsten at overleve

De nordiske landes fiskeri set i historisk perspektiv

Nord 1997:7

© Nordisk Ministerråd, København 1997

ISBN 92-893-0021-3

ISSN 0903-7004

Tryk: Stougaard Jensen/Scantryk, København

Omslag: Kjeld Brandt, Kristine Linbjerg, København

Papir: Miljøvenligt papir som opfylder kravene i den nordiske miljøsvanemærkeordning.

Oplag: 700

Sælges gennem Nordisk Ministerråds agenter, se listen på sidste side.

Nordisk Ministerråd

Store Strandstræde 18

DK-1255 København K

Telefon (+45) 3396 0200

Telefax (+45) 3396 0202

Nordisk Råd

P.O.boks 3043

DK-1021 København K

Telefon (+45) 3396 0400

Telefax (+45) 3311 1870

Det nordiske fiskerisamarbejde

Den første nordiske fiskerikonference blev arrangeret i 1949. På fiskeriområdet er der siden udviklet et omfattende samarbejde mellem politikere, forvaltning, erhvervsorganisationer, enkelte erhvervsudøvere og interessegrupper. De nordiske landes fiskerisektorer har en lang række fælles-træk, hvilket har medført, at der er tradition for at samarbejde. Gennem Nordisk Ministerråd (fiskeriministrene) bidrages finansielt til samarbejdet om emner og problemer, hvor der er bred interesse i de nordiske lande, og hvor samarbejdet kan etableres smidigt og effektivt som følge af det nordiske kulturfællesskab og relativt ensartet samfundsopbygning. Den tætte videns- og informationsstrøm, der kendetegner det nordiske fiskerisamarbejde er derfor et vigtigt redskab til at sikre en balanceret udvikling af fiskeriet. Videre er der fælles interesse i at sikre det bedst mulige marine miljø. Samarbejdets motiv er derfor at bidrage til en bæredygtig og rationel udnyttelse af de levende marine ressourcer.

Nordisk Ministerråd

blev oprettet i 1971 som samarbejdsorgan mellem de nordiske landes regeringer. Ministerrådet fremlægger forslag til Nordisk Råds sessioner, viderefører rådets rekommandationer, rapporterer til Nordisk Råd om samarbejdets resultater og leder arbejdet inden for de forskellige emneområder. Samarbejdet koordineres af samarbejdsministrene, der er udpeget af det enkelte lands regering. Ministerrådet træder sammen i forskellige sammensætninger – afhængigt af hvilke spørgsmål, der skal behandles.

Nordisk Råd

blev oprettet i 1952 som et samarbejdsorgan mellem de folkevalgte forsamlinger og regeringer i Danmark, Island, Norge og Sverige. Finland indtrådte i 1955. Færøernes, Grønlands og Ålands delegationer indgår i henholdsvis Danmarks Riges og Finlands delegationer. Rådet består af 87 medlemmer. Nordisk Råd er initiativtagende og rådgivende og har kontrollerende opgaver i det nordiske samarbejde. Nordisk Råds organer er plenarforsamlingen, præsidiets og udvalgene.

INDHOLD

FORORD	7
INDLEDNING	9
RESUMÉ	12
BETINGELSER FOR FISKERIET	15
Fiskene og fiskeriet	15
Ejendomsretten	18
Teknologisk udvikling	20
Afsætning	24
Fiskeriets organisering	26
Fiskerireguleringer	29
FISKERIET I DE ENKELTE NORDISKE LANDE	33
Norge	33
Indledning	33
Fiskeriet i de sidste hundrede år	38
Flåden	40
Reguleringer	41
Fangst	44
Sverige	44
Indledning	44
Fiskeriet i de sidste hundrede år	47
Flåden	51
Reguleringer	52
Danmark	53
Indledning	53
Fiskeriet i de sidste hundrede år	56
Flåden	59
Reguleringer	60

Færøerne	61
<i>Indledning</i>	61
<i>Fiskeriet i de sidste hundrede år</i>	63
<i>Flåden</i>	69
<i>Reguleringer</i>	70
<i>Fangst</i>	70
Island	72
<i>Indledning</i>	72
<i>Fiskeriet i de sidste hundrede år</i>	73
<i>Flåden</i>	78
<i>Reguleringer</i>	79
Grønland	81
<i>Indledning</i>	81
<i>Fiskeriet i de sidste hundrede år</i>	85
<i>Flåden</i>	88
<i>Reguleringer</i>	88
Finland	90
<i>Indledning</i>	90
<i>Fiskeriet i de sidste hundrede år</i>	92
<i>Flåden</i>	95
<i>Reguleringer</i>	96
FISKERI OG RESSOURCEUDNYTTELSE	97
Fiskernes forhold til reguleringer	99
Eksempler på fiskernes forslag til reguleringer	101
Overfiskning	102
Mindstemål	107
Andre reguleringsformer	109
Udvikling af skånsomme redskaber	112
Bundsløbende redskaber	113
Forurening og miljøproblemer	117
AFSLUTNING	121
NOTER	122
LITTERATURLISTE	125

FORORD

Denne bog er resultatet af et projekt finansieret af Nordisk Ministerråd og udført i Nordiske Fiskeres Miljøsekretariats regi i perioden 1/6 1996 – 15/3 1997. Baggrunden for projektet er den stigende offentlige interesse for fiskeri og specielt for de miljømæssige konsekvenser af fiskeriet. Formålet har været at tilvejebringe viden om sammenhænge i de nordiske landes fiskeri – set i et bredt historisk perspektiv og set ud fra en ressource- og miljømæssig synsvinkel. Med fiskeri forstås her erhvervsfiskeri i saltvand, det vil sige både kyst- og havfiskeri.

Nordiske Fiskeres Miljøsekretariat er et samarbejdsorgan for fiskeriorganisationerne i de nordiske lande. Fiskeriorganisationerne ønsker her igennem at styrke arbejdet med at begrænse forureningen af vore havområder. Derudover ønsker organisationerne at gå mere aktivt og synligt ind i debatten med myndigheder og miljøorganisationer om udnyttelsen af havets ressourcer, hvor det fælles mål for alle er en bæredygtig udnyttelse, men hvor der er uenighed om midlerne til at opnå dette mål.

En forudsætning for fiskeriet er, at der i havene er et levende økosystem, og fiskeriet er helt afhængigt af, at de levende ressourcer reproduceres. Med andre ord har fiskeriet en helt speciel type af interesse, der i vid udstrækning falder sammen med miljøorganisationernes. Hovedproblemet er, at svigtende priser og hård konkurrence gør det meget svært for fiskerne ikke at blive tvunget til selv at blive en trussel mod de levende ressourcer.

Hovedformålet med denne bog er at give en kort historisk oversigt over de nordiske landes fiskeri, og hvordan det har udviklet sig.

¹Bogen indledes med et afsnit, der beskriver en del af betingel-

serne for fiskeriet. Derefter følger en oversigtlig beskrivelse af de nordiske landes fiskeri set i historisk perspektiv, og bogen afsluttes med et afsnit om fiskere og reguleringer. Her gives eksempler på nogle af de frivillige forvaltningstiltag, som fiskerne har udført, ligesom der gives eksempler på, hvordan fiskerne er kommet med forslag til reguleringer af fiskeriet. Endelig gives der eksempler på, hvordan fiskerne ofte som de første har påpeget problemer med forurening.

I det historiske afsnit er hovedvægten lagt på Norge, Sverige, Danmark, Færøerne og Island, mens der er givet en kortere beskrivelse af Finland og Grønland. I det afsluttende afsnit gives der desuden udelukkende eksempler fra Norge, Sverige og Danmark.

Et sammendrag af bogen med hovedvægt på den sidste del er udgivet af Nordiske Fiskeres Miljøsekretariat i en engelsk og en dansk illustreret udgave med titlerne: »Fishing and the Environment – Conflict or Harmony« og »Fiskeri og Miljø – Konflikt eller Harmoni?«, Esbjerg marts 1997.

INDLEDNING

Fiskeri og fangst har spillet en central rolle for befolkningerne i de nordiske lande gennem tiderne, hvilket de rige fund af fiskeknogler, skaller fra skaldyr og fiskeredskaber i køkkenmøddinger vidner om. Fra de dyr og fisk, man fangede, fik man foruden føde en lang række produkter fx tran til belysning og imprægnering, dun og fjer til dyner og puder, fjer til fejekoste og skind til beklædning, ligesom fiskeresterne udnyttedes til dyrefoder og gødning m.m.

Fiskeriet har i langt den største del af historisk tid været drevet kystnært med kroge, garn, ruser, landdragningsvod, ålegårde, rusestader, bundgarn m.m. Fiskeriet foregik direkte fra stranden med robåde og mindre sejlåde. I tidlig middelalder er der dog eksempler på, at nordboerne drev fiskeri med havgående både ved hjælp af drivgarn og langliner. På det tidspunkt var nordboerne foregangsmænd i erobringen af havets ressourcer. I senmiddelalderen tog hollænderne derimod tæten med videreudvikling af havfiskeriet, bådbyggerteknikker og fiskeredskaber (Hasslöf 1955).

For kystbefolkningerne var fiskeriet ofte et led i en blandingsøkonomi, hvor man foruden fiskeri drev landbrug, havde husdyrhold, skovbrug, gik på jagt, drev handel m.v. Salg af fisk har dog tidligt spillet en væsentlig rolle. Siden vikingetiden har især tørret torsk og senere saltet sild i tønder været betydningsfulde handelsvarer fra de nordiske lande til det europæiske kontinent og især til landene omkring Middelhavet.

Fra omkring 1200-årene var det hanseaterne og senere hollænderne, der drev den omfattende handel med stokfisk² og tørfisk fra Norge, Island og Færøerne og nedsaltet sild fra Skåne og senere fra Bohuslen. Både torskefiskeriet og sildefiskeriet foregik som sæsonfiskerier, hvor til mange mennesker rejste langvejs fra for at deltage.

Færøerne september 1996. Mange steder i Norden bliver fiskeriet stadig drevet som del af et sammensat erhverv. Foto: Kisten M Hansen.

I de nordiske lande er havfiskeri i større stil først blevet etableret i slutningen af 1800-tallet og i løbet af 1900-tallet. Fiskeri som hovederhverv er dermed et sent indslag i nordisk fiskerihistorie, og en afgørende faktor for udviklingen af fiskeriet har været de øgede muligheder for afsætning af fisk og fiskeprodukter kombineret med den teknologiske udvikling. Til havfiskeri kræves der større dækkede både end til kystfiskeri, der kan drives med små åbne fartøjer, og dermed kræves større investeringer i fartøj og redskaber.

Til sammenligning har England og Holland drevet havfiskeri i Nordsøen og i fjernere farvande i hvert fald siden 1400-årene. Disse nationers havfiskeri var baseret på store rederier, der ejede hele flåder af fartøjer, som man sendte afsted på nordat-

lantisk højsøfiskeri fra Grand Banks i vest til de nordiske farvande i øst. Til at bringe forsyninger ud til de fiskefartøjer, der drev fjernfiskeri, og hente fisken hjem til markedet, havde rederierne forsyningsskibe, der sejlede frem og tilbage mellem fiskeplads og hjemhavn, mens fiskerne blev ude i hele fiskesæsonen. Hollænderne drev bl.a. et storstilet sildefiskeri i Nordsøen langs Englands kyster med de såkaldte sildebyser, som på sit højeste i 1600-årene talte omkring 2000 fartøjer (The History of Dutch Sea Fisheries, 1884). Sildene blev saltet ned i tønner på land og eksporteret til det europæiske marked. Stordriften gjorde det således i 500 år muligt at forbinde fjerntliggende fiskeressourcer med store europæiske markeder.

Udviklingen af fiskeriet hænger nøje sammen med afsætningsmulighederne, men også med skibsbygningsteknik og redskabsudvikling. Med udviklingen af fartøjer, redskaber og fiskesøgningsudstyr er det blevet muligt igen og igen at effektivisere fiskeriet. Fiskerne konkurrerer på det internationale marked ikke kun med andre fiskeprodukter, men også med andre fødevarerprodukter. Det vil sige, at de nordiske fiskere skal være konkurrencedygtige i forhold til fødevarer, der er produceret under helt andre betingelser.

I løbet af det 20. århundrede har andelen af fiskere i procent af den nordiske befolkning været stærkt faldende. For Island, Færøerne og Grønland er fiskeriet stadig hovederhverv set i forhold til eksportindtægter. Derudover har fiskeriet stadig afgørende regional og lokal betydning fx i Nordnorge, langs den svenske vestkyst samt i Nord- og Vestjylland og på Bornholm i Danmark. For Finlands vedkommende er fiskeriet i vid udstrækning blevet et bierhverv med kun få fuldtids erhvervsfiskere. Fiskeri som bierhverv drives stadig mange steder i de nordiske lande.

RESUMÉ

Lige siden de første mennesker bosatte sig i Norden, har fiskeriet været helt afgørende. Fra fisk, dyr og fugle fik man ikke kun føde, men en lang række andre produkter.

Det kystnære fiskeri har været dominerende i langt den største del af historisk tid, hvor fiskeriet ofte var del af en blandings-økonomi. I de nordiske lande er havfiskeri i større stil først blevet etableret i slutningen af 1800-tallet og i løbet af 1900-årene. Fiskeri som hovederhverv er dermed et sent indslag i nordisk fiskerihistorie, selvom der helt tilbage i vikingetiden blev drevet handel med tørret fisk og senere saltet sild fra Norden til det europæiske kontinent.

De mindre fiskerejede fartøjer blev et karakteristisk træk ved udviklingen af det havgående fiskeri i Norden, og disse fiskere skulle ud at konkurrere om fiskeressourcerne og om markederne med et veletableret rederibaseret fiskeri fra andre europæiske lande.

Det er de levende ressourcer i havet, der danner grundlag for fiskernes eksistens. Derfor har fiskerne generelt en stærk interesse i at beskytte bestandene og dermed også i en forsvarlig forvaltning af dem, selvom den økonomiske virkelighed undertiden nødvendiggør kortsigtede forvaltningsstrategier.

Set i et længere historisk perspektiv giver dette sig udslag i, at der fra fiskerside på den ene side har været et massivt pres for at beskytte fiskeressourcerne, og på den anden side et konstant pres for at øge fiskeriindsatsen, tillade nye mere effektive redskaber, større fartøjer og større motorer. Disse ofte modsatrettede bestræbelser skyldes dels fiskeriets meget forskellige driftsformer, der har hver deres syn på ressourceudnyttelse, dels at fiskeriet er et stærkt konkurrencepræget erhverv.

De første reguleringer af fiskeriet er ikke af ny dato. Der har været sædvaneregler og forordninger langt tilbage i tiden. Reguleringerne har fiskerne i vid udstrækning selv presset på for at få indført, dels for at beskytte fiskebestanden dels for at fordele ressourcen imellem sig. Overordnet har fiskerne ikke været i tvivl om sammenhængen imellem et for intensivt fiskeri og en reduktion af fiskeressourcen, og derfor har fiskerne spillet en aktiv rolle for at få indført reguleringer.

Gennemgående forslag fra fiskernes side til reguleringer har først og fremmest været generelle regler som indførelse af mindstemål på fisk, fastsættelse af mindstemål på maskestørrelser, sikring af fiskenes gyde- og opvækstområder ved fredning eller forbud mod bestemte redskaber etc. og i løbet af 1900-årene ikke mindst en sikring af havområderne mod forurening.

Útdráttur

Fyrir Norðurlandabjóðir hafa fiskveiðar og aðrar veiðar verið veigamiklar alla tíð. Af fiski, landdýrum og fugli fékkst ekki einungis fæða heldur líka ýmiss konar aðrar afurðir.

Svo langt sem sögur ná hafa fiskveiðar verið mest stundaðar á grunnslóð og oft sem hliðargrein við annan búskap. Á Norðurlöndum tíðkuðust úthafsveiðar ekki í verulegum mæli fyrr en í lok 19. aldar. Það gerðist því seint í sögu norrænna fiskveiða að þær yrðu aðalatvinnugrein þó að skreið frá Norðurlöndum hafi verið seld til meginlands Evrópu allt frá víkingaöld og seinna saltsíld.

Fiskveiðar á Norðurlöndum einkenndust af smábátum í eigu sjómanna sjálfra sem síðan þurftu að keppa bæði um fiskimið og markaði við grónar útgerðir í öðrum Evrópulöndum.

Lífrikið í hafinu er tilverugrundvöllur sjómanna. Þess vegna hafa sjómenn að jafnaði hagsmuni að því að vernda stofnana og nýta þá skynsamlega þó að afkoman kalli stundum á skammtímalausnir.

Þegar til langs tíma er litið hefur þetta komið fram með þeim hætti að sjómenn hafa annars vegar lagt mikla áherslu á að vernda beri auðlindir sjávar og hins vegar hafa þeir beitt sér ákveðið fyrir því að leyfa æ stórvirkari veiðibúnað, stærri skip og öflugri vélar. Þessi þverstæðukenndu sjónarmið þarf að skoða í ljósi þess að rekstrarform í sjávarútvegi eru mjög mismunandi og að þar eru ólík viðhorf á lofti til nýtingar auðlinda. Auk þess er sjávarútvegur atvinnugrein þar sem hörð samkeppni er ríkjandi.

Stjórnun á fiskveiðum er ekki ný af nálinni. Mörg dæmi eru frá fornri tíð um tilskipanir og einnig um reglur sem mótask hafa af hefð. Í verulegum mæli hafa sjómenn sjálfir knúið á um að koma á skipulagi á veiðarnar, ýmist til að vernda fiskistofnana eða til að deila auðlindunum milli sín. Þegar á heildina er litið hafa sjómenn ekki velkst í vafa um að auðlindin hlaut að rýrna ef ótæpilega var tekið af henni. Þess vegna hafa sjómenn beitt sér fyrir fiskveiðistjórnun.

Algengustu tillögur sjómanna hafa fyrst og fremst verið um almennar reglur, svo sem að setja ákvæði um lágmarksstærð á fiski, lágmarksmöskvastærð, að tryggja hrygningar- og uppeldisstöðvar fisksins með friðun eða banni við notkun ákveðinna veiðarfæra o.s.frv. Á þessari öld hafa tillögurnar ekki síst snúið um að vernda hafssvæðin gegn mengun.

BETINGELSER FOR FISKERIET

En række faktorer har afgørende indflydelse på fiskeriet. I det følgende nævnes nogle af de vigtigste.

Fiskene og fiskeriet

Fiskeri er stadig et erhverv, der er baseret på jagt, og det er en af grundene til, at det er meget svært at detailstyre. Samtidig er det svært at få et præcist overblik over ressourcerne, fordi fiskene svømmer frit i havet, og der er mange andre faktorer end fiskeriet, der påvirker de enkelte fiskebestande. Det kan være andre fiskebestande, havstrømme, temperatur- og iltforhold, saltholdighed, forurening, havfugle, havpattedyr m.m.

Mange fiskearter bevæger sig ofte rundt over forholdsvis store afstande i deres søgen efter føde og efter gyde- og opvækststeder. Det gælder bl.a. de vigtigste kommercielle arter – torsk og sild. I løbet af et år er mængden af fisk på et givet sted derfor meget svingende. Som regel optræder fiskene i et havområde på nogenlunde samme tidspunkt fra år til år, men der kan være tale om meget store svingninger i antallet af fisk fra det ene år til det andet. Ligesom fiskene stort set kan forsvinde i en årrække. Man taler fx om henholdsvis gode og dårlige år for torskefiskeriet i Norge og Island.

Et aktuelt eksempel er fra Færøerne, hvor fiskerne i begyndelsen af 1990'erne oplevede, at fangsterne af torsk faldt drastisk, så der i 1993 kun blev fanget ca. 6.000 tons imod 30.000 tons i 'normale' år. ICES (The International Council for Exploration of the Sea) anbefalede et totalt stop for torskefiskeriet, idet man mente, at torskebestanden var så nedfisket, at det var tvivlsomt, om bestanden kunne reproducere sig selv. Men allerede i 1994 begyndte fiskernes fangster af torsk at stige ganske betydeligt, selvom der i princippet ikke burde være torsk i farvandene omkring Færøerne. Den torsk, der

blev fanget, var af en sådan størrelse, at den måtte have eksisteret i den tid, hvor man officielt mente, at den ikke eksisterede. En forklaring er, at torsken var »bortrejst« i en periode, fordi fødegrundlaget ved Færøerne svigtede i begyndelsen af 1990'erne. Fra en kvote på 0 i 1993 anbefaledes en kvote på 24.000 tons i 1996.³

Silden er nok den art, der er mest berømt eller berygtet for sine bestandssvingninger. Undersøgelser viser, at sildeperioderne har været mellem 30 og 60 år, hvorefter silden er forsvundet igen i 50 til 70 år (Andersson 1954). Da det store sildefiskeri ved Skåne svandt ind i 1400-årene, dukkede silden i stedet op længere nordpå ved Bohuslens kyster⁴. Disse svingninger kan have mange årsager, bl.a. er fiskene helt afhængige af det tilgængelige fødegrundlag (se fx Krog 1993). Andre afgørende faktorer her er ændringer i havstrømmenes forløb og svingninger i havtemperaturen. Et øget torskefiskeri ved Island i første halvdel af 1600-årene forklares fx med en stigning i havtemperaturen. Ved faldende havtemperaturer er der tilsvarende konstateret et svigtende fiskeri. I denne forbindelse kaldes årene fra 1685 til 1704 »den lille istid«. Fiskeriet ved Island slog fejl, og man har påvist, at den kolde polarstrøm gik helt ned syd for Færøerne (Jónsson 1995).

Den sydlige grænse for, hvor torsken kan leve, er Nordsøen. Hvis man forestiller sig, at havtemperaturen på længere sigt stiger i dette område, vil det betyde, at torsken ikke længere kan leve her. Torsken er ligeledes meget afhængig af saltholdigheden i vandet, når den gyder, og derfor er den lave saltholdighed især i den nordlige del af Østersøen et problem for fisken, og ofte svigter gydningen her (Krog 1993).

Når fiskeriet foregår kystnært, venter fiskerne på, at fisken indfinder sig ved kysterne. Alternativet er at investere i større havgående fartøjer og følge efter fisken på dens vandringer. At vente på fisken har været den måde at udnytte ressourcen på, der oftest har været brugt tidligere. Svingningerne i fiskebestandene gjorde det usikkert at satse udelukkende på fiskeri,

ligesom afsætningsmulighederne var begrænsede, og derfor var det almindeligt at drive landbrug, håndværk eller handel ved siden af fiskeriet. Fiskerbonden er det kendteste eksempel på tilpasningen til svingningerne i fiskeriet.

Sildefiskeriet i Øresund fra 1100-årene og frem er et typisk eksempel på et sæsonfiskeri, hvor silden indfandt sig tæt ved kysten i store mængder sidst på sommeren. Tilsvarende strømmede bønder og borgere til for at fiske fra hele det østlige Danmark. Et andet eksempel er torskefiskeriet ved Lofoten. Hollænderne derimod drev fiskeri ved at sejle efter silden op og ned langs Englands kyster.

Man kan derfor tale om *tre principielt forskellige måder at drive fiskeri på*. For det første er der sæsonfiskerier, hvor mange mennesker deltager i en periode af året i fiskeriet efter en bestemt fiskeforekomst. For det andet kan man udnytte alle de forskellige arter af fisk, der i løbet af et år befinder sig i et bestemt område. Endelig kan man for det tredje følge efter fisken på dens vandring rundt i et større havområde.

En af fiskeriets vigtigste forudsætninger er derfor, at man ikke kan regne med stabile og forudsigelige bestande. Foruden at bevæge sig over et større eller mindre geografisk område bevæger pelagiske fisk, det vil sige, fisk der svømmer frit i vandet, sig i vekslende dybde afhængig af temperatur og fødetilgang, og de bevæger sig enten samlet i stimer eller spredt. Det betyder, at det er nødvendigt for fiskerne hurtigt at kunne skifte mellem forskellige redskaber, fiskearter og fiskeområder for at kunne få et stabilt og økonomisk rentabelt fiskeri. Det er disse krav, det såkaldte »frie fiskeri« (se næste afsnit) har forsøgt at tilgodese (Kristiansen 1985 og Vestergaard 1995).

For at kunne drive et alsidigt fiskeri har det været nødvendigt for fiskerne at skifte mellem forskellige redskaber. Overordnet kan fiskeredskaberne deles i passive og aktive. Passive redskaber som garn, kroge, ruser, tejner og bundgarn bliver

sat ud et bestemt sted og venter på, at fisken kommer forbi. Med de aktive redskaber som vod, trawl og not opsøger fiskerne fiskene for at fange dem. Begge former for redskaber har været kendt siden oldtiden. Intensiv trawling går tilbage til midten af 1800-tallet, mens fx trawl til østers har været brugt i Romerriget for 2000 år siden (March 1970).

Ejendomsretten

Vesteuropa har i modsætning til mange andre dele af verden tradition for frit fiskeri fra kysten. Frit fiskeri betyder, at staten beskytter det imod ejendomsretten, det vil sige imod, at fiskebestande og fiskepladser bliver varer, som investorer kan købe sig ejendomsret og dermed eneret til. Beskyttet frit fiskeri indebærer således, at man jagter et fælles bytte i stedet for at høste af sin private ejendom. I stedet for at indkøbe sine råvarer, som man gør det i andre fremstillingserhverv, tilfalder ejendomsretten til fisken den fisker, der først indfanger den. Det betyder, at fiskerne tørner sammen i jagten på det samme bytte. Et helt grundlæggende træk ved det beskyttede frie fiskeri er derfor, at det kræver en regulering, der strukturerer, hvordan fiskerne eller fangstenhederne forholder sig til hinanden.

Frit fiskeri kan på den ene side ses som et direkte indgreb fra kongens eller statsmagtens side, der sigter på at påvirke, hvem der har adgang til fiskeriet, på hvilke betingelser, det kan drives, hvilken teknologi, der kan anvendes, og hvordan den bruges. På den anden side beskytter kongen retten til at udøve fiskeriet. Det frie fiskeri fremmer og beskytter således bestemte interesser. De vestnordiske konger har i historisk tid sikret byernes borgere og landalmuen retten til frit fiskeri og beskyttet denne ret imod adelens krav. Frit fiskeri er dermed ensbetydende med en begrænset frihed, fordi enhver, der driver fiskeri, må dele retten med andre (Højrup 1989 og Kristiansen 1985).

Det frie fiskeri er således karakteriseret ved, at beskyttelse og regulering erstatter ejendomsretten. Det vil med andre ord sige, at »frit fiskeri« er en ganske bestemt måde at strukturere adgangen til ressourcen på, der på grund af den indbyggede konkurrence gennemtvinger en høj produktivitet blandt fiskerne. Når det frie fiskeri bliver koblet sammen med et åbent afsætningsmarked, bliver det afgørende spørgsmål, hvor stor ressourcen er i forhold til markedets størrelse. Et stort marked medfører et tilsvarende pres på fiskebestandene. Det er her, man støder på problemerne med overfiskning og grunden til, at det bliver nødvendigt at beskytte ressourcen mod overudnyttelse.

På den svenske vestkyst, i Norge og i Danmark har man i princippet haft fri adgang til fiskeri fra kysten som i den vestlige del af Europa. Ved fiskeri med landdragningsvod, hvor fiskerne sætter voddet ud og trækker det ind igen på stranden, har man nogle steder haft et system med »landslod«. Det vil sige, jordejeren fik en fast del af fangsten som betaling for, at fiskerne fik lov til at bruge stranden. Der har også mange steder været tale om lokale reguleringer af adgangen til fiskeri.

I Finland og i den østlige del af Sverige derimod har der været, og er der stadig, tale om privat ejendomsret til det kystnære vand. Det vil sige, den, der ejer jord ud til kysten, ejer samtidig retten til at drive fiskeri i vandet. Dette har været den almindelige form rundt langs hele Østersøens kyst.⁵ Den private ejendomsret til kystvandet i den østlige del af Norden har muligvis haft indflydelse på, at fiskeriet her i højere grad er udviklet som et bierhverv eller deltidserhverv i modsætning til i den vestlige del af Norden, hvor fiskeri som fuldtidserhverv i større stil er udviklet i de sidste 100 år (Hasslöf 1949).

På Færøerne og i Island har fiskeriet først og fremmest været knyttet til bøndergårdene. Begge steder havde bønderne pligt til at holde båd og redskaber.

I nyere tid er der andre interesser, der gør krav på ejendomsret til havet. Det drejer sig fx om olieinteresser og miljøinteresserne. Olieselskaber hævder ejendomsret til dele af vores havområder, ligesom miljøorganisationer ønsker at oprette naturbeskyttelsesområder i havet.

Teknologisk udvikling

Det nordiske havfiskeri blev generelt udviklet på en hel anden basis end det rederibaserede havfiskeri i fx England og Frankrig. Det var og er stadig i høj grad mindre fartøjer, der ejes af fiskerne selv. Denne udvikling kom især igang i løbet af det 20. århundrede, hvor glødehovedmotoren og kyststaternes investeringer i havne og jernbaner fjernede rederiernes hidtil herskende stordriftsfordele. I England begyndte man i anden

Dansk trawler, Thyborøn 1995. Foto: Kisten M Hansen.

halvdel af 1800-tallet at installere dampmaskiner i fiskefartøjerne, men disse maskiner krævede megen plads ikke mindst til opbevaring af kullene. Der skulle derfor store fartøjer til, der var dyre at indkøbe, vedligeholde og holde i drift. I Danmark benyttedes dampdriften i stedet til at transportere fisken over land med jernbane. Glødehovedmotoren derimod kunne installeres i mindre både, var billig i drift og let at vedligeholde.

I stedet for at tage hyre på et stort rederiskib blev det for de hidtil afsides boende kystfolk muligt at gå sammen om at få bygget egen båd, som på grund af nærheden til gode fiskepladser kunne være langt mindre end de gamle centres rederiskibe og alligevel konkurrencedygtig. Fangsten sendtes via jernbane hurtigt til kontinentets storbyer. En ekspanderende selvejerflåde fra de nordeuropæiske udkantssområder bankede ud over Nordsøen.

Derfor blev de mindre, fiskerejede fartøjer karakteristiske for udviklingen af det moderne fiskeri i Danmark, Sverige og Norge. Deres force er bl.a. fleksibilitet, og at de er mindre kapitalkrævende, samtidig med at den moderne teknologi gør dem effektive. De større fartøjer kræver store koncentrationer af fisk, for at det kan betale sig at fiske, mens de mindre fartøjer generelt kan udnytte mere spredt forekommende fiskebestande. På denne måde er Nordsøen for disse fiskere blevet et lokalfarvand, hvor de i princippet hurtigt kan skifte mellem at udnytte forskellige fiskebestande. Man kan derfor tale om to helt forskellige måder at forholde sig til ressourcen på.

Et vigtigt træk ved etableringen af det nordiske havfiskeri var, at fiskerne ikke blot skulle ud at kolonisere nye havområder, men også ud at konkurrere med et allerede veletableret højsøfiskeri om de tilgængelige fiskeressourcer. Danske fiskere fra Nordsjælland skulle i slutningen af 1800-tallet ud at tage konkurrencen op med tyske fiskere i Kattegat, og vestkystfiskerne skulle finde sig en plads blandt englændere, hollæn-

dere, franskmænd og tyskere i Nordsøen. Færingerne måtte satse på at drive fjernfiskeri, fordi deres nære farvande i århundreder var blevet overudnyttet af udenlandske fiskere. De nordiske fiskere skulle således kæmpe sig ind i et nordsøfiskeri, der var mange hundrede år gammelt samtidig med, at de skulle afsætte fiskene til de samme markeder.

Det konkurrenceprægede fiskeri i Nordsøen har betydet, at de nordiske fiskere kontinuert har videreudviklet fangstredskaber, fiskesøgningsudstyr og fartøjer for at skabe sig en plads i dette fiskeri. Derudover har de så vidt muligt forsøgt at udnytte bestande eller områder af Nordsøen, som det etablerede havfiskeri ikke i forvejen udnyttede.

Udviklingen indenfor fiskeriet har dog ikke betydet, at ældre fiskemetoder, redskaber og fartøjer helt er forladt til fordel for moderne. Mange fiskeredskaber har været kontinuerligt i brug gennem årtusinder, selvom der selvfølgelig er tale om, at der er sket forskellige forbedringer. Det drejer sig først og fremmest om kroge og forskellige former for fiskefælder, ruser, garn m.m. Krogfiskeri har fx vist sig at være et særdeles bæredygtigt fiskeri, dels fordi man ved hjælp af krogenes størrelse i princippet kan bestemme størrelsen på den fisk, man ønsker at fange og på denne måde undgå uønsket bifangst, dels kræver det ikke fartøjer med stor motorkraft, og endelig er der gode priser på frisk, krogfanget fisk. Med ny, automatiseret teknik drives der i dag et intensivt linefiskeri. En meget vigtig nyskabelse var udviklingen af nylonmaterialerne i 1950'erne, der betød en betydelig lettere håndtering af fiskeredskaberne. Redskaberne af bomuld skulle fx på land og tørres med jævne mellemrum, ligesom de skulle imprægneres, hvilket nylonredskaberne ikke behøvede. Derved fik det ellers hensynsnende garnfiskeri en renæssance.

Fiskepriserne er afhængige af de generelle fødevarepriser, og de er faldet i takt med den generelle produktivitetsudvikling. Det har bl.a. betydet, at der kontinuerligt skal fanges flere fisk for at få økonomi i fiskeriet. »Vi kan betrakta prisutveck-

lingen på den sill vi har sålt till ryssar og östtyskar. Det gäller 2B, där det går mellan 14 och 17 siller per kilo. Först fick vi 1,65 kilot. Därefter gick det ner till 1,40, till 1,20, till 1 kr, sedan 95 öre och nu är det 87 öre. Ett trappsteg för varje år. Det vi har kunnat kompensera oss med är att göra fisket effektivare. Vi fiskar mycket mer sill idag än för tio år sidan. Det är faktisk mängden som gör att vi fortfarande kan hålla på och livnära oss som fiskare. Men var går gränsen?» (Quirin 1994).

Den generelle velfærdsstigning har også været medvirkende til dette forhold.

Igennem det 20. århundrede er der således sket en voldsom effektivisering indenfor fiskeriet i form af udvikling på det teknologiske område indenfor fiskesøgningsudstyr, redskaber og fartøjer. Det har indtil 1980'erne resulteret i en stigende fangstmængde set på verdensplan. Fiskene fanges af færre og færre fiskere, og de oplever faldende priser. Hidtil har fiskernes svar på faldende priser været at fiske mere, bedre eller anderledes, men det har kvotesystemet sat en stopper for (Vestergaard 1995).⁶

Den teknologiske udvikling har også i en del tilfælde haft samfundsmæssige konsekvenser. Et eksempel er udviklingen på Island, hvor rederne og fabrikkerne i de senere år har investeret i store, moderne fabrikstrawlere, der færdigforarbejder fangsten ombord direkte til videresalg. Det har betydet, at arbejdspladser bliver flyttet fra fabrikker i land ud på havet, hvilket har medført en stigende arbejdsløshed i fiskeribyerne. På fabrikkerne er der ansat mange kvinder, og de følger ikke alle automatisk med arbejdet ud på fabriksskibene. Produktionen på havet er højeffektiviseret og kræver derfor ikke så mange ansatte.

Afsætning

Altafgørende for en udvikling af fiskeriet har været muligheden for at afsætte de fisk, man fangede. Historisk set har fisk spillet to centrale roller. Dels som fødekilde og dels som handelsvare. Fersk fisk er en let fordærvelig vare, og de fleste, der fiskede, spiste fisken selv og solgte eller byttede overskuddet til andre, der boede i umiddelbar nærhed. Sideløbende med dette selvforsyningsfiskeri har der dog siden vikingetiden også fundet en international handel med fisk sted. Den tog fart med hanseaterne fra omkring 1200, hvor det netop lykkedes dem at opbygge et marked, især i middelhavslandene, for nedsaltet sild og tørret torsk. Hanseaterne satsede på et kvalitetsprodukt, der kunne sælges til høje priser rundt om i Europa.

I de nordiske lande kunne reformationen mærkes i sidste halvdel af 1500-årene på afsætningen af fisk. Før var det påbudt fra kirkens side, at der hver uge skulle være 3 kødløse dage, ligesom man under fasten heller ikke måtte spise kød, men gerne fisk. I Nordeuropa betød reformationen, at efterspørgslen efter fisk dalede i takt med, at spisevanerne blev ændret. For fiskerne betød det lavere priser. For eksempel svarede prisen på 1 kg tørret torsk til prisen på 14 kg hvede omkring år 1400. I slutningen af 1500-tallet var priserne faldet, så 1 kg tørret torsk svarede til 6 kg hvede på Londons marked (Holm 1996).

Foruden hanseaternes højkvalitetsprodukt har der sideløbende været et marked for billig fisk, og med den voksende arbejderbefolkning bl.a. i England i slutningen af 1800-tallet og i begyndelsen af 1900-tallet steg efterspørgslen efter de billige fiskearter eksplosivt. Under de to verdenskrige har fiskerne også kunnet mærke en stigende efterspørgsel efter fisk og fået høje priser for deres fangster.

Opretholdelsen af markeder forudsætter regelmæssige leverancer af fisk. Derfor kunne det være svært at satse på handel før i tiden, når der forekom så store svingninger i forekom-

Sildetæng i not. Foto udlånt af Norges Fiskarlag.

sten af fisk. Det er først med udviklingen af det havgående fiskeri, der gør det muligt at fiske forskellige arter af fisk over større havområder, at leverancerne af fisk bliver regelmæssige.

Konserveringsmetoder og transportmuligheder har været andre afgørende faktorer i udviklingen af denne fiskehandel. I slutningen af 1800-tallet blev det muligt at ise fisken ombord på fiskefartøjerne umiddelbart efter fangsten, så den kunne holde sig frisk i flere dage, men først i løbet af 1900-årene har det været muligt i større stil at handle med fersk fisk over store afstande.

Fiskeriets organisering

Organiseringen af fiskeriet har haft og har stadig mange former. Overordnet kan man tale om to principielt forskellige måder at *organisere ejerskabet af fartøjet* på. For det første kan fiskeren selv eje båden evt. sammen med andre fiskere. For det andet kan båden ejes af nogle, der ikke fisker selv, hvor skipperen og andet mandskab i stedet er ansat under en eller anden form.

Den største del af det skandinaviske fiskeri er partsorganiseret, hvor det er fiskerne selv, der fisker, tager lån, investerer, bygger driftsmidler op og evt. ejer en båd i fællesskab. Aflønningen sker ved, at hver enkelt fisker får part i fangsten. Et specifikt træk ved partsorganiseringen i modsætning til rederiorganiseringen er, at fiskeriet ikke drives med det primære formål at give et maksimalt afkast til en kapitalejer eller investor. Det primære er tværtimod at kunne leve af fiskeri, og til dette formål har alle familiens ressourcer været sat ind, og dette har været en kæmpe ressource for de skandinaviske stater. Hvor mændene hovedsageligt har udført arbejdet til havs, har kvinderne taget sild af garnene, tørret og saltet torsken, solgt fisken, agnet krogene og redt garnene op sammen med børnene, spundet garnet til syning og bødning af redskaberne, ligesom al fast ejendom stilles som sikkerhed for at kunne optage lån til investeringer.

Disse partsorganiserede fiskere vil selv drive fiskeri, og dermed er de med til at sikre et robust erhverv. De unge vil have egen kutter, og de ønsker ikke at blive koncentreret i store

flåder. Perspektivet for rederierne er det omvendte. Hvis der overhovedet skal investeres i fiskefartøjer, må de have stor driftsfordele, der er så kapitalkrævende, at de selvejende fiskere ikke kan være med.

Det har selvfølgelig betydning for måden at drive fiskeri på, om der er tale om den ene form for organisering eller den anden. Overordnet kan man sige, at i den form for rederi, der både ejer fartøjer og forarbejdningsevne i land, er det ofte kapitalistiske og institutionelle investorer, der står bag finansieringen, og de er interesseret i at maksimere afkastet af den investerede kapital – ofte på kort sigt. Fangsten skal, udover at give løn til de ansatte, betale vedligeholdelse samt nyinvesteringer i redskaber og fartøj også give afkast til dem, der har investeret penge. Det kan betyde, at der fx skal fiskes mere end, hvis der er tale om skipper- eller partsejede fartøjer.

Organiseringen af besætningen er altovervejende på partsbasis. Det vil sige, at fangsten eller fangstværdien bliver delt efter forudgående aftale, hvor fx fartøjet får en halvpart, og mandskabet får hver en part af resten. Det betyder, at det er helt afhængigt af fangstmængden og dens værdi, hvor store parterne er målt i kroner og øre.

Der kan også være tale om, at besætningen får en fastsat løn, men så er der snarere tale om en mindsteløn, som mandskabet sikres uanset, hvordan fiskeriet går. Selv på rederiejede fartøjer er fiskerne ofte ansat som partslønnede.

Historisk er der også eksempler på, at fiskerne får løn for de fisk, de selv fanger. Dette system var almindeligt på de færøske slupper fra slutningen af 1800-tallet. På slupperne stod mandskabet med hver sin krog og pilkede torsk.

I Norden findes de forskellige former for organisering både med hensyn til fartøjet og mandskabet. Hvad angår de store fartøjer så har man på Island mange rederier, der både ejer

fartøjer og virksomheder, hvorimod Færøerne i dag er karakteriseret ved rederier, der kun ejer ét fartøj. Grønland er ligeledes karakteriseret ved, at en stor del af flåden er rederiejet. Kystflåden eller de mindre fartøjer er i alle tre lande fortrinsvis skipper- eller partsejet. I Norge er der nogle få, men store koncerner, der ejer flere fartøjer og forarbejdningsvirksomheder, og her er også enkeltrederier, mens den største del af kystflåden er skipperejet. I Danmark, Sverige og Finland er fiskerflåden helt domineret af skipper- eller fiskerejede fartøjer.

Organiseringen af fiskere i foreninger er sket sent fx sammenlignet med landbruget. Selskaber, der havde til hensigt at ophjælpe fiskeriet, grundlagdes i sidste halvdel af 1800-tallet, men i disse selskaber var fiskerne oftest ikke repræsenteret. Derimod var det embedsmænd, der havde interesse for fiskeriet, der startede selskaberne. Nogle så en fordel i at få udviklet fiskeriet til et eksporterhverv, mens andre følte sig indigneret på fiskernes vegne, der fik ødelagt deres redskaber af udenlandske trawlfiskere. I slutningen af 1800-tallet begyndte fiskerne at organisere sig i lokale foreninger, og i årene efter sluttede mange af disse foreninger sig sammen i nationale fiskeriorganisationer. I nogle lande opstod fiskeriorganisationerne som en udløber af fiskeriselskaberne.

Den overvejende del af fiskeriet i Norden var indtil for ca. 100 år siden en del af en kombinationsnæring. Det var først med den øgede specialisering i slutningen af 1800-tallet, hvor fiskeriet skilles ud som et selvstændigt erhverv, at en fagorganisation bliver afgørende. Med organiseringen bliver det muligt at stå sammen og stille krav til myndighederne, fiskehandlerne, forarbejdningsleddet m.v. Et vigtigt incitament til at gå sammen i foreninger har været, at man på denne måde kunne være med til at sikre ordentlige priser på fisk.

I løbet af 1900-tallet er der dannet organisationer for fx ansatte fiskere, for redere, for forskellige fartøjsgrupper, ligesom nogle landes foreninger er delt i hav- og kystfiskerfore-

ninger. De forskellige driftsformer indenfor fiskeriet, samt det at fiskerne fisker på en fælles ressource og den dermed forbundne konkurrence, er medvirkende til, at det kan være meget svært for fiskeriforeningerne at nå frem til fælles løsninger.

Fiskerireguleringer

Reguleringer i det nordiske fiskeri er ikke af ny dato. Der er mange eksempler på, at der har været sædvaneregler og forordninger for forskellige fiskerier og kystnære områder langt tilbage i tiden. Ejendomsrettens fravær i det fri fiskeri har nødvendiggjort sædvaneregulerende aftaler mellem fiskerne, og forordninger er blevet til på grund af pres fra de forskellige fiskeriinteresser. Da fiskeriet i princippet var frit for alle i den vestlige del af Norden, fandtes der ofte regler for, hvordan fiskeriet skulle foregå indenfor forskellige lokalområder, med hvilke redskaber det måtte forgå og i hvilke perioder af året. I Norge er der fx nedskrevne lovregler om sildefiskeriet fra 1274. I Finland findes der regler for strømningsfiskeriet i hvert fald tilbage fra 1440, og for Limfjorden, der er det næstældste regulerede farvand i Danmark, har man haft forordninger siden 1515. For det store sildefiskeri i Øresund, der var en af det danske riges hovedindtægtskilder fra 1100-tallet og frem til i hvert fald 1400-årene, fastsatte den danske konge detaljerede regler, både med hensyn til hvem der måtte fiske, hvordan og hvornår der måtte fiskes, og hvordan handlen med fisken skulle foregå.

Sædvanereglerne omhandler fx regler om brugen og indretning af redskabspladser, om minimumsafstand mellem redskaber, afmærkning af redskaber, aftaler om at sejle ud på samme tid, aftaler om forbud mod fiskeri på søndage og helligdage, reguleringer af redskabsanvendelse, redskabstørrelse og redskabstyper, kvoteordninger, beskyttelse af særlige farvande, rotation, lodtrækning og andre måder at fordele fiskepladser på med videre (Højrup 1989 s. 279). Disse regler kan ses dels som udtryk for, at fiskerne ønsker at bevare

fiskebestandene og dels som udtryk for, at man ønsker at fordele ressourcen imellem sig.

Reguleringer har før i tiden først og fremmest fundet sted, hvor der enten har været tale om store koncentrerede fiske-mængder og dermed mange fiskere samlet på ét sted, eller hvis man frygtede overfiskning af en fiskebestand (Nordisk Tidskrift for Fiskeri 1866). For saltvandsfiskeriet er dette først for alvor blevet påtrængende i løbet af 1900-tallet. Diskussionen om forskellige redskabers ødelæggende indflydelse på fiskeyngel, bunddyr og bundplanter er dog meget ældre. Fiskerne har langt tilbage i tiden påpeget faren ved kritikløst at tillade stadig mere effektive redskaber, og i visse tilfælde mindre skånsomme, fordi de mente, der var fare for fiskebe-standene (se fx Rasmussen 1968 og Eythorsson 1993).

Fiskerilovgivningen har fra gammel tid haft tre formål. For det første skulle den sikre, at fiskebestandene ikke blev op-fisket. For det andet skulle den regulere det indbyrdes forhold mellem fiskerne, og endelig skulle den sikre, at der kom kvalitetsfisk på markedet og dermed sikre markedets fortsatte efterspørgsel. Da havfiskeri indtil for få år siden stort set var frit for alle, og ingen således havde ejendomsretten over ressourcen, var det afgørende at have nogle regler, der sik-rede forholdet mellem fiskerne og de forskellige måder at drive fiskeri på. Nordnorge er et eksempel på dette, hvor myndighederne på fiskernes initiativ har indført havdeling. På denne måde har man forsøgt at eliminere konflikterne mellem forskellige måder at fiske på. Fiskere der driver garnfiskeri kommer meget let i konflikt med fiskere, der trækker et trawl i det samme område, ligesom krogene fra linefiskeri let filtrer ind i og ødelægger garn.

I takt med den øgede konkurrence om havets ressourcer, og den dermed følgende frygt for, at ressourcerne bliver overud-nyttet, er der blevet indført flere forskellige former for regu-lering af fiskeriet. Mange af disse reguleringer af fiskeriet har man som nævnt kendt til i lang tid. Tekniske reguleringer

som mindstemål på fisk, fastsættelse af maskestørrelser og krogstørrelser, forbud mod eller begrænsning af bestemte fiskeredskaber samt lukkede områder er kendte måder at forsøge at styre fiskeriet på. Det er reguleringer, fiskerne selv i vid udstrækning er blevet enige om at indføre. Begrænsning af fartøjernes og motorernes størrelse, samt antal dage der må fiskes, har også været i brug i mange år til at begrænse fiske-riindsatsen (fx i Limfjorden og i rejefiskeriet i den sydlige del af Norge og langs den svenske vestkyst). I anden halvdel af 1900-tallet er der fra myndighedernes side blevet indført kvoter på flere og flere fiskearter, hvor man hvert år fastsæt-ter en TAC (Total Allowable Catch), der er den øvre grænse for, hvor stor en mængde af forskellige fiskearter hvert enkelt land må fange.

Alle disse former for reguleringer er blevet indført for at sikre, at fiskebestandene ikke bliver så små, at de ikke kan opretholde deres størrelse. Det vil med andre ord sige, at lovgivningen ideelt set er indrettet på at sikre en bæredygtig udnyttelse af ressourcerne samtidig med, at kvoterne er med til at dele ressourcen mellem fiskerne. Fordelingen af ressour-terne er vigtig, fordi overfiskning i vid udstrækning er et økonomisk problem. Når fiskebestandene decimeres, er det ikke rentabelt at drive fiskeri på dem. Overfiskning truer derfor ikke så meget arten som fiskeriet (Fisk, fiskeri og fiskerigrænser 1973 s. 11).

Andre former for reguleringer er indført for at bestemme, hvem der har ret til at udnytte ressourcerne. Island var det første land i Nordatlanten, der i midten af 1970'erne indførte en 200 sømil zone, hvor inden for landet hævdede sin suveræ-nitet. I løbet af få år fulgte andre lande med og udvidede ligeledes deres økonomiske zone (fiskerigrænse) til 200 sømil. Dette skridt medførte et helt nyt havretsregime, hvor store dele af havene, der før kunne benyttes frit af alle, blev kyst-staternes ejendom. Det har betydet, at forskellige landes fiskere, der før fiskede i fjerne farvande, blev tvunget til at søge nye steder hen, eller de måtte forsøge at drive fiskeri i

hjemlige farvande. Havfiskeriets problemer med kvoter skal ses i sammenhæng med denne udvikling.

Siden er der yderligere sket et markant skridt indenfor reguleringen af ejendomsretten til ressourcerne i Norden, idet bl.a. Island og Grønland har indført individuelt omsættelige kvoter indenfor fiskeriet. Det betyder på den ene side, at fiskeskibejernerne får lov til at fange en vis procentdel af den totale tilladte fangstmængde (TAC). Denne kvote kan ejerne vælge at fiske selv, leje ud eller sælge til andre. På den anden side betyder det, at fiskeressourcen, der før var beskyttet imod ejendomsretten, nu er blevet kvoteejernes private ejendom. Herved er der kommet større kapitalinteresser ind i fiskeriet. Kvoterne bliver et investeringsobjekt, og det gør det meget vanskeligt for de selvejende fiskere at drive fiskeri, fordi prisen på kvoteandelene fx i Island er blevet meget høje.

FISKERIET I DE ENKELTE NORDISKE LANDE

I det følgende afsnit gives en kortfattet oversigt over fiskeriet og dets udvikling i de forskellige nordiske lande set i historisk perspektiv.

Norge

Indledning

Fiskeri og handel med fisk har spillet en afgørende rolle for Norge, der var i rigsfællesskab med Danmark fra 1380 til 1814 og derefter i union med Sverige indtil 1905. Efter den sidste istid for omtrent 10.000 år siden levede befolkningen på en smal tange mellem havet på den ene side og isen på den anden side. De ernærede sig af søfugle, hvaler, sæler, muslinger og fisk (Selnes 1995). Fiskeriet har senere først og fremmest været del af en kombinationsnæring, hvor man har fisket, drevet landbrug, haft husdyrhold, gået på jagt og drevet handel bl.a. med træ til Danmark fra den sydlige del af Norge.⁷

Kystbefolkningen har i princippet haft fri adgang til fiskeri. Laksefiskeriet ligesom fiskeriet efter søørred, muslinger, østers og snegle var dog i stor udstrækning forbeholdt bestemte gårde, og der har tidligt været tale om sædvanerettigheder for dele af kystfiskeriet i hvert fald i Nordnorge. Her havde de lokale fiskere førsteret til at udnytte fiskeressourcerne, hvilket gav konflikter, når tilrejsende fiskere kom til områderne. I 1636 fik visse – fortrinsvis adelige – jordejere ret til landslod. Det vil sige en afgift til jordejeren, hvis jord blev brugt til udsætning og indhaling af landdragningsvod. Senere blev det gældende for alle jordejere.

Ved det store torskefiskeri ved Lofoten, hvor mange fiskere kom langvejs fra og slog sig ned i de måneder, fiskeriet

varede, havde ejerne af 'fiskeværene' eneret til havet udfor værene. Det betød, at fiskerne foruden at skulle betale for at indlogere sig i primitive hytter også skulle betale for at fiske, en betaling der ofte fandt sted i form af fisk. Med fiskeriloven i 1830 skete en liberalisering af dette princip, fordi statsmagten ønskede at ligestille alle norske undersåtter.

Krogfanget helleflynder/kveite. Mausundvær, Norge 1991.
Foto: Kirsten M Hansen.

Befolkningen i Finnmark i Nordnorge bestod først og fremmest af samer, der levede af en kombination af rendrift, fiskeri, lidt landbrug og jagt. Denne kombination var helt afgørende for at kunne overleve. Fiskeriloven af 1830 betød en massiv indvandring fra bl.a. den sydlige del af Norge og fra Finland, fordi det i Nordnorge var muligt for folk, at slå sig ned som fiskere tæt ved gode fiskepladser og samtidig erhverve sig et lille stykke jord. Husdyrhold og lidt landbrug var ligesom for samerne en meget vigtig del af husholdet, som det ofte var kvinderne, der stod for. Når fiskeriet slog fejl, måtte man satse på husdyrene og landbruget.

Selvom langt den største del af fiskeriet blev drevet som sæsonfiskeri, har der tidligt været en del eneerhvervsfiskere i den sydøstlige del af Norge. Fiskerne her kunne levere til et lokalt marked i og omkring Oslo, og det gav basis for en jævn beskæftigelse året rundt.

Fra omkring år 800 havde vikingerne etableret handelsruter fra Nordnorge til Europa og til Rusland. De solgte stokfisk (tørfisk), hvalrosskind, elfenben fra hval og hvalros m.m. og købte korn, krydderier, tøj, smykker og våben (Selnes 1995). Vikingerne var også de første, der drev handel med bl.a. nedsaltede sild fra Bergen til York i England. Denne handel blev stoppet af hanseater i løbet af 11-1200-årene, der i stedet satsede på eksport af tørfisk og import af korn. Torskefiskeriet ved Lofoten, der fandt sted i de første ca. 4 måneder af året, var grundlaget for den omfattende handel. Ved Lofotfiskeriet blev hovedet og indvoldene af torsken fjernet, hvorefter de blev hængt op to og to for at tørre i 3-4 måneder. Fiskerne fragtede selv den tørrede fisk til Bergen, hvor hanseaterne overtog den og solgte den videre på verdensmarkedet først og fremmest til de katolske lande. Tørfisk har dermed igennem århundreder været det dominerende produkt på eksportmarkederne for fisk. I løbet af 1500-årene skubbedes hanseaterne ud af hollænderne, der igen satsede på nedsaltet sild (Otterstad 1992).

Efterhånden fik tørfisken også konkurrence fra klipfisken, der i midten af 1800-tallet blev det vigtigste eksportprodukt. Til klipfisk skæres torsken op og rygbenet fjernes, hvorefter fisken saltes og stables. Fisken lagres, renses, vendes og saltes flere gange i løbet af de næste måneder, indtil den vaskes for til slut at blive tørret. Før det blev muligt at tørre fisken i indendørs ovne, blev den lagt ud på klipper for at tørre. Af torsken solgtes også rognen og leveren, ligesom hovedet blev tørret og senere spist.

Ikke kun torsk var et vigtigt produkt. I begyndelsen af 1900-tallet blev der opbygget sildeolie- og sildemelsfabrikker, der aftog store mængder sild til forarbejdning.

Under og lige efter 1. verdenskrig var priserne på fisk gode, men midt i 1920'erne kom der en voldsom krise, som fiskerne forsøgte at løse ved at intensivere fiskeriet. Det betød, at der kom store mængder fisk på markedet med faldende priser til følge. En af baggrundene for krisen var, at mange lande efter krigen begyndte at opbygge egne fiskeflåder for at undgå forsyningsproblemer i fremtiden. Det drejede sig bl.a. om Spanien og Portugal, der hidtil havde været store aftagere af norsk fisk. En anden grund var, at disse lande i 1919 havde indført importforbud for norsk fisk, fordi Norge havde forbudt indførsel af brændevin og hedvin. Samtidig var fiskeeksporten til Rusland stoppet efter revolutionen, der også satte en stopper for Pomorhandelen, der fandt sted fra Finnmark til det nordvestlige Rusland. Desuden havde Norge opkøbt sild under krigen, som senere blev udbudt til salg. Disse sild, der oversvømmede markedet, var af ringe kvalitet, og Norge fik på denne måde et dårligt ry. Et andet problem var de mange fiskeeksportører, der underbød hinanden på markederne med det resultat, at fiskerne fik lave priser for deres fisk (Hallens-tvedt 1976).

Fiskernes eneste mulighed for at imødegå de lavere priser var at fiske mere, og på denne måde kom de ind i en ond cirkel. Problemerne førte i slutningen af 1920'erne til dannelsen af

salgsorganisationer, der skulle sikre fiskerne en ordentlig pris for deres fisk. Storsildlaget blev dannet i 1927, og året efter etableredes stor- og vårsildlaget. I 1938 kom Råfiskloven, der sikrede salgsorganisationerne kontrol med førstehåndssalsetningen, og kort tid efter blev Råfisklaget dannet. Dette sikrede en mindstepris på fisk for alle fiskere uanset bosted og fartøjstype. I dag er der 6 salgsorganisationer i Norge.

Med de generelt kvotebelagte fiskeressourcer, der er til rådighed i dag, er det ikke muligt for fiskerne at øge fiskeriindsatsen. I stedet er det nødvendigt at satse på at højne fangstværdien.

Norge var i 1994 verdens 11. største fiskeri- og opdrætsnation målt i forhold til vægt med 2.5000.000 tons. I dag bliver 90% af fangsten eksporteret, og langt den største del af fangsten tages i norsk zone eller tilgrænsende områder, men de bestående der fiskes på deles med Island, Rusland, EU, Færøerne og Grønland. Norge er verdens største eksportør af opdrætsfisk – fortrinsvis laks og ørred. I 1990 stod Norge for 2/3 af verdens produktion af atlantisk laks.

Torsk og sild er de vigtigste arter i norsk fiskeri. Desuden bliver der fanget sej, makrel, kuller, hummer, rejer, krabber, ål, rødfisk, helleflynder, brisling, haj, laks, brosme, lange, havtaske, havkat og lodde, og Norge er en betydelig industri-fiskernation.

Som nettoeksporterhverv har fiskeri en stor betydning, men beskæftigelsesmæssigt og set i forhold til Island, Færøerne og Grønland spiller fiskeriet ikke den store rolle. Regionalt har det dog stadig afgørende betydning, og fiskeriet beskæftiger ca. 2% af befolkningen. I Nordnorge er op imod 25% af befolkningen i nogle kommuner afhængige af fiskeriet, og halvdelen af Norges godt 17.000 erhvervsfiskere bor i de 3 nordligste fylker – Nordland, Troms og Finnmark.

Fiskeriet i de sidste hundrede år

Norge har en meget lang kyststrækning, der gennemskæres af fjorde, og disse giver sammen med skærgården rige muligheder for naturlige havne og beskyttet fiskeri. Dette har i tilknytning til store fiskeforekomster givet mulighed for, at fjordfiskeriet og det nære kystfiskeri helt op i 1900-tallet har været det bærende element i norsk fiskeri. Fiskeriet kunne drives med små åbne både ikke langt fra land.

Krog- og vodfiskeri har været det almindeligste, men i løbet af 1700-tallet fik torskegarn og liner et gennembrud. Fiskeriet foregik fortrinsvis efter fisk, der gydede eller var på vandring efter føde.

Fra midten af 1800-årene begyndte købmænd at investere i dæksfartøjer, der drev forsøgsfiskeri på bankerne lidt længere fra kysten. I slutningen af århundredet begyndte fiskere at fiske i Nordsøen efter makrel, og fra Haugesund drev man regulært havfiskeri. Baggrunden for at forsøge med havfiskeri var, at kystfiskeriet begyndte at svigte (Solhaug 1983).

Torsk og sild har som nævnt været og er stadig de økonomisk set vigtigste arter. Silden var den vigtigste indtil 1960. Torskefiskeriet foregår som omtalt i stor stil ved Lofoten i begyndelsen af året, mens der har været et stortilet sildefiskeri ved Trøndelag i 1600-tallet og på Vestlandet i 1700-tallet. Sild fiskedes både som storsild om vinteren før gydningen og som vårsild om foråret efter gydningen. I slutningen af 1800-tallet, hvor silden ved kysten svigtede, begyndte fiskerne med drivgarnsfiskeri efter sild på det åbne hav, og nogle år senere kom de første notbåde til sild (Vollen 1971).

Allerede i begyndelsen af 1800-tallet investerede norske købmænd i fartøjer til torskefiskeri ved Island, men det blev ikke noget stortilet fiskeri. I midten af århundredet forsøgte man igen, men denne gang med notfiskeri efter sild fra kysten. Dette fik heller ikke succes, men i løbet af 1860'erne begyndte enkelte at fiske efter sild med drivgarn, og de fik store

fangster. I 1880'erne var der dårligt vårsildefiskeri ved Norge, men derimod godt sildefiskeri ved Island. Norske fiskere fiskede indtil 2. verdenskrig fra juli til september ved Island, hvor silden blev nedsaltet ombord. Islandsfiskeriet var baseret på rederivirksomhed. Fiskeriet ophørte i takt med Islands gradvise udvidelse af fiskerigrænsen i løbet af 1960'erne og 1970'erne. Ved Island blev der også drevet torskefiskeri i løbet af 1930'erne, og norske fiskere fiskede på Færøbanke og i Davisstrædet ved Grønland efter helleflyndere.

I 1880'erne kom de første dampfartøjer til Norge. Med disse blev der drevet drivgarnsfiskeri efter sild samt torske- og sildefiskeri ved Island. Desuden blev de brugt til fiskeri med snurpenot efter vårsild.

Med baggrund i bl.a. forbedrede afsætningsmuligheder investerede fiskerne i slutningen af 1800-årene og begyndelsen af 1900-årene i dæksbåde, men de var stadig sejlførende. Motoriseringen fandt sted fra omkring 1905 og indtil 1. verdenskrig, og samtidig blev nye og mere effektive redskaber taget i brug. Dette medførte et stigende behov for kapital, som mange måtte gå til bankerne for at få. Dette betød igen et behov for en stabil pengeindtægt. Der skulle fiskes mere, og de stigende driftsudgifter gav en øget konkurrence og flere konflikter mellem fiskere, der fiskede med forskellige typer af redskaber (Hallenstvedt 1976).

Det var først i løbet af 1930'erne, at der kom trawlere til Norge. Til sammenligning fik England den første trawler i 1648 næsten 300 år tidligere. De første trawlere var som i mange andre lande knyttet til rederier, der også havde interesser indenfor fiskemodtagelse, forædling og omsætning af færdigprodukter.

På grund af usikkerheden og svingningerne i ressourcen – selv Lofotfiskeriet, der er blevet kaldt verdens største torskefiskeri, slog nogle år fejl – var betingelserne for en specialisering indenfor fiskeriet ikke tilstede før i mellemkrigstiden. Specia-

liseringen og mekaniseringen medførte en effektivisering af fiskeriet, og nærheden til fiskeressourcen var ikke mere den afgørende faktor. Det har i stigende grad medført, at de nordnorske fiskeres andel af fangsterne igennem 1900-tallet er faldet i forhold til fiskerne fra Vestlandet (Holm (a) 1991). Dette er intensiveret fra slutningen af 1980'erne, hvor kystfiskerne oplevede et dårligt fiskeri. Dette skyldes dels en ændring i fiskerireguleringen med mindre kvoter, dels naturlige variationer i fiskebestandene og endelig en stor sælinvasion. Fiskene bliver i stedet fanget længere til havs af fabrikstrawlere og autolinebåde. Den nye teknologi er med til at forstærke indtrykket af, at det ikke længere er en klar fordel forbundet med at bo tæt ved fangstpladserne (Lindkvist 1995).

Flåden

Den norske flåde er meget sammensat og strækker helt fra små åbne fartøjer til store fabrikstrawlere, og alle kategorier bliver brugt til erhvervsfiskeri. I 1996 var der registreret godt 14.000 fartøjer til fiskeri, men det var kun en lille del af disse, der blev brugt til helårsfiskeri (Hallenstvedt 1996). Indtil begyndelsen af 1990'erne var antallet af åbne fartøjer størst, men i dag er der flest dæksfartøjer. Det er karakteristisk, at der er mange små fartøjer, og det norske fiskeri er karakteriseret ved at være arbejdsintensivt.

De store linebåde og trawlerne er ofte ejet af rederier, der kun ejer ét fartøj. I ringnotflåden derimod er det almindeligt, at rederierne ejer flere fartøjer sammen med virksomheder på land. Den største del af kystflåden er ejet af fiskerne selv.

Set geografisk er der stor spredning indenfor fartøjsgrupperne. I det nordligste Norge (i Finnmark og Troms) er de mindre fartøjer dominerende, mens der er relativt mange trawlere i Nordland. I Trøndelag finder et blandet fiskeri sted, og i Sogn- og Fjordene er der mange banklinefartøjer. De store ringnotfartøjer er koncentreret i Hordaland og Møre-Romsdal, men her er der samtidig en alsidig flåde, mens nordsø- og

Norsk »sjark« og trawler for anker. Foto: Poul H Moustgaard

industritrawlerne fortrinsvis findes i Rogaland i den sydvestligste del af landet. På syd- og østlandet er det igen de mindre fartøjer, der dominerer.

Reguleringer

I forbindelse med sæsonfiskeriet efter torsk ved Lofoten har der tidligt været forordninger for fiskeriet og forbud mod brug af forskellige redskaber. Disse er blevet indført efter pres fra fiskerne selv. For eksempel skulle alle vente på »utror« signalet om morgenen, der betød, at nu måtte der sejles. Det skulle sikre, at fiskerne kom nogenlunde samtidig ud til fiskeområderne. Allerede i 1627 blev linefiskeri forbudt, og i 1753 blev garnfiskeri forbudt. Begge forbud blev

dog omgået, og i 1816 blev det lovligt delvis at anvende disse redskaber. I 1908 kom der lov om havdeling mellem garn og line på baggrund af tiltagende redskabskollisioner. Lofotfiskeriet er stadig karakteriseret ved udbredt havdeling.

I 1771 blev der indført et rescript for lofotfiskeriet, men først i 1786 kom en egentlig lov, der indebar et fiskeriopsyn, for at holde orden i de måneder fiskeriet varede. Det var et ønske fra fiskerne at få indført opsynet.

I 1908 blev almindeligt trawlfiskeri forbudt på norsk territorium, dog undtagen rejtrawl. I 1936 blev det forbudt for nye trawlere at lande fersk torsk i norsk havn. Fra 1939 skulle al trawltorsk enten saltes eller forarbejdes til klipfisk, men i 1947 blev der dog givet dispensationer fra dette forbud.

Specielt i Nordnorge, hvor fiskeriet er altafgørende for befolkningen, var der meget stor folkelig modstand mod trawlfiskeriet. Man var bange for, at selskabsdannelsen indenfor fiskeriet medvirkede til, at der udelukkende blev tænkt på penge, og ikke på at give fiskerne et levebrød. De almindelige fiskere var ikke økonomisk i stand til at investere i trawlere, og man mente, at der var fare for kystbefolkningen, der fiskede med garn og line. Fra politisk side derimod, så man en fordel i, at trawlfiskeriet var knyttet til filetindustrien på land. På denne måde kunne man ophjælpe industrien. Hele spørgsmålet om ejerskab til fiskefartøjerne, og hvem der måtte fiske, stod meget centralt i debatten. Fiskerne mente, at fiskeriet skulle være forbeholdt aktive fiskere.

Da fiskeressourcerne ved Norge er meget rige, har farvandet også været flittigt besøgt af udenlandske fartøjer. Færingere, polakker, franskmænd, tyskere, englændere, russere og danskere har fisket i Barentshavet og langs Nordnorges kyst. Fiskerne har derfor presset på for at få udvidet fiskerigrænserne. I 1934 udvidedes grænsen til 4 sømil udfor den rette grundlinje. England klagede, men Norge fik medhold ved domstolen i Haag. De nordnorske fiskere havde helst set en

udvidelse til 12 sømil. Kystfiskerne med de mindre både og passive redskaber følte sig også presset af fiskere fra Vestlandet med større havgående fartøjer, der brugte aktive redskaber.

Centrale hovedpunkter i diskussionen var, at man mente, at den voksende flåde, der brugte aktive redskaber som trawl og not, dels førte til en overbeskatning af ressourcerne og dels medførte brugskollisioner med passive redskaber som garn og line. Ved at udvide fiskerigrænserne så man en mulighed for at reducere fiskeritrykket og undgå brugskollisioner. Dette ville medføre, at kystfiskernes mulighed for at fiske og dermed deres eksistensgrundlag kunne sikres, og samtidig kunne ressourcerne bevares til glæde for alle.

Et centralt mål i norsk fiskeripolitik både fra politisk side og fra fiskeriorganisationernes side har hidtil været at opretholde bosætningen og erhvervsmulighederne indenfor fiskeri i alle dele af landet, og det vil i praksis sige i Nordnorge.

Indtil udvidelsen af den økonomiske zone til 200 sømil i 1977 var fiskeriet stort set frit, men samtidig med udvidelsen blev der indført kvoter til trawlerne. I 1986 kom der i større udstrækning kvoter til kystfiskerne. Kvoterne administreres dels som totalkvoter inden for en fartøjsgruppe, dels som maksimalkvoter for fartøjer og dels som fartøjskvoter. I kystfiskerflåden, og det er i stor udstrækning de fartøjer, der fisker med konventionelle redskaber som garn, line og håndsnøre – »juksa«, er der fri adgang til at starte som fisker. For de store fartøjer blev der indført koncessionsordninger allerede i 1972, der i dag gælder for ringnot, torsketrawl, rejetrawl, industritrawl og bomtrawl, og som begrænser adgangen til fiskeriet.

Selektionsriste i trawlfiskeriet er blevet taget i brug i løbet af de sidste godt 20 år. Der er påbud om riste i rejefiskeriet nord for 62°, men fiskerne bruger det også frivilligt syd herfor. Desuden videreudvikler man systemet inden for tor-

sketrawl, sejnot og makrelfiskeriet for at højne fangstværdien og sortere yngel, de mindre fisk og bifangst ud.

Fangst

Hvalfangst og sælfangst har ligesom tidligere jagt på søfugle, indsamling af æg og dun spillet en stor rolle for Norge. I dag er der kun få fartøjer (i 1997-sæsonen kun 2 skibe), der driver sælfangst, og Norge har desuden en begrænset og kontrolleret fangst af vågehval, der efter at have været indstillet blev genoptaget i 1993. 27 fartøjer var i 1993 beskæftiget med hvalfangst. Der er tale om relativt små fartøjer, der kombinerer torskefiskeri om vinteren med hvalfangst om sommeren og sild eller/og rejefiskeri om efteråret (Selnes 1995).

Sverige

Indledning

Den største del af den svenske vestkyst hørte indtil midten af 1600-tallet til Danmark og Norge. Sverige havde dog allerede i 1200-årene fået adgang til Kattegat ved Göteborg.⁸

Som i resten af Norden er det det kystnære fiskeri, der har dannet grundlag for fiskeriet indtil for ca. 100 år siden, og sildefiskeriet langs vestkysten har været det vigtigste. Da silden ved Skåne svigtede, begyndte den at indfinde sig ved kysten længere mod nord, og midt i 1500-årene oplevede Bohuslen en meget stor sildeperiode, hvor Marstrand blev centrum i den omfattende handel. I de perioder, hvor silden kom ind til kysten – og det har den gjort i hvert fald siden begyndelsen af dette årtusinde – blev der fisket meget store mængder af sild. Silden blev fortrinsvis saltet, men på grund af de store mængder blev der også kogt tran på den, som blev brugt til bl.a. belysning (tranlamper) og til imprægnering. Folk længere inde fra land kom ud til kysterne for at være med i fiskeriet, så der var tale om livlig aktivitet og udbredt velstand. Men silden forsvandt lige så pludseligt, som den var

kommet, folk flyttede væk fra kysten igen, og fattigdommen bredte sig (Nysted 1994).

De, der blev tilbage, forsøgte sig med andet fiskeri. Allerede fra slutningen af 1500-tallet har fiskere fra Bohuslen på vestkysten taget på fangstrejser til Jyske Rev. I midten af 1600-tallet, var der fx på Orust og Tjörn 43 dæksfartøjer, der sejlede til Jyske Rev 3-4 gange i løbet af sæsonen. I 1700-tallet forsøgte den svenske stat forgæves at ophjælpe fiskeriet i Bohuslen. Ét fiskerkompagni fra Göteborg drev torskefiskeri på Doggerbanke og ved Shetland. Men det var stadig det periodevis sildefiskeri, der havde størst betydning (Holm (b) 1991).

Fiskeriet på henholdsvis øst- og vestkysten af Sverige har udviklet sig meget forskelligt. Langs vestkysten var der fri adgang til havfiskeri, ligesom der ikke var langt til gode fiskepladser. Derfor havde fiskerne her gode muligheder for at udvikle et havgående fiskeri.

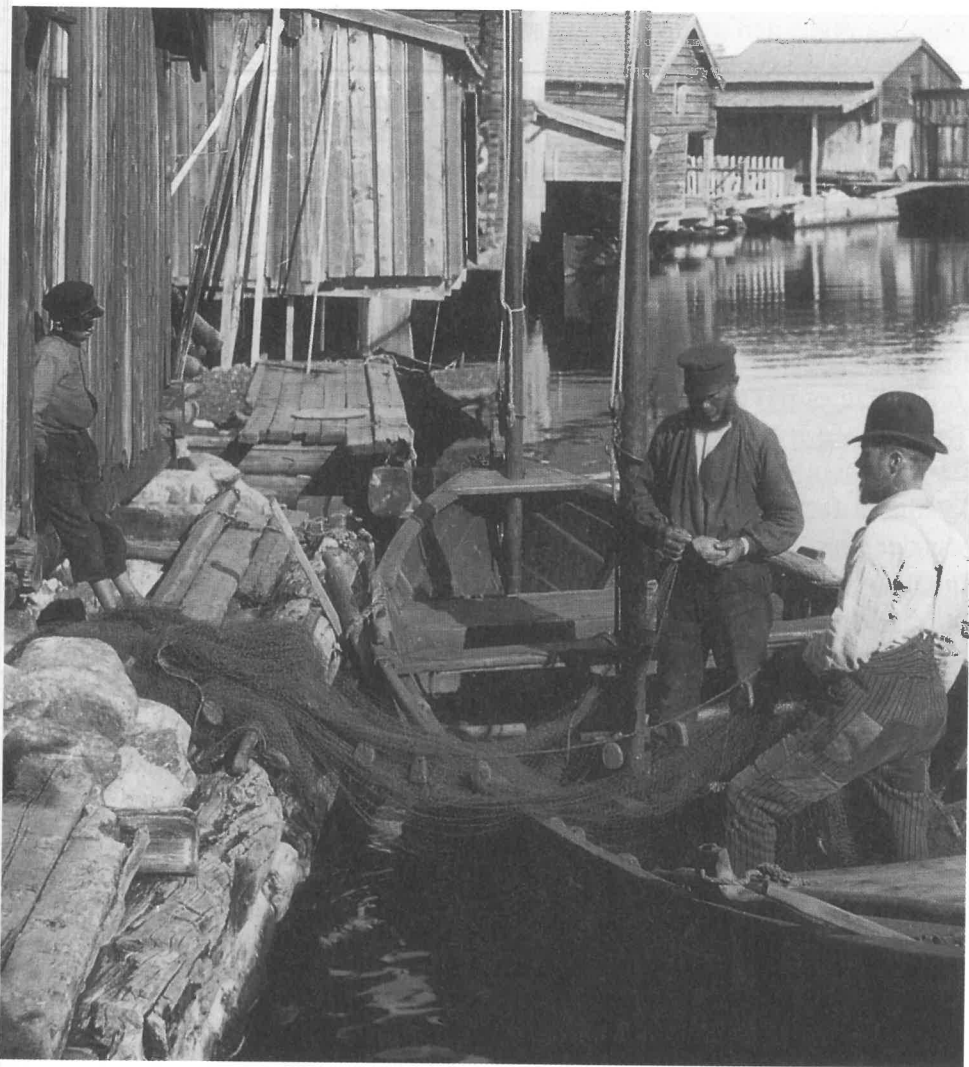
På østkysten, hvor der var og stadig er ejendomsret til det kystnære farvand ud til 300 meter fra fastland og større øer, var det først og fremmest bønderne, der drev fiskeri i kombination med landbrug og husdyrhold. Indtil midten af 1700-tallet var det kronen, der ejede vandet, men derefter overtog strandejerne rettighederne.

Bønderne drev mest notfiskeri efter strømning, der er en lille sild. Fra omkring 1500 begyndte fiskere at nedsætte sig i byerne langs kysten og dannede de såkaldte fiskersocieteter. Fiskerne fiskede fortrinsvis med net efter strømning og not i den ydre skærgård på »allmänne« vandet. Fiskeriet var ofte sæsonbetonet, hvor fiskerne om sommeren flyttede ud i fiskerlejer på øer tættere ved fiskeområderne (Rydberg 1973). Byerne havde dog også ejendomsret til eget fiskevand.

I løbet af 1800-tallet bosatte jordløse folk sig på de yderste øer i skærgården og begyndte at drive fiskeri i konkurrence

med »by-fiskerne«. De jordløse måtte leje fiskeretten af bønderne. Denne ret kunne tages fra dem, og de havde derfor en udsat stilling.

Byfiskerne nedsaltede strømmingen, men fra de fiskelejer, der lå tæt ved byen, afsattes fisken fersk, specielt efter fiskerne investerede i motorer i begyndelsen af 1900-tallet.

Strømmingsfiskere. Foto i Sjöhistoriska museets samlinger, Stockholm.

Afsætningsproblemer bevirkede, at fiskerne før og efter år 1900 dannede handelsorganisationer. En anden måde at påvirke priserne i gunstig retning var, at begrænse tilførslen af fisk til markederne.

Siden 1980 har torskene været den vigtigste fiskeart for de svenske fiskere. Derudover fiskes der sild/strømning, makrel, gråsej, kuller, brisling, nordhavsreje, jomfruhummer, hummer og laks, foruden brakvandsfisk som aborre, gedde, sik (helt) og siklöje (heltling). Ålefiskeriet hører økonomisk set til et af de mest betydningsfulde fiskerier, men fangsterne er de senere år faldet. Fiskeriet er i stor udstrækning koncentreret på få arter, og op imod 90% af fangsterne består af torsk, sild og brisling.

Selvom de fleste fisk i dag fanges i Østersøen bor ca. halvdelen af erhvervsfiskerne på vestkysten, hvorimod 60% af bierhvervsfiskerne bor langs østkysten. Foruden saltvandsfiskeri fiskes der også erhvervsmæssigt både i de store søer og i elvene.

Sverige, der er stor nettoimportør af fisk, landede i 1995 ca. 400.000 tons fisk, hvilket svarer til knap 1/6 af den norske fangst.

Fiskeriet i de sidste hundrede år

Fra midten af 1800-tallet blev havfiskeriet udviklet først og fremmest fra den svenske vestkyst, og havfiskeriet er som nævnt stadig koncentreret her især i Bohuslen. Silden inde ved Bohuslens kyst svigtede i begyndelsen af 1800-tallet, og en del fiskere begyndte ved siden af fiskeriet at drive fragtfart. Fra omkring 1850 begyndte fiskerne at drive krogfiskeri fx i Norske Rende med de såkaldte bankskuder, som var fartøjer, der ofte havde besætninger på mellem 12 og 15 mand. Man fiskede bl.a. makrel, der blev nedsaltet ombord og solgt til Amerika. I slutningen af 1800-tallet købte fiskerne fra bl.a. øerne Tjörn og Orust billige engelske smækker, og

med dem blev det muligt at fiske længere til havs ved Shetlandsøerne og udfor Rockall i Atlanten.

Krogfiskeriet med bankskuder og med smakker havde dominerende betydning indtil silden kom igen omkring 1880. I 1881 forsøgte en fisker fra Ökerö sig med snurpenot, som han havde fået kendskab til i Amerika. Da silden i begyndelsen af 1900 trak længere til havs, fulgte fiskerne med og fangede silden i dette redskab.

I 1903 kom den første damptrawler til Sverige, og i 1913 var der 50 fartøjer. Det var rederier, der investerede i damptrawlere til fangst af sild. Damptrawlernes umiddelbare fordel var, at de kunne være til havs i dårligt vejr, til gengæld var de dyre. Foruden sild fiskede de kuller, torsk, hvilling og fladfisk. De fleste rederier havde basis i Göteborg, hvor det største marked var, og hvor fisken blev transporteret videre til markederne med dampbåd eller jernbane.

Damptrawlerne fik i løbet af 1920'erne konkurrence af fiskeskutterne, der nu havde fået indlagt motor og samtidig var begyndt at trawle. Det bevirkede, at damptrawlflåden efterhånden forsvandt.

På østkysten medførte første verdenskrig gode priser, og fiskerne investerede i nye motorfartøjer, men efter krigen var det svært at afsætte fisken. Mange fiskere tog derfor arbejde i land, mens de resterende organiserede sig i foreninger. I slutningen af 1940'erne investerede fiskerne i større både, så de kunne fiske hele året. De der boede ved en kyst, hvor der om vinteren blev islagt, måtte derfor fiske længere sydpå langs østkysten i disse perioder.

Under anden verdenskrig var der gode priser, og fiskerne langs vestkysten moderniserede deres fartøjer. Det satte dem i stand til at udvide nordsøfiskeriet efter krigen, hvor mange andre landes fiskeflåder var decimeret. Foruden trawlfiskeri i Nordsøen drev svenske fiskere sildefiskeri ved Island med

drivgarn og snurpenot indtil ca. 1950'erne, hvor Island udvidede sin fiskerigrænse. Mange af fiskene blev landet i fremmede havne i Skotland, England, Danmark og Tyskland.

I løbet af 1950'erne skete en voldsom effektivisering af fiskeriet med udviklingen af fiskesøgningsudstyr, større fartøjer, større motorer og mere raffinerede redskaber. Fangstmængden gik op, samtidig med at antallet af fiskere gik ned.

Østkystfiskerne oplevede i 1950'erne en krise, hvor efterspørgslen sank, samtidig med at det var svært at finde strømningen. Efterspørgsel på arbejdskraft i land betød, at mange fiskere i denne periode opgav fiskeriet. De fiskere, der fortsatte, investerede i større fartøjer og begyndte at trawle. Det har betydet, at selvom antallet af fiskere er reduceret kraftigt, er fangstmængden ikke faldet.

For fiskerne i Bohuslen var sildefiskeriet i Nordsøen det vigtigste fiskeri i 1960'erne og begyndelsen af 1970'erne. En stor del af fangsten blev landet i Danmark – specielt i Skagen, der blev kaldt Sveriges største fiskerihavn. I takt med det store fiskeri investerede fiskerne i nye og moderne stålkuttere fra slutningen af 1950'erne og indtil midten af 1960'erne. Samtidig begyndte bl.a. norske fiskere at bruge ringnot til sildefiskeri. Fra midten af 1960'erne blev det vanskeligt at afsætte silden og priserne faldt, og dette bevirkede sammen med et meget stort pres på ressourcen, at sildefiskeriet i Nordsøen kollapsede i begyndelsen af 1970'erne.

Fiskersamfundene specielt i den sydlige del af Bohuslen oplevede derfor fra midten af 1960'erne en voldsom krise i fiskeriet, hvor over halvdelen af fiskeflåden blev solgt til langt under den pris, fiskerne få år før havde givet for de nye kuttere.

I den nordlige del af Bohuslen ved Strømstad, på Kosterøerne og ved Kungshamn havde fiskerne satset på et småskalafiskeri efter bl.a. rejer, hummer, jomfruhummer og makrel, og

Norsk not. Foto: Poul H Moustgaard.

de havde ikke investeret så meget i modernisering af flåden. Fiskerne her blev derfor ikke ramt lige så hårdt af krisen.

En stor del af fiskeriet langs den svenske østkyst drives stadig kystnært med faststående redskaber efter fx laks, ål og helt (sik), og en del drives i kombination med land- og skovbrug. På grund af landhævningen i den nordlige del af den Botniske Bugt har fiskerne specielle problemer der. Fangstpladserne ændrer sig, og derudover er det svært at afsætte fiskene. Fiskere der bor syd for Stockholm fisker i Østersøen fortrinsvis efter torsk, sild/strømning og laks. Laksefiskeriet er stærkt reguleret med begrænsede kvoter, lange fredningstider og et stort antal fredningsområder udfor elvmundinger. Der fiskes med trawl, garn og kroge. Sildekvoten i Østersøen udnyttes ikke fuldt ud på grund af de dårlige priser. Brislingen udnyttes dels til industri, men også i mindre omfang til konsum, specielt til de baltiske stater, ligesom Norge køber en del.

En del fiskere i den sydlige del af Sverige driver et kombineret fiskeri af torsk, pighvar, skrubber, sild og brisling.

I sidste halvdel af 1970'erne udvidede landene omkring Nordsøen deres fiskerigrænser til 200 sømil, og det betød, at svenske fiskere blev udelukket fra deres traditionelle fiskepladser i Nordsøen, og i stedet vendte de sig mod Østersøen. Nordsøfiskeriet kunne herefter kun fortsættes i mindre omfang gennem aftaler med EU og Norge. Østersøen har derfor fået en stigende betydning for det svenske fiskeri. Kvantitetsmæssigt udgør fangsterne i dag (1995) fra Øresund/Østersøen 65% af de samlede fangster, mens Skagerrak/Kattegat står for 32% og Nordsøen kun for 3%. Den samlede fangstmængde er de senere år steget (Saltsjöfiskets fangster under 1995).

Flåden

I Sverige var der i 1993 knap 1700 fartøjer med fiskerilicens (fartygstillstånd), hvilket betyder, at fiskerne har ret til at drive erhvervsfiskeri uden de indskrænkninger i antallet af redskaber, der gælder for fritidsfiskere. Fartygstillstånd indebærer også, at fiskeren kan få økonomisk støtte af staten og har mulighed for at fiske i udenlandsk zone. Af disse knap

1700 fartøjer, var 439 over 12x4 meter. Disse større fartøjer fisker næsten udelukkende med trawl, og 80% af de samlede fangster kommer fra trawlfiskeri.

Antallet af erhvervsfiskere var i 1995 på godt 2600. Fiskerne ejer selv deres fartøjer evt. sammen i partsrederier.

Reguleringer

Indtil 1977 hvor 200 sømilgrænserne blev indført i de fleste europæiske lande var fiskeriet stort set frit. Der var kun tale om begrænsninger på få arter. I 1978 blev der indført en erhvervsfiskerilicens. Licensen var ikke et krav for at drive fiskeri, men udelukkende for at komme i betragtning til statslig støtte. I 1986 blev der indført regler for, hvem der måtte drive trawlfiskeri.

Moderne svensk trawler. Foto udlånt af Sveriges Fiskares Riksförbund.

Ud fra den totalt tilladte fangstmængde (TAC) tildeles fartøjerne rationer (rantioner) afhængig af fartøjstørrelse eller/og mandskabsstørrelse. De fleste af disse rationer tildeles i et samarbejde mellem Fiskeriverket og fiskeriorganisationerne.

For laksefiskeriet, der er strengt reguleret, findes der specielle regler om opdelingen af årskvoten i perioder samt en fordeling mellem den sydlige og den nordlige Østersø.

Svenske fiskere må ikke fiske med bomtrawl i Kattegat, Skagerrak og Østersøen. Det er ligeledes forbudt for svenske fiskere at fiske med ringnot i Østersøen inden for 4 sømil. Dette forbud blev indført for ca. 10 år siden.

I 1994 blev der indført en ny lov, der i højere grad adskiller erhvervsfiskere fra husbehovsfiskere (fritidsfiskere), og samtidig blev der indført begrænsninger på antallet af redskaber for husbehovsfiskere.

Ud over disse reguleringer findes der mange reguleringer udarbejdet af de lokale fiskeriorganisationer. De omhandler fx antallet af fiskedage per uge i rejefiskeriet, fangstrationer for forskellige fartøjer i Nordsøen, Skagerrak og Kattegat, der gælder sild, brisling, rejer, torsk og sej.

Danmark

Indledning

I de 7000 år gamle køkkenmøddinger fra Ertebøllekulturen er der fundet rester af bl.a. torsk, sild, østers- og muslingeskal-ler. Ud fra arkæologiske fund kan man se, at Danmarks tidligste indbyggere bosatte sig ved fiskelejer langs kysterne, ved fjorde og indsøer, og det væsentligste næringsmiddel har været fisk. Fiskeriet har dermed været en vigtig næringsvej. Fisk har lige siden været vigtig både som fødekilde og som handelsvare for Danmark (Nordisk Tidskrift for Fiskeri 1866 og Jacobsen 1991).

Før i tiden havde sælfangst og jagt på marsvin og søfugle en betydningsfuld plads i fiskernes husholdning. Fra marsvin fik man tran til belysning, dunene fra søfuglene blev brugt som fyld i dyner og puder, foruden at kødet blev spist.

Fiskeriet har som i de andre nordiske lande indtil midten af 1800-tallet langt overvejende været drevet som del af en kombinationsnæring, hvor man samtidig dyrkede landbrug, holdt husdyr, tog daglejerarbejde, drev søfart eller var håndværker. Fiskeri som hovederhverv var kun muligt de steder, hvor fiskerne kunne afsætte fisk til byerne. Fiskefartøjer blev mange steder brugt til skudefart både indenlands og mellem Danmark og Norge/Sverige/Tyskland.

En stor del af fiskeriet blev drevet som sæsonfiskeri, hvor sildefiskeriet ved Skanør er det mest kendte. Det foregik i næsten 500 år fra 1100-årene og ind i 1500-tallet. Dette fiskeri tiltrak ikke kun fiskere, men også folk fra et meget stort opland, der udelukkende fiskede i de få sensommermåneder sildefiskeriet stod på. Øresundssilden var i århundreder en meget vigtig eksportartikel, men det var ligesom i Norge de hanseatiske købmænd, der forestod behandlingen og afsætningen af silden (Eriksson 1980). Limfjorden overtog derefter pladsen som det betydeligste sildefiskersted fra 1500-årene og de næste tre hundrede år (Rasmussen 1968). Fra ca. 1400 til 1520 blev der ligeledes fisket store mængder sild ved Helgoland ud for sydvestjylland, og i 1585 var Sønderside (der lå ved det nuværende Skallingen) det største fiskerleje i hele Jylland. Her fra Ribeejnen eksporteredes bl.a. tørret fladfisk (Holm 1996). Langt den største del af fiskefangsten blev dog afsat og konsumeret lokalt.

For Danmark havde det middelalderlige sildefiskeri overordnet set en stor betydning. Kongen hentede fx en stor del af sine indtægter fra Skånemarkedet. Fiskeriet mellem 1600 og 1850 spillede derimod en mindre rolle (Hecht 1987). Som resten af Norden kunne Danmark mærke den faldende efterspørgsel efter fisk som følge af reformationen i 1500-årene.

Hanstholm. Foto: Poul H Moustgaard.

Fisk er en let fordærvelig vare og kunne før is og kølemuligheder derfor ikke transporteres frisk over længere afstande uden at fordærves. Samtidig var der et stort marked for fisk i København, som fiskerne langs Øresund og Nordsjællands kyst forsynede. I midten af 1700-tallet begyndte en specialbygget fiskekvaser at sejle levende torsk til København fra Bornholm. I løbet af 1800-tallet blev det almindeligt at afsætte fisken til både danske og udenlandske fiskeopkøbere, der kunne transportere fisken levende i kvaserne. Senere blev mange fiskekuttere bygget med dam, så fiskerne selv kunne lande den levende fisk på markedet og dermed opnå en højere pris.

I løbet af 1920'erne blev der oprettet fiskeauktioner i de fleste

havne, der skulle være med til at sikre fiskerne gode priser for fiskene, fordi der blev solgt til den højst bydende. Mange fiskere havde før problemer med, at der ingen konkurrence var mellem opkøberne, der derfor enerådigt kunne bestemme priserne. Nogle steder forsøgte fiskerne at omgå dette »monopol« ved at danne egne salgsorganisationer, men de danske fiskere blev ikke sikret førstehåndsomsætningen som i Norge.

Indtil ca. 1860 lå fiskeriets tyngdepunkt i den østlige del af Danmark, hvor de bedste muligheder for afsætning af fisken fandtes. I dag ligger tyngdepunktet først og fremmest i den vestlige og nordlige del af Jylland, efter det bornholmske fiskeri har gennemgået en stor krise.

Den faldende verdensmarkedspris på fisk har afgørende betydning for fiskeriet. I de senere år har danske fiskere haft svært ved at få afsat en del af deres fangst til de fastsatte mindstepriser. Forarbejdningsfabrikkerne køber en del af deres råvarer fra østlandene især Rusland, der sælger fisken billigt, ligesom der på markedet er kommet bl.a. billig Alaska pollock.

I dag spiller fiskeriet samfundsøkonomisk set en mindre rolle, men fiskeri og dambrug udgør dog 6,5% af den samlede eksport i 1990. Lokalt og regionalt har fiskeriet stadig stor betydning. Danmark var i 1994 verdens 13. største fiskeri- og opdrætsnation målt i vægt med 1.887.000 tons. I Danmark foregår stort set al opdræt af fisk (ørred) i ferskvand, og akvakulturen udgjorde i 1990 ca. 20% af værdien af danske fiskeres landinger (Nordisk Fiskerisamarbejd 1993-1996).

Fiskeriet i de sidste hundrede år

Forholdsvis rige fiskeforekomster tæt på land og en lang kyststrækning med fjorde, vige, bugter og nor har i århundreder gjort det muligt at drive både fiskeri med landdragningsvod og kystnært fiskeri med små åbne både.

Fra midten af 1800-tallet fiskede engelske og tyske fiskere langs den jyske vestkyst med trawlere efter rødspætter, mens danskerne fortrinsvis brugte langliner efter torsk, kuller og hvilling (Rasmussen 1984).

Forbedrede transportmuligheder og stigende efterspørgsel på fisk i slutningen af 1800-tallet var medvirkende til, at det blev muligt for flere og flere fiskere at investere i dæksbåde, så de kunne drive fiskeri længere til havs.⁹ Til gengæld var disse fartøjer for store til at trække på land i dårligt vejr. De vestkysthavne, der blev bygget i slutningen af 1800-tallet, fik fiskerne stor gavn af. Fra midt i 1880'erne blev der drevet havgående snurrevodsfiskeri i Nordsøen. Enkelte fiskere forsøgte sig også med rødspættefiskeri ved Island i 1890'erne, men det var »enlige svaler« (Rasmussen 1984).

Omkring 1890 blev der etableret et dansk damptrawlrederi, der drev fiskeri fra England, men ellers slog forsøg på indførelse af damptrawl i Danmark fejl. Snurrevodet, der blev udviklet af den danske fisker Jens Væver i 1848, blev derimod en succes fra slutningen af 1800-tallet. Snurrevodet gjorde det muligt at lande levende rødspætter af første kvalitet. Til dette redskab var det ikke nødvendigt med store fartøjer med meget motorkraft, og derfor var det økonomisk muligt for fiskerne at investere i dette fiskeri. Danske fiskere indkøbte også engelske smækker, der ved indførelsen af dampfartøjer i England blev billigt til salg.

Endnu et konkurrenceparameter var eksplosions- eller glødehovedmotoren, der blev udviklet i begyndelsen af 1900-tallet. Den kunne installeres i mindre fartøjer, og den var samtidig så billig, at fiskerne havde mulighed for at investere i den. Motoren satte fiskerne i stand til at fiske længere til havs og komme til og fra fiskepladserne også i stille vejr.

Efter 1. verdenskrig begyndte danske fiskere at fiske fra England, hvor der var et stort marked for fisk. Fiskerne udnyttede, at der var udbrudt kulstrejke, så de engelske damp-

trawlere var udelukket fra fiskeri. Det engelske fiskeri var baseret på dampdrift, og allerede i 1909 var der 1336 engelske damptrawlere. Det danske fiskeri foregik på det tidspunkt som nævnt fortrinsvis med snurrevod, mens det først var i løbet af 1930'erne, at dansk trawlfiskeri i Nordsøen for alvor tog fart.

2. verdenskrig satte en stopper for dette fiskeri, men en del fiskere blev i England under krigen. Efter krigen fortsatte nogle med at fiske på licens og nu med større fartøjer og med trawl. I mellemkrigstiden forsøgte nogle fiskere sig også med fiskeri ved Island og Færøerne, hvor fisken blev landet i England.

Rødspættefiskeriet i Nordsøen havde i mange år størst betydning for de danske fiskere, men allerede i 1930'erne faldt udbyttet pr. kutter og fangstindsats. I løbet af 1930'erne udvikledes fiskeriet efter industrifisk, og det tog et voldsomt opsving i 1950'erne, da Blødensilden bliver opdaget. Det intensive sildefiskeri var medvirkende til, at silden i Nordsøen kollapsede i 1970'erne (Rasmussen 1984). Andre medvirkende årsager var det norske notfiskeri efter konsumsild, og sandsynligvis ændrede strømforhold, der påvirkede sildelarvernes vandringsmønster.

I 1960'erne begyndte danske fiskere at drive laksefiskeri ved Norge og senere i Davisstrædet ved Grønland. Efter indførelsen af restriktioner for dette fiskeri, forsøgte fiskerne sig med at fiske rejer både ved Grønland og ud for Finmarken. Danske fiskere har i de seneste år også fisket efter industrifisk – lodde – fx i Barentshavet.

Torsk er i dag den økonomisk betydeligste konsumart, der sammen med rødspætter, sild og jomfruhummer udgør 3/4 af den samlede fangstværdi i 1990 (Nordisk Fiskerisamarbejd 1993-1996). Ål har været en betydelig art, men igennem de seneste årtier er fangsterne faldet drastisk. Af andre fisk fanges bl.a. kuller, kulmule, sej, søtunge, rødtunge, skrubbe,

Garnkutter, Thorup Strand 1994. I nordvestjylland drives et effektivt fiskeri direkte fra stranden. Foto: Kirsten M. Hansen.

ising, pighvar, stenbider (kvabso), makrel, havkat, havtaske, hornfisk, laks, blåmusling og dybvandsreje, foruden industriarter som tobis, brisling og sperling.

Danmark er i dag en betydelig producent af fiskemel- og olie, og et karakteristisk træk her er, at det er fiskerne, der ejer fiskemelsfabrikkerne.

Flåden

Den danske fiskeflåde er sammensat af fartøjer af vidt forskellig størrelse. Af de godt 2100 kuttere over 5 BRT er ca. 40% trawlere, ca. halvdelen er garnbåde, og knap 7% snurrevodskuttere. I forhold til tonnage er langt den største del af

den danske flåde trawlere. Langt de fleste fartøjer er under 60 BRT, kun omkring 400 fartøjer er over 60 BRT.

De 12 danske notbåde er ejet af rederier, der samtidig ejer forarbejdningsanlæg på land, men ellers er de danske fartøjer karakteriseret ved at være fiskerejede.

Geografisk er de fleste trawlere hjemmehørende i de vest- og nordjyske havne, hvor også omkring 80% af tonnagen er hjemmehørende. Fartøjerne i de indre farvande er overvejende mindre trawlere og garnfartøjer.

Reguleringer

Grundprincippet i den danske fiskerilovgivning byggede i århundreder på, at alle landets borgere havde fri adgang til fiskeri i saltvand, og det var kongen, der sikrede denne ret. I princippet var fiskeriet således frit for alle, men adelen og klostrene fik ofte overdraget fiskeretten ud for deres jordejendom i fjordene af kongen som et særligt privilegie. Købstæderne kunne også få tildelt dette privilegie. Fiskeriet på det åbne hav var derimod frit, men landdragningsvod måtte kun bruges af grundejeren eller med hans tilladelse. Stør og hval var kongens ejendom, ligesom østersfiskeri, der blev drevet i Sønderjylland, ved Hirsholmene og ved Skagen var et kongeligt regale.

Langt tilbage i tiden har der været forskellige former for reguleringer af fiskeriet i Danmark, men det var først i 1750, at en første egentlig forordning (forløber for lovgivning) om fiskeriet kom. Den gjaldt kun for Limfjorden og byggede på historiske sædvaneregler. Men næsten 250 år før denne lov blev der på baggrund af pres for lokale fiskere udstedt forbud mod brug af specielle fiskeredskaber i fjorden, ligesom der blev indført reguleringer af maskestørrelser. Limfjordslovgivningen var speciel, fordi fjordens størrelse og dens naturforhold dannede et selvstændigt fiskeriområde. I 1857 kom en egentlig Limfjordslov, men det var først i 1888, at der kom en landsdækkende fiskerilov og den byggede i vid udstræk-

ning på principperne fra Limfjorden (Nordisk Tidskrift for Fiskeri 1868).

Indtil 1977 hvor de europæiske lande udvidede deres økonomiske zone til 200 sømil, var fiskeriet mere eller mindre frit. Udvidelsen medførte, at det frie fiskeri blev begrænset både mængdemæssigt og arealmæssigt, og der blev indført kvoter på en del fiskearter.

I 1978 blev der vedtaget en lov, der adskilte erhvervsfiskeri fra bierhvervs- og fritidsfiskeri.

Den totalt tilladte fangstmængde (TAC) opdeles fortrinsvis i kvartalskvoter, der igen opdeles i fangstrationer pr. uge, 14 dage eller på månedsbasis. Rationerne er ofte afhængig af fartøjets størrelse. Desuden er en del af fiskeriet i Kattegat omfattet af en regulering med havdage.

Det er EU, der i dag har overtaget kompetancen på fiskeriområdet, og det er herfra, der udarbejdes de overordnede retningslinjer for fiskerireguleringerne.

Færøerne

Indledning

På Færøerne har man altid levet af de naturressourcer, der har været tilgængelige. På øerne med de stejle fjeldsider, er der gode muligheder for at drive fuglefangst og indsamle æg. Tæt på kysten er der rige fiskebanker, ligesom øerne besøges af forskellige hvalarter, hvoraf grindehvalen nok er den mest kendte. Derudover har man holdt kvæg og får, hvorfra man både fik kød, skind og uld.¹⁰

Sideløbende med selvforsyningsøkonomien har man på Færøerne haft en stor produktion til eksport først af tørfisk, det vil sige vind- og lufttørret fisk og senere af klipfisk. Middelhavslandene var store aftagere af klipfisk. Fra 1300-årene til

1600-årene indgik tørfiskproduktionen i hanseaternes omfattende handel, men i løbet af 1600-tallet var det uldne strikkede strømper (hoser), der blev Færøernes vigtigste eksportartikel. I midten af 1800-tallet blev fisk igen det vigtigste eksportprodukt, men i form af klipfisk, det vil sige flækket og saltet torsk, der senere bliver tørret (Joenson 1985 og 1996).

Fra omkring 1950'erne blev det almindeligt, som på Island, at fartøj og filetfabrik havde samme ejer. Fartøjerne leverede direkte til fabrikken til en i forvejen fastsat pris. I 1993 blev der indført offentlig auktion, og fiskerne er nu tvunget til at levere mindst 1/3 af fangsten på en af de tre auktioner eller sælge over telefonauktion. Hjemmefiskerne sælger næsten udelukkende over auktion.

Efter det økonomiske kollaps i begyndelsen af 1990'erne skiftede mange af skibene ejere, og alle filetfabrikkerne på nær 3 blev lagt sammen i et produktionsselskab under én ledelse. Utilfredshed med sammenlægningen af filetindustrien, der ikke havde medført den forventede stigning i afregningspriserne, bevirkede, at en stor del af fangsten blev solgt i udlandet, hvor fiskerne ofte fik bedre priser end derhjemme. Fisken blev enten landet direkte fortrinsvis i skotske og danske havne, eller solgt til en opkøber på Færøerne, der solgte fisken videre i fersk tilstand. I dag sælges ca. 1/3 af fangsten i udlandet. (Produktionsselskabet er nu under rekonstruktion.)

På Færøerne har man som omtalt en lang tradition for afsætning af fisk til verdensmarkedet. I 1990 stod fisk og fiskeprodukter for 91% af den samlede eksportværdi. Den samlede fangstmængde udgjorde i 1996 283.000 tons.

Torsk, kuller og sej er de økonomisk set vigtigste arter, men færingerne fisker også kulmule, rødfisk, makrel, lodde, sild, brosme, lange, helleflynder og hestemakrel, foruden rejer. Derudover er der enkelte fartøjer, der fisker med garn efter havtaske og hellefisk, ligesom der er drevet industrifiskeri efter sperling og tobis.

Laks, der opdrættes i havbrug, stod for ca. 20% af den færøske fiskeeksport i 1990.

Fiskeriet i de sidste hundrede år

De rige fiskebanker ved Færøerne har i hvert fald helt fra 1600-årene været besøgt af engelske, franske og hollandske fiskere. Disse lande havde tidligt et udviklet fiskeri i fjerne farvande. Færingernes fiskeri derimod har indtil midten af 1800-tallet udelukkende været drevet med robåde i de kystnære områder.

Fra slutningen af 1700-tallet fangede færingerne også sej med not. Sejen forekommer til tider i store stimer helt inde ved kysten, og med not kunne man fange betydelige mængder. Sej blev ellers fanget med stang og håndsnøre, og selv ved dette fiskeri kunne man fange meget. Det var først og fremmest leveren, der blev brugt i form af tran til belysning. En mindre del af fangsten blev tørret og saltet (Bjørk 1963).

Fiskeriet blev drevet på en form for kollektiv basis, hvor det var bønderne, der havde pligt til at holde båd. Både, der var mindre end »4 mannafor« – beregnet til fire mænd – havde alle dog lov til at eje og fiske med.

I 1813 blev der indført det såkaldte »bådsbånd«, der betød, at de jordløse, husmændene og landarbejderne var forpligtet til at bemane bøndernes både. Flere og flere havde fundet ud af, at det bedre lønnede sig at fiske med deres egen lille båd. Bådsbåndet blev opløst igen i 1865 (Joenson 1985).

I 1856 var den danske kongelige monopolhandel afskaffet til fordel for frihandel, der bl.a. betød, at der i mange bygder blev oprettet købmandsforretninger. Foruden at sælge varer opkøbte disse købmænd også fisk til videresalg. Det betød for mange en mulighed for at leve af fiskeri. Frihandlen med de øgede afsætningsmuligheder dannede basis for en økonomisk udvikling (Joenson 1985), og fra slutningen af 1800-tallet blev

den blandede selvforsyningsøkonomi afløst af fiskeriet, der siden har været Færøernes bærende erhverv, hvilket samtidig har betydet en øget økonomisk sårbarhed (Toftum 1992).

I sidste halvdel af 1800-tallet tog fiskeriet fart. I første omgang fortsatte man med det kystnære bådfiskeri, men sidst i århundredet begyndte man også at købe udtjente engelske sejlfartøjer – de såkaldte »slupper«. Med slupperne begyndte færingerne i 1872 at drive fiskeri i andre farvandsområder. Om foråret fiskede man ved Færøerne, men om sommeren drog mange nordpå først og fremmest til Island, og nogle fiskede helt ved Grønland og Newfoundland.

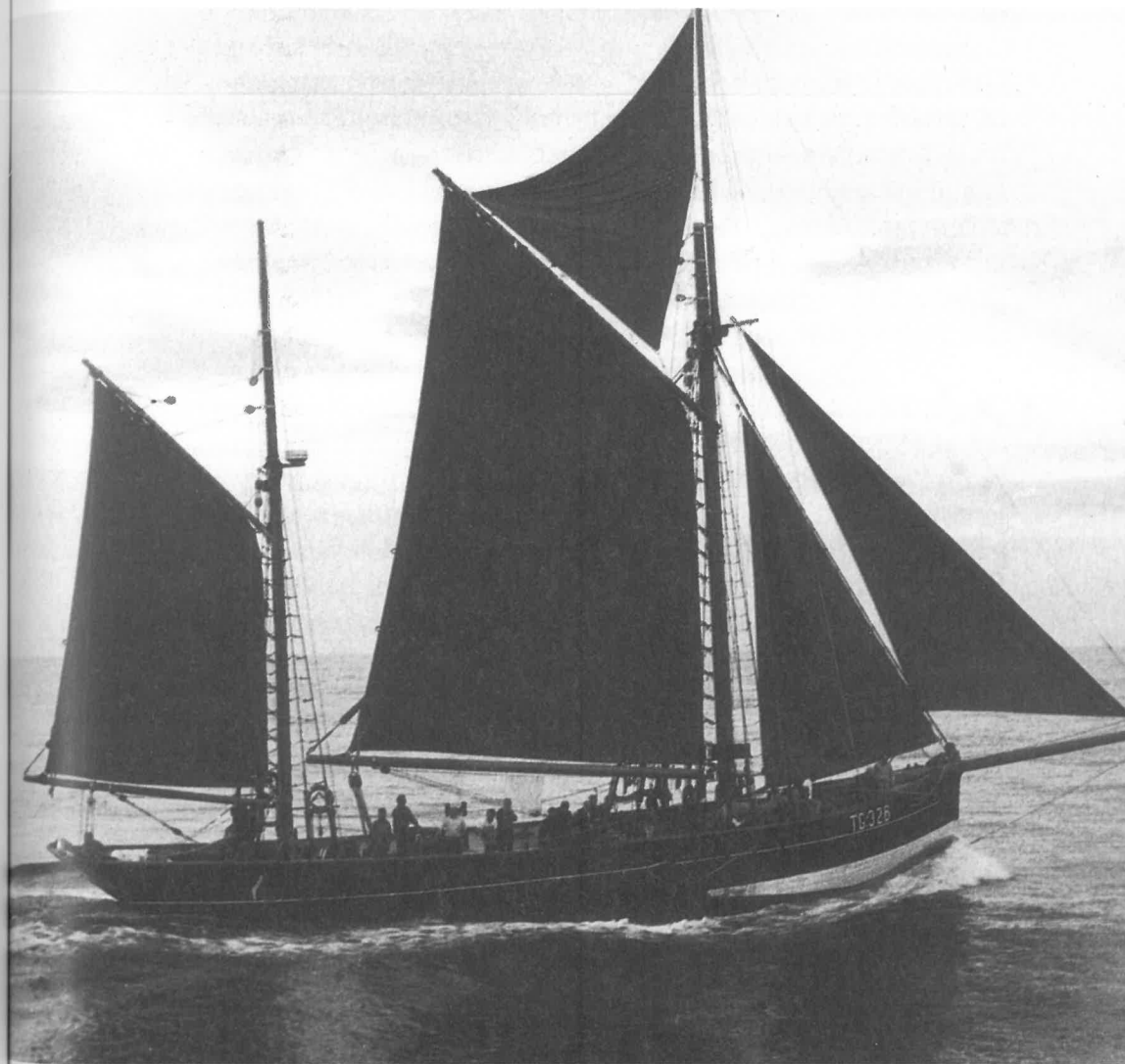
Nogle af slupperne blev desuden brugt som moderskib, hvorfra man fiskede med små både og afleverede fangsten til konservering på sluppen. Både i robådene og på slupperne brugte man de traditionelle fiskeredskaber som håndline og langline. På slupperne blev fangsten saltet ombord, og når fartøjerne vendte hjem til Færøerne, blev den opbevaret i pakhuse indtil foråret, hvor fisken blev gjort klar til tørring. Dette var et kvindejob, hvor saltet blev vasket af, før fisken blev hængt eller lagt til tørre.

I begyndelsen var slupperne ofte finansieret af købmandskapital. Slupperne betød, at mange mænd nu var væk i halvdelen af året på fiskeri, hvilket fik afgørende betydning for dagliglivet på øerne. En del færinger tog desuden til Island og drev bådfiskeri fra kysten der.

I 1905 kom den første dæksbåd med motor, og i 1920'erne fik man installeret motor i robådene. 2 mand kunne nu fiske med en 6 mannafar, men allerede på det tidspunkt havde det kystnære hjemmefiskeri fået dalende betydning på grund af fremmede trawleres hårde fiskeri. Bådene blev dog også brugt til jagt på havfugle.

Da færingerne begyndte at drive havfiskeri i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet, var fiskebankerne

omkring øerne allerede blevet kraftigt udnyttet i adskillige hundrede år af andre landes fiskere. Mellem 1880'erne og anden verdenskrigs udbrud drejede det sig især om britiske trawlere. Det betød, at den havgående flåde blev tvunget til at drive fiskeri i andre havområder i Nordatlanten og til dels i Nordsøen.

Færøsk slup. Foto udlånt af Føroya Fiskimannafelag.

Fra 1920 faldt den færøske fangst i eget farvand fra at udgøre 39% af færingernes samlede fangst til i slutningen af 1920'erne og igennem 1930'erne kun at udgøre ca 4% i gennemsnit pr. år (Wåhlin 1996). I 1930-38 blev op mod 95% af de samlede fangster i færøsk farvand taget af udenlandske fiskere. I 1990 var tallet faldet til 46% (Toftum 1992). Det er fortrinsvis fiskearter, der ikke bliver udnyttet af færing, især kulmule.

I 1920'erne kom fiskeriet ind i en krise. Fartøjerne var gamle, priserne på fisk faldt, og de britiske damptrawlere var en trussel mod håndsnoeren og langlinefiskeriet. Fiskeriet ved Island var usikkert på længere sigt, da Island i 1918 fik sin suverænitæt, der var sidste skridt, inden landet blev selvstændig republik i 1944. På Færøerne var en meget stor del af den mandlige arbejdsstyrke afhængig af fiskeriet på den ene eller den anden måde.

På samme tid var der store torskeforekomster ved sydvestkysten af Grønland sandsynligvis på grund af en lille stigning i havtemperaturen. Færøske fiskere begyndte at fiske i grønlandsk farvand i 1925, hvor de fik adgang til en havn, og op gennem 1930'erne kom en stadig større del af den samlede færøske fangst fra Grønland. Der blev fisket med håndsnoere og langline, da trawlfiskeri var forbudt i det grønlandske territorialfarvand. Torsken blev saltet ombord og tilberedt hjemme på Færøerne til eksport.

Sidst i 1920'erne og i begyndelsen af 1930'erne, men især efter krigen købtes desuden trawlere til Færøerne og hermed introduceredes et nyt redskab, der især blev taget i brug efter anden verdenskrig.

Under anden verdenskrig var færingerne afskåret fra at eksportere klipfisk til middelhavslandene, og i stedet begyndte de at afsætte fisken fersk til det engelske marked. Det betød kortere fisketure, hvor man isede fisken, og mange sejlede til Island og opkøbte fisk, for derefter at sejle lasten til England

og afsætte den der. Mange af de engelske trawlere var inddraget til krigsformål, hvilket betød mangel på fisk i landet.

Under krigen havde mange færing tjent mange penge og en del investerede i britiske damptrawlere, hvilket viste sig at være økonomisk urentabelt på grund af de høje kulpriser. Efter en række konkurser fik mange fiskere jobs på islandske, norske, danske og tyske fiskefartøjer. I løbet af 1960'erne kom fiskeriet igang igen. Samtidig skete der en gradvis omlægning fra fjernfiskeri med line, hvor fangsten blev forarbejdet ombord, til fiskeri i egne farvande, hvor man foruden at fange torsk på line, trawlede og bragte fangsten i land. Det skete i takt med, at fiskerigrænserne gradvist blev udvidet. Fjernfiskeriet foregik i Barentshavet, ved Vestgrønland, ved Flemish Cap og ved Canada. I årene 1955 til 1965 foregik mellem 60% og 75% af fiskeriet i disse områder. I 1996 var det godt 11% af den samlede fangst, der kom herfra.

På Færøerne satsede man også på en opbygning af en fiskeindustri, der bl.a. producerede dybfrosne filetter. Der blev bygget mange fabrikker op gennem 1970'erne og 1980'erne, hvilket samtidig skabte hårdt tiltrængte arbejdspladser efter at klipfiskeproduktionen aftog i 1950'erne, og saltsildproduktionen stoppede omtrent 10 år senere (Finnsson 1991). Desuden betød omlægningen af fiskeriet, at man gik fra linefartøjerne, der havde en besætning på mellem 20 og 25 mand over til trawlere med besætninger på ca. 9 mand.

Omkring 1969 begyndte færingerne at fiske på rejeforekomster ved Vestgrønland. Det har været et økonomisk set godt fiskeri (Finnsson 1991), men stoppede i 1993.

Udvidelsen af fiskerigrænserne, der endte med 200 sømilegrænserne i løbet af 1970'erne betød, populært sagt, at mens andre landes fiskere fik udvidet deres nationale fiskeområder, så følte færingerne, at deres blev indskrænket. Næsten hele fjernfiskeflåden måtte vende hjem til Færøerne og forsøge at leve af at fiske i nærområdet. Det gav desuden konflikter

Sildekast nord for Færøerne 1996. Foto udlånt af Føroya Reidarfelag.

mellem fiskerne, da fjernfiskerne ønskede rettigheder ved andre lande til gengæld for afgivelse af kvoter ved Færøerne, hvilket hjemmefiskeflåden ikke var interesseret i (Toftum 1992).

Denne omstilling blev bl.a. finansieret ved låntagning i udlandet, der sammen med massive offentlige subsidier op gennem 1980'erne udvikledes til mere og mere indviklede systemer, indtil det hele brød sammen i 1992. Det skyldtes bl.a., at kapaciteten i industrien og i flåden var alt for stor i forhold til den mængde fisk, der kunne fanges i færøsk farvand, bl.a. fordi torskebestanden var aftagende.

Flåden

Uden for færøsk farvand fisker i dag (1996) 10 rejefrysetrawlere ved Canada og Svaldbard, 5 torskefabrikstrawlere i Barentshavet og ved Canada, 7 ringnotfartøjer i Nordøstatlanten, der dog fisker halvdelen af tiden i færøsk farvand, 8 industriefartøjer (stoppet medio 1996) og 20 lineskibe, der fisker på licens ved Island i 1/3 – 1/4 af året.¹¹

I farvandet omkring Færøerne fisker ca. 55 trawlere og 18-20 langlinebåde. Derudover er der en stor flåde af mindre linebåde og både til håndsnoere.

Ringnotbåden »Krúnborg« fuldstøstet på vej i havn, 1996. Foto udlånt af Føroya Reidarfelag.

Reguleringer

Indtil 1986 var der i princippet fri adgang til fiskeri. Nu blev der indført fiskelicens og en række tekniske reguleringer som mindstemål, lukning af gyde- og opvækstområder, redskabsbestemmelser m.m.

I marts 1994 indførtes individuelle kvoter med begrænset omsættelighed i fiskeriet. Der var stor utilfredshed med systemet, der bl.a. medførte at en væsentlig del af fangsten ikke blev registreret, og en del blev smidt ud.

1. juni 1996 blev kvoterne afløst af et system med lukkede områder og havdage. Havdagene blev beregnet som et gennemsnit af, hvor meget der blev fisket pr. dag og pr. time i trawl og med line gennem de sidste 10 år. På denne måde beregnedes hvor mange havdage, der skulle til for at fiske den fastsatte TAC. Rederne, skipperne og fiskerne mener, at det nye system er bedre end kvoterne. Systemet bevirker, at hele fangsten i princippet kan rapporteres uden snyd. Resultatet har foreløbig været, at der er blevet landet store mængder torsk, og at man nu kan stole på det statistiske materiale vedrørende fangsterne.

Da fiskeriet stort set er det eneste, færingerne kan leve af, mener mange politikere, at man ikke bør forhindre folk i at starte i hjemmefiskeriet. Som småbådsfisker kan man få licens til at fiske i ét år. Hvis man efter det år kan bevise, at man har landet en nærmere fastsat mængde og solgt for et vist beløb, kan man derefter blive fuldtidsfisker. Småbådene driver udelukkende krogfiskeri. Der er ca. 200 erhvervsfiskere, der fisker med mindre både og omkring 700, der driver deltidsfiskeri.

Fangst

Fuglefangst og indsamling af æg foregår stadig i stor stil på Færøerne. Igennem hele historien har det været nødvendigt ikke at overudnytte fuglebestandene, fordi fuglene har været et vigtigt supplement til husholdningen. Fangsten foregår i dag mest på hobbybasis.

Der bliver også fanget grindehvaler, og fangsten har ikke mindst i de senere år haft en voksende betydning i takt med den dårlige økonomi. Grindehvalerne bliver udelukkende brugt til mad, og omkring 1/4 af kødforbruget på Færøerne kommer herfra (Madsen 1992).

Grindehvalerne lever i flokke, og det er disse flokke, der, når de er blevet opdaget enten til havs eller fra land, bliver drevet på land bestemte steder på kysten ved hjælp af småbåde. Når fangsten er slut opmåles hvalerne på land, og fangsten bliver fordelt efter et ganske bestemt princip, så alle i bygden får deres part. I over 400 år siden 1584 er der blevet ført statistik over hvor mange grindehvaler, der er fanget på Færøerne.

Tórshavn, september 1996. Foto: Kirsten M Hansen.

Her kan man bl.a. se, at der har forekommet kortere eller længere perioder, hvor der praktisk talt ikke er fanget grindehvaler. Grindefangsten er strengt reguleret (Madsen 1992).

Island

Indledning

Det var nordmænd, der i 800-årene permanent slog sig ned på Island, og helt ind i 1900-årene har befolkningen levet af en kombination af landbrug og fiskeri, hvor først og fremmest fåreavl har været vigtig. Fiskeriet har spillet en afgørende rolle især i den sydlige og vestlige del af landet, fordi det her ikke var muligt at leve udelukkende af jorden. Af bøndergårde fandtes både store og mindre, og til de store var knyttet mindre brug foruden husmænd og karle.¹²

Fra 1262 hørte Island under den norske krone og fra 1380 under den danske. I 1918 blev Island suveræn stat, dog med konge, højesteret, kystbevogtning, udenrigshandel og udenrigspolitik fælles med Danmark. I 1944 blev landet selvstændig republik.

Fra Island eksporteredes helt fra 1300-årene akkurat som fra Færøerne fiskeprodukter først og fremmest tørfisk. I 1400-årene dominerede engelske købmænd, men de blev fortrængt af hanseatiske købmænd. Danske købmænd blev dog efterhånden dominerende og i 1602 indførte Danmark et handelsmonopol, der varede indtil 1854. Allerede fra 1787 blev handelen dog frigivet for danske undersåtter.

Siden 1300-årene har fisk og fiskeprodukter været Islands vigtigste eksportartikel. Torskens økonomiske betydning fremgår tydeligt af, at den er afbildet først som tørfisk senere som klipfisk i det islandske våben. Klipfisken overtog tørfiskens plads i begyndelsen af 1800-tallet, som den vigtigste del af fiskeeksporten (Jónsson 1995).

Selvom al fisk blev fanget med krog fra robåde, var det betydelige mængder, der var tale om. Man har beregnet, at 77% af fisken kan udnyttes til klipfisk, og at man spiste 60% af den samlede fangst på Island. På baggrund af eksporttallene har man beregnet, at i de bedste år fx i 1625 fangede man 39.000 tons (Jónsson 1995), hvilket svarer til omtrent 25% af torskekvoten i midten af 1990'erne.

I 1991 stod fiskerisektoren for 80% af den islandske vareeksport, men fiskeriet udgjorde dog kun 55% af de totale valuta-indtægter. I løbet af 10 år har næsten den samme fangstmængde fordoblet sin eksportværdi, dels fordi rejefangsterne er steget og dels, fordi man har satset på at fange de dyre fisk (Árnason 1992).

Torsk er den vigtigste art i det islandske fiskeri. Derudover fiskes lodde, sild, kuller, sej, helleflynder, rødfisk, fladfisk, brosme, lange og havkat. Siden 1976 er rejefiskeri i havet ekspanderet voldsomt, og rejer har i de sidste par år stået for en betydelig del af den islandske totalfangst.

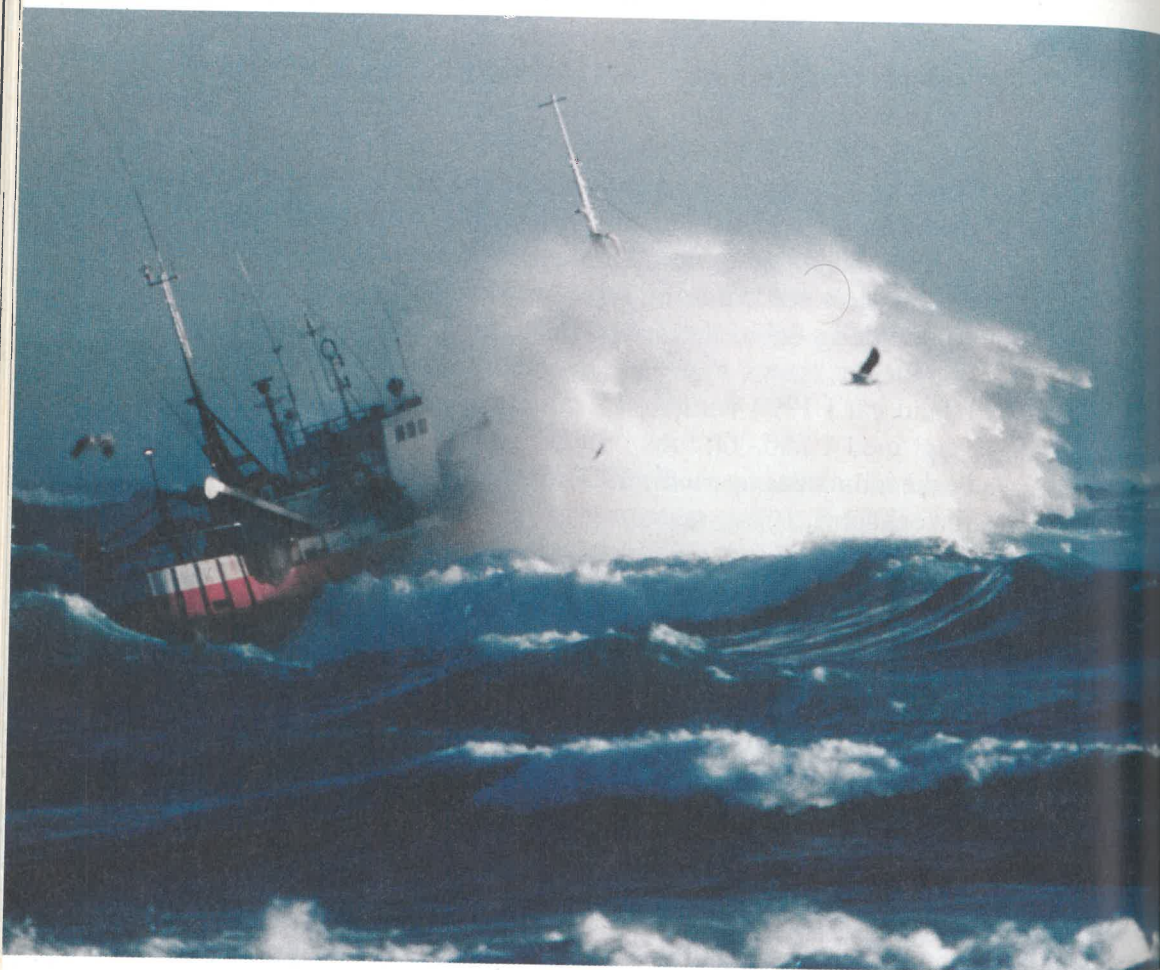
Island var i 1994 verdens 15. største fiskerination målt efter vægt med 1.560.000 tons i 1995. Fiskeopdræt i Island er af beskeden skala, og stod i 1990 for knap 2% af den samlede fiskeeksport.

Fiskeriet i de sidste hundrede år

I havet ud for deres egen jord havde bønderne eneret til at sætte fiskenet og udnytte sæl og søfugle, hvoraf edderfuglen var særlig værdifuld. Krogfiskeri var derimod frit overalt.

Det vigtigste fiskeri var efter de gydende torsk, der befandt sig nær ved sydvestkysten fra januar til maj. Fiskesæsonen strakte sig fra oktober – kun afbrudt i en kortere periode fra jul og lidt ind i januar – til slutningen af juli, hvor folkene vendte tilbage til gårdene for at være med i sommerarbejdet bl.a. hø høsten.

Indtil for godt 100 år siden var der kun enkelte fiskeribyer, hvor man boede hele året, for det var ikke tilladt at bosætte sig uden for bøndergårdene. I stedet flyttede man ud i sæsonfiskelejer langs kysten de steder, hvor afstanden til fiskepladserne var kortest. Nogle af disse fiskelejer har været i brug helt op i 1940'erne. I løbet af 1800-tallet, hvor befolkningstallet øgedes, fik nogle husmænd dog lov til at flytte ud til stranden, hvis de forpligtede sig til at bemane bøndernes både (Gudmundsson 1993a). Derfor er langt de fleste fiskeribyer på Island kun ca. 100 år gamle.

Islandsk notbåd. Foto: Snorri Snorrason.

Det var bønderne, der ejede båd og redskaber. Bønderne i den vestlige del af landet var ofte selv skippere ombord, mens andre bønder i stedet sendte landarbejdere og karle ud at fiske. Til fiskeriet brugtes robåde overvejende beregnet til mellem 10 og 12 mand, der alle fiskede med håndliner. Da der ingen naturlige havne er langs sydkysten, betød det, at bådene skulle trækkes på land efter hver fisketur.

Allerede fra 1400-årene begyndte udenlandske fartøjer at fiske i islandsk farvand. Både engelske og tyske fiskeskibe tiltrak lokal arbejdskraft, men det blev forbudt ved lov for islændinge at tage hyre på skibene. I 16- og 1700-årene var det først og fremmest hollandske skibe, der fiskede ved Island, og i 17- og 1800-årene var det franske fiskefartøjer (Thór 1995a).

Gennem tiden har der været udkæmpet flere torskekrige ved Island. I 14- og 1500-årene var det mellem Danmark, England og Tyskland. Da Danmark indførte handelsmonopolet i Island i 1602, blev både de udenlandske fiskere og købmænd forvist fra landet (Jónsson 1995).

Det islandske fiskeri blev i århundreder drevet tæt på kysten, men i begyndelsen af 1800-årene begyndte fiskerne at fiske med slupper, der var sejlbåde med dæk. Disse både var oftest ejet af købmænd, da de var betydeligt dyrere at anskaffe end robådene. Slupperne fiskede længere til havs, men stadig på sæsonbasis fra sidst i marts til slutningen af august, og man fiskede fortsat med håndliner. Fra begyndelsen af 1900-tallet begyndte man også at fiske med torskegarn (Magnússon 1990). Mange slupper blev senere solgt videre til Færøerne, da islændingene begyndte at investere i trawlere.

Omkring 1890 viste den første britiske damptrawler sig i islandsk farvand. Men først i 1902 blev den første islandske motorbåd taget i brug og i 1905 den første trawler med damp. Trawlerne og motorbådene krævede havnefaciliteter, og de fiskede året rundt. Trawlerne krævede foruden meget kapital endvidere et stort mandskab, og det betød, at der for mange

mennesker blev skabt mulighed for fiskeri på heltidsbasis. Næsten al fisken blev saltet og solgt til middelhavslandene især Italien og Spanien. Saltfisken krævede også meget arbejdskraft, og der skete en stor vandring af folk fra landområderne til de større byer.

Sildéfiskeriet blev indført af nordmænd i 1870'erne, men dette fiskeri blev efterhånden overtaget af islændingene selv, og det har haft stor betydning for den islandske økonomi. Efterhånden blev den østlige og nordlige del af landet centrum for sildefiskeriet, mens Reykjavík-området blev center for fjernfiskeriet og den sydvestlige del af landet blev center for småbådene. Derudover blev Heimaey på Vestmannaøerne en af de vigtigste fiskeribyer på grund af dens nære beliggenhed ved de rige fiskebanker.

Fiskeriet ekspanderede og nye fiskeribyer opstod, for priserne på fisk var gode, og der var samtidig store fangster.

Sideløbende med fiskeriets udvikling blev der rundt omkring i fiskeribyerne oprettet virksomheder til forarbejdning af fisken. Ofte var det familieejede foretagender, hvor overskuddet blev investeret i fartøjer, så der på denne måde kom en tæt forbindelse mellem virksomhed og fartøj. Der kunne være tale om, at en fisker havde investeret i flere fartøjer og en forarbejdningsskibsvirksomhed, eller det kunne være en købmand, der foruden et stigende fiskeopkøb satte penge i filetfabrik og fartøjer (Gudmundsson 1995).

I 1930'erne satte en økonomisk krise ind med faldende priser på verdensmarkedet, hvilket bl.a. bevirkede en stigende arbejdsløshed især i Reykjavík-området.

Anden verdenskrig betød et boom for fiskeriet, da det engelske marked hungrede efter fisk, og senere blev det amerikanske marked også lukket op. På grundlag af valutareserver opbygget under krigsårene kombineret med Marshallhjælp blev der efter krigen opbygget en moderne trawlerflåde og

fiskeindustri. En nedgang i 1950'erne blev afløst af et eventyrligt sildefiskeri, der brat sluttede i midten af 1960'erne, da silden var nedfisket. Udvidelsen af fiskerigrænserne i begyndelsen af 1970'erne gav grundlaget for en forøget torskefangst i islandsk farvand, og samtidig blev der investeret dels i moderne hæktrawlere og dels i fiskeindustrien (Eythorsson 1995).

Island har gennem 1900-årene oplevet en øget tendens til, at en stor del af befolkningen bor i Reykjavík-området. I 1900 var det 13% og i 1988 61%, mens resten bor spredt i små byer langs kysten. Det er først og fremmest landbruget, der er blevet affolket. De knap 50 fiskeribyer med mellem 200 og 2000 indbyggere er efter anden verdenskrig i stigende grad blevet helt afhængige af én virksomhed og dens fartøj eller fartøjer, hvilket giver en stor sårbarhed, hvis virksomheden får problemer. Derfor har det været almindeligt, at kommunerne og staten har støttet driften af fabrikkerne ved at købe andele eller ved hjælp af støtteordninger, netop fordi der stort set ikke er noget alternativ til fiskeriet som arbejdsplads. Moderniseringen af fiskeflåden er derfor i høj grad blevet finansieret af offentlige midler (Eythorsson 1996b).

I de senere år er der investeret i store fabrikstrawlere, der forarbejder fangsten ombord direkte til salg. Investeringerne er foretaget dels for at øge værdien af fangsten og dels for at give mulighed for at fiske i fjerne farvande. Det har betydet, at arbejdspladser i stigende grad bliver flyttet til havs med arbejdsløshed på land til følge.

Islandske virksomheder har desuden dels købt bl.a. trawlere fra Canada, hvoraf nogle udelukkende fisker under bekvemmelighedsflag i internationale farvande, ligesom de har investeret i udenlandsk fiskeindustri på Færøerne, i Tyskland, i Skotland og senest i Norge.

Mindre både til håndlinefiskeri. Foto: Kirsten M Hansen.

Flåden

Den islandske flåde består i dag (1996/97) af ca. 110 hæktrawlere, hvoraf de fleste er fabriksfartøjer. De færdigforarbejder fisken ombord enten ved frysning eller saltning. Der er ca. 14 fartøjer på over 500 BRT, hvoraf nogle fisker med not efter sild og lodde, og andre er kombinationsfartøjer, der veksler mellem forskellige redskaber. Gruppen af mindre og mellemstore fartøjer er på ca. 400. Desuden er der et stort antal små fartøjer under 12 BRT, der oftest fisker med automatiseret udstyr til håndliner.

De store fartøjer ejes af rederier eller det, der kaldes vertikalt integrerede rederier, der er karakteriseret ved både at eje fartøj(er) og forarbejningsvirksomhed(er). De mellemstore fartøjer ejes ofte af en reder sammen med skipperen og even-

tuelt styrmanden. Andelen af fiskerejede fartøjer er faldende, og fiskerne ejer specielt de mindste fartøjer.

Reguleringer

Island var det første land i Nordatlanten, der gradvist udvidede sin fiskerigrænse til de nuværende 200 sømil i 1975. Det skabte problemer med andre nationer ikke mindst England, hvis fiskere fangede en stor del af deres fisk ved Island, bl.a. fordi de ikke kunne fange fisk nok til hjemmemarkedet i engelsk farvand. Den udvidede fiskerigrænse betød på den ene side, at Island fik eneret til fangst i et bestemt område, men på den anden side fik landet samtidig et ansvar for fiskebestandenes bevarelse.

Automatiseret håndlineudstyr. Foto: Kirsten M Hansen.

De første fangstkvoter blev indført i 1983 og i 1984 blev systemet med individuelle kvoter taget i brug (individuelle kvoter for sild kom dog allerede i 1976) samtidig med en ordning med havdage. Kvoterne blev i starten knyttet til fartøjet. I 1991 kom der en totalkvote (TAC) på næsten alle fiskearter, og samtidig blev de individuelle kvoter gjort frit omsættelige (ITQ), det vil sige, at man (næsten) frit kan købe eller sælge sin del af kvoten.

Reguleringerne gjaldt i begyndelsen kun fartøjer over 12 tons. Senere er alle fartøjer over 6 tons kommet med, og i dag er næsten alle småfartøjer omfattet af kvoteordningen.

Den tætte forbindelse mellem fangst- og forarbejdningsleddet afspejles i, at mellem 70 og 80% af totalkvoten er givet til fartøjer, der ejes af forarbejdningsvirksomheder (Árnason

Höfn, Island 1996. Foto: Kirsten M Hansen.

1992). Der er en klar tendens til, at virksomhederne bliver slået sammen i større og større enheder, og fabrikkerne bliver centraliseret. I dag er knap 50% af den totale ITQ samlet i rederier, der hver har over 1% af den samlede kvote. Dette er en stigning fra 1991, hvor det var kun godt 25% af den samlede kvote, de store rederier ejede. 10 rederier ejer 34% af kvoten i begyndelsen af 1997.

Foruden regulering ved hjælp af ITQ er en del havområder rundt om Island lukket for trawl- og garnfiskeri. Fiskeridirektoratet kan desuden lukke områder for trawlfiskeri i kortere perioder, hvis de under deres kontrol finder for mange undermålsfisk i lasterne. Dette er sket i omkring 100 tilfælde i 1994 og 1995.

Grønland

Indledning

Grønlands oprindelige befolkning har altid været og er stadig stærkt afhængig af både fiskeri og fangst. Fiskeriet har sammen med fangst været det eneste grundlag for overlevelse. I løbet af 12-1300-årene bosatte nordmænd og danskere sig i Grønland. Det var i samme periode, som bosættelsen på Island fandt sted. Fra 1721 kom Grønland under dansk kolonistyre, der i 1979 blev afløst af det grønlandske hjemmestyre.¹³

Indtil begyndelsen af 1900-tallet var fangst af havpattedyr grønlændernes bærende økonomiske aktivitet, mens fisk udelukkende blev brugt til selvforsyning. Produkter fra hvaler og sæler blev anvendt til bl.a. telte, kajaker, liner, brændstof, tøj og sko foruden til føde. Fangst af sæl og hval udgør stadig den væsentligste kilde af fersk kød for befolkningen i byggerne, ligesom sælskind i vid udstrækning bruges af fangerne selv. De bedste sælskind indhandles og videreforarbejdes.

Betingelserne i havet omkring Grønland er præget af den flydende grænse mellem den kolde arktiske havstrøm, der

følger østkysten sydover og den varme Irmingerstrøm, der er en udløber af Golfstrømmen. Irmingerstrømmen rammer Grønlands sydkyst, og begge havstrømme følger vestkysten nordpå. Den varmere og mere salte Irmingerstrøm skyder sig ind under den kolde arktiske strøm og løber tættere ved bunden. Torsken, der ved Grønland lever tæt ved nordgrænsen af sit udbredelsesområde, er meget afhængig selv af små variationer i havtemperaturen. Torsk forekommer tilsyneladende kun i større mængder, når havtemperaturen er relativ høj, og den sidste torskeperiode ud for Vestgrønland startede omkring 1920 og varede indtil slutningen af 1960'erne.

Tilstedeværelsen af Irmingerstrømmen betinger opretholdelsen af rejeforekomsterne ved Grønlands vestkyst, da rejerne ligesom torsken opholder sig tæt ved sin nordlige udbredelsesgrænse. Andre fiskearter, der findes ved Grønland, er fx helleflynder, hellefisk, rødfisk, havkat, brosme, lodde og grønlandshaj.

Den grønlandske befolkning har helt indtil slutningen af 1960'erne næsten udelukkende fisket indenskærs ud til ca. 3 sømil. Hollænderne drev derimod hvalfangst ved Grønland allerede i 1700-tallet, men et egentligt højsøfiskeri er først blevet udviklet i løbet af 1900-tallet. Englændere og især nordmænd drev et intensivt fiskeri efter helleflynder i 1930'erne, mens andre nationers fiskere har drevet torskefiskeri udenskærs fra første halvdel af 1900-tallet.

Fra 1700-tallet drev et handelskompani handel med hval- og sælprodukter i form af tran og spæk, men det var først i begyndelsen af 1900-tallet, at Kongelig Grønlandske Handel (KGH) begyndte at opkøbe fisk. Baggrunden var, at både antallet af sæler var faldende, og priserne på produkter fra havpattedyr var faldende. I 1904 forsøgte KGH at udvikle fiskeriet, da selskabet begyndte at indhandle helleflynder og fjeldørred. I 1910 indrettedes det første torskesalteri. I løbet af 1920'erne begyndte torskeforekomsterne at stige, og i løbet af få år blev tørret og saltet fisk den vigtigste handelsvare, og

dermed blev fiskeriet for befolkningen den økonomisk set vigtigste aktivitet. Fiskeriet udviklede sig fra et mindre velset bierhverv til et hovederhverv for den grønlandske befolkning, og samtidig ændrede økonomien sig fra en naturaløkonomi til en penge- eller vareøkonomi, fordi fisk ikke som sæl kunne dække de daglige fornødenheder (Smidt 1985).

Til at støtte fiskeriet introducerede KGH robåde af træ, der var lette at bygge og også billige. Bådene fik indlagt moter i 1930'erne. Fiskeriet foregik næsten udelukkende med håndlinjer, lette langliner og garn til torskefiskeri, og sværere langliner til helleflynder og hellefisk (Friis 1989). I 1950'erne begyndte man at bygge de såkaldte »nummerbåde«, der var 20-25 fod lange, åbne og halvåbne motorbåde under 5 BRT. I 1950'erne og 1960'erne var der mange af disse både, og de blev fortrinsvis brugt til linefiskeri og jagt.

I 1950'erne begyndte den danske stat – som led i udviklingen af det grønlandske samfund – at give tilskud til anskaffelse af større både, end fiskerne hidtil havde brugt. Det betød, at det, der i dag kaldes kystfiskeri, fik en flåde af åbne og halvåbne fartøjer på ca. 20 BRT med fast indenbords motor. Man satsede fra statens side meget på torskefiskeriet og en tilknyttet fiskeindustri. Men også fiskeri efter rejer og laks fik stor betydning.

Fiskeriet blev et nyt erhverv, der skabte arbejdspladser. Mange mennesker fra bygderne flyttede ind til byerne, men det var ikke alle, der fik arbejde der.

Efter hjemmestyrets indførelse i 1979 blev der satset kraftigt på at skaffe fiskerikapacitet til landet, så fiskerierhvervet i højere grad blev grønlandsk. Grønland var fulgt med Danmark ind i EU i 1972, men især utilfredshed med at farvandet mellem 12 og 200 sømil på denne måde blev EU-farvand førte til, at Grønland trak sig ud af EU i 1985. EU køber nu i stedet fiskekvoter af Grønland. Samtidig har Grønland fået toldfri adgang til EU's marked for fiskeprodukter. Denne

ordning har hidtil været en god forretning for Grønland, fordi EU ikke har kunnet fiske kvoterne op.

For de grønlandske fiskere har torsk, laks og rejer haft størst økonomisk betydning, og næsten hele fangsten fiskes i grønlandsk farvand. Derudover fiskes lidt ved Barentshavet, hvor Grønland har kvoter til torsk fra Norge og Rusland. 98% af fiskefangsterne eksporteres, og fiskeprodukter udgør næsten 100% af de samlede eksportindtægter.

Et af problemerne i det grønlandske fiskeri er, at man er afhængig af nogle få ressourcer, og derfor er sårbar overfor udsving i forekomsterne og i markedsforholdene. Fra 1920 til midten af 1970'erne var torsk den vigtigste fisk, hvorefter det blev rejer. Da torsken begyndte at forsvinde, kom laksen dog også ind som en økonomisk meget væsentlig art. Torsk, laks og rejer havde i 1960'erne lige stor værdi, men omkring 1976 overhalede rejerne de to andre arter. Laksen blev kvoteret fra 1972, og priserne på torsk faldt samtidig med, at torskeforekomsterne blev mindre. Sideløbende har grønlænderne også fisket efter hellefisk, lodde, rødfisk, havkat og fjeldørred. Den sidste udnyttes i dag også i turistøjemed.

Torsken kunne forarbejdes i land og dermed dels skabe beskæftigelse og dels kunne en forarbejdet torsk sælges dyrere end en uforarbejdet. Til gengæld optræder torsken kun sporadisk i de grønlandske farvande. Rejer har en høj pris, når de sælges råfrosne. Inden for fiskerisektoren er der sket en omstrukturering, så en stor del af fiskene/rejerne fanges af store fabriksskibe, der forarbejder fangsten ombord. Denne udvikling har man forsøgt at bremse lidt ved at indføre landingspligt for en del af fangsterne, så de kan forarbejdes i land.

Fiskeriet i de sidste hundrede år

Det grønlandske fiskeri er langsomt blevet udviklet i løbet af 1900-tallet, og det havgående fiskeri så sent som inden for de sidste 30 år. Op til ca. 1920'erne foregik fiskeriet fortrinsvis efter rødfisk, hellefisk, fjeldørred og lodde. I løbet af

Grønlandsk trawler. Foto: Carsten Krog.

1920'erne begyndte et indenskærs torskefiskeri, hvor torsken blev forarbejdet som saltfisk. Samtidig begyndte andre nationers fiskere i stor stil at fiske torsk udenskærs. I Diskobugten har der også været et udbredt jollefiskeri efter hellefisk. Før anden verdenskrig fiskedes også rejer i en fjord syd for Holsteinsborg, hvor der var anlagt en hermetikfabrik.

En dansk fisker fra Esbjerg – Chr. Venø, begyndte at drive fiskeri efter anden verdenskrig ved Grønland. Han forsøgte bl.a. at fiske torsk med bundgarn. Hans forsøg slog fejl, men

bundgarnet blev introduceret, og det indenskærs torskefiskeri udvikledes både v.h.j.a. dette redskab og med snellen, der er en tynd line viklet om et fiskehjul og med 8-10 tavser med kroge bundet fast til. Ved at dreje fiskehjulet, kan man hive linen op og ned i vandet.

Siden 1950'erne har grønlænderne drevet et stabilt rejefiskeri indenskærs, der har haft stor betydning for den grønlandske økonomi og beskæftigelse især omkring Diskobugten. I løbet af 1950'erne begyndte man opbygningen af en industri baseret på det indenskærs rejefiskeri. I 1960'erne slog fryseindustrien i første omgang baseret på torsk for alvor igennem, men med den blev det også muligt at udnytte andre arter især laks. Fryseindustrien overhalede saltfiskproduktionen, der efterhånden blev henvist til bygderne.

Havnen i Nuuk. Foto: Carsten Krog.

Det dominerende redskab til torskefangst udenskærs var linen, og i 1965 indkøbte KGH 4 store linefartøjer, der dog hurtigt viste sig at være uøkonomiske. Den første grønlandske trawler, der også var ejet af KGH, begyndte at fiske i 1969, og Grønland fik i løbet af få år 7 store trawlere, og dermed var det først i løbet af 1970'erne, at grønlandske fartøjer for alvor begyndte at fiske uden for 3 sømil efter torsk, men på det tidspunkt var torskebestanden allerede kraftigt decimeret (Lage 1995). Trawlerne skiftede efterhånden over til at fiske rejer. Grønlænderne satsede på at opbygge en flåde til fangst af rejer ud for Vestgrønland, og omkring 1980 blev der opbygget en betydelig flåde af grønlandske fartøjer.

I 1960'erne udvikledes også laksefiskeriet, og det fik et stort opsving, hvor bl.a. færinger, nordmænd, danskere især fra Bornholm samt enkelte svenske både deltog. Efter internationalt pres kom der i 1972 strenge reguleringer på laksefiskeriet begrundet med, at fiskeriet foregik på laksestammer fra andre lande (Smidt 1973).

De udenskærs rejeressourcer var kendt fra begyndelsen af 1900-tallet, men det var først i 1960'erne, at færøske fiskere begyndte at udnytte dem hurtigt efterfulgt af norske og danske fiskere. Dette fiskeri udvikledes meget voldsomt af udenlandske fiskere. I dag er rejefiskeriet det bærende element i det grønlandske fiskeri.

Det torskefiskeri, der drives i dag, foregår med bundgarn i fjordområderne.

Foruden havfiskeriet foregår der også et udbredt motorbådsfiskeri med småfartøjer. Disse fartøjer bruges både til fiskeri og jagt, og de er de eneste, der leverer frisk fisk og kød til de lokale markeder i bygderne, men det er meget svært for fiskerne at få økonomien til at hænge sammen.

Flåden

Den grønlandske fiskeflåde består groft sagt af 3 kategorier af fartøjer. Til den første gruppe hører de havgående fartøjer, der alle er over 80 BRT. Næsten hele ekspansionen siden 1970 har været inden for denne gruppe, og de fanger ca. 2/3 af den samlede fangst. Siden er antallet af fartøjer dog reduceret. I løbet af 20 år ekspanderede rejeflåden, men er i de senere år også blevet reduceret.

Næste gruppe er kystflåden, hvor fartøjer mellem 5 og 80 BRT hører til. De største fisker med trawl, men langt de fleste af de mindre fartøjer bruger garn, bundgarn, langline eller håndline, og de fleste fartøjer fisker fortrinsvis indenskærs og er kun ude på dagsfiskeri, og de har stor betydning for den lokale industri. Rejefartøjerne er dog ude i længere tid. I dag står kystflåden over for store problemer. Den har traditionelt været fundamentet for det økonomiske liv, men er ikke konkurrencedygtig i forhold til den havgående flåde. Fiskene er af høj kvalitet, men på grund af dårlige afsætningsmuligheder får fiskerne en lav pris for fisken (Friis 1992).

Den sidste gruppe er de små fartøjer under 5 BRT, der ofte er åbne både. Mange fartøjer bruges også til jagt, og en stor del er ikke helårsdrevne.

Fiskefartøjerne er dels ejet af rederier, dels af private og en mindre del er offentligt ejet.

Reguleringer

I 1963 udvidede Grønland sin fiskerigrænse fra 3 til 12 sømil, men en række lande fik lov i en tiårig periode at fiske indtil 6 sømil fra kysten.

Laksen var som nævnt den første fisk, der blev reguleret ved kvoter i 1972. Da der kom kvoter på torsk ved USA og Canada, fulgte Grønland med i 1974. Man var bekymret for, at fiskerne ville søge til grønlandske farvande efter torsk i ste-

Nuuk. Bemærk harpunen.
Foto: Carsten Krog.

det. Fra 1977 tilfaldt hele torskekvoten Grønland, og det var kun Tyskland, der fik en kvote til rød fisk inklusiv en kvote til bifangst af torsk. I 1977 kom der også kvoter på rejerne i det udenskærs fiskeri. I 1985 kom der tvungen logbog for alle fartøjer over 50 BRT, der fisker udenskærs. For det udenskærs fiskeri er der i dag indført både kvoter og bådkvoter.

Indtil midten af 1980'erne var der tale om frit fiskeri inden-skærs. Siden er der blevet indført forskellige reguleringer inden for rejefiskeriet. I 1990 blev der i det indenskærs fiske-ri indført »ejerpunkt«, der var omsættelige og baseret på fangstkapacitet. Man kunne stadig fiske frit, men et nyt fartøj krævede flere »ejerpunkt«. Ligeledes blev der i 1990 indført licenser i rejefiskeriet, der også er omsættelige og endvidere arvelige.

I dag er der kommet kvoter på de indenskærs rejer, ligesom der i 1996 er blevet indført lovpligtig logbog for alle fartøjer under 50 BRT.

Inden for 3 sømil er der en maksimumgrænse for fartøjernes størrelse på 75 BRT. Oprindeligt gjaldt det op til 80 BRT, men blev senere sat til 75 BRT, men de fartøjer, der kaldes 79'ere (79 BRT), har fået speciel kvote.

For de små åbne fartøjer er der ingen regulering.

Finland

Indledning

Finland har været under den svenske krone indtil 1809, hvorefter landet i godt 100 år indtil 1917 kom ind under Rusland. Landets status har haft afgørende betydning for fiskeriet.¹⁴ Udviklingen af fiskeriet i Finland har historisk set hængt meget nøje sammen med adgang til afsætningsmarkederne. Gode markedsforhold gav en stigning i fiskeriet, ligesom dårlige markedsforhold hurtigt satte sine spor i fiskernes økonomi.

Silden eller strømmningen, som den også kaldes, er den betydeligste fiskeart ved Finland, men da den på grund af sin ringe størrelse krævede meget arbejdskraft, hvis den skulle tørres, var det først, da hanseaterne i midten af 1300-årene bragte rigelige forsyninger af salt, at det blev muligt at handle med

strømning i større stil. Denne handel blomstrede indtil midten af 1600-årene og medførte et økonomisk opsving langs kysten. Nedsaltet strømning blev en eftertragtet højstatusvare i Nordeuropa.

I løbet af 1600-årene blev bønderne tvunget til kun at handle i den nærmeste by og ikke som hidtil de steder, hvor de kunne få den højeste pris. Samtidig udkonkurreredes strømningsfiskeriet i den østlige del af Sverige af sildefiskeriet i Bohuslen, og landet var desuden plaget af krige i slutningen af 1600-tallet og begyndelsen af 1700-tallet.

Fiskeri har i århundreder udgjort en stor del af kystbefolkningens primære levevej, men det har været kombineret med jordbrug, lidt husdyrhold og træsalg, jagt og handelssejlad. Det kystnære vand har været og er – ligesom i Sverige – knyttet til jordejendom. Det vil sige, det er kun dem, der ejer jord ud til kysten, der i princippet har ret til at fiske. Det har således primært været bønderne, der havde retten til at drive fiskeri. Til kystbyerne var der tilknyttet »byvand«, som byens indbyggere måtte benytte til fiskeri. Dette princip blev slået fast i 1776, og udviklingen af fiskeriet i Østverige og i Finland har fået en helt anden retning end i den vestlige del af Norden.

Da Finland overgik til Rusland i 1809, fik landet status som autonomt toldområde, og det betød en opblomstring af fiskeeksporten. På den ene side blev der eksporteret store mængder af især strømning til Skt. Petersborg, og på den anden side efterspurgte borgerskabet i Stockholm andre kystnære fiskearter som gedde og aborre. Fiskerne i Finlands ydre skærgård kunne importere billigt korn fra Rusland, og derfor havde de mulighed for udelukkende at leve af fiskeri.

Med den russiske revolution i 1917 mistede Finland sit største eksportmarked for fisk, og det medførte en stor økonomisk tilbagegang i fiskeriet, fordi mellem 90% og 95% af eksporten hidtil var gået til Rusland.

Fra midten af 1920'erne erstattedes eksporten af strømning med andre fiskearter især gedde, der stadig blev eksporteret til Stockholm. I løbet af 1930'erne ekspanderede dette fiskeri, men efter 2. verdenskrig ophørte eksporten af levende fisk til Sverige, og der blev tale om en ren hjemmemarkedssituation i Finland. Landet er nu stor nettoimportør af fisk. I de senere år er det russiske og estiske marked blevet åbnet, og i dag foregår der igen eksport af strømning til Sct. Petersborg og til Estland. Det har givet nyt håb for strømningsfiskeriet. Fangster af små strømning bliver brugt til ræve- og minkfoder, men dette fiskeri er truet af et kommende forbud. Derfor håber fiskerne, at eksporten af konsumstrømning kan blive et alternativ.

Finland har dog aldrig været en stor fiskerination, og i dag spiller fiskeriet – ligesom i Sverige – samfundsøkonomisk set en ubetydelig rolle i sammenligning med resten af Norden. Derimod er Finland en stor importør af bl.a. saltsild fra Island. Fiskeri har i dag stadig betydning som binæring i skærgårdsområderne kombineret med skovdrift, turistindustri og fiskeopdræt. Der foregår desuden et vist erhvervsfiskeri i ferskvand.

Fiskeriet i de sidste hundrede år

Strømningsfiskeriet var og er stadig Finlands betydeligste saltvandsfiskeri. Strømningen er forholdsvis lille og forekommer ofte i store mængder tæt ved kysten, mens fx mængden af torsk er svingende og meget afhængig af hvor meget saltvand, der strømmer ind i Østersøen fra Nordsøen. Torsk er der således kun få af, og bortset fra strømning er der brisling, laks, havørred og skrubber foruden gedde, aborre og sandart (gös).

Da fiskeretten er knyttet til jordejendomsretten, har fiskeriet langt op i tiden været drevet i kombination med landbrug. Hvis jorden var dårlig, satsede man i højere grad på fiskeri, mens man kunne nøjes med lidt suppleringsfiskeri, hvis jor-

den var god. Man var derfor enten fiskerbonde eller bondefisker. I sidste halvdel af 1800-tallet drev mange bønder desuden handel. I Åland var det mellem 25% og 30% af de arbejdsføre mænd, der var beskæftiget med bondesejlad.

En egentlig fiskerbefolkning begyndte at vokse frem i løbet af anden halvdel af 1800-tallet, og da var det overvejende dem, der ikke ejede jord, der af jordejerne fik lov til at bosætte sig ved kysten eller på øerne i den yderste skærgård. Her måtte de drive fiskeri mod at betale en afgift til bonden i form af fisk, penge eller arbejde. Fiskerbefolkningen havde således ikke mulighed for frit at bosætte sig der, hvor der eksempelvis var tæt til gode fiskepladser. Medvirkende grunde til fremvæksten af en fiskerbefolkning var en befolkningsøgning kombineret med en lovgivning, der forbød mere end ét barn at arve jorden samtidig med, at der var gode muligheder for handel med fisk.

Netop dette mønster med en spredt fiskerbefolkning, der hver især havde individuelle aftaler med bønderne, førte til, at erhvervsfiskerne som gruppe var svære at organisere. En egentlig forening for erhvervsfiskere kom først i 1980, da Finlands Yrkesfiskarförbund blev dannet. Indtil da organiserede fiskeriforeningen både vandejere og erhvervsfiskere og havde først og fremmest karakter af en rådgivende organisation.

Fiskeriet har fortrinsvis været drevet som kyst- og skærgårdsfiskeri med mindre både. Langs den finske kyst har man i visse områder, hvor der var islagt i længere perioder, drevet et storstilet vinterfiskeri. Dette fiskeri blev først og fremmest drevet i Syd Karelen, der nu er russisk område, og i den østlige del af Finske Bugt. Det største fiskeri blev drevet med not efter strømning, der om vinteren samles i store stimer under isen. Den lave temperatur gav mulighed for at dybfryse fiskene umiddelbart efter fangsten ved at sprede dem ud på isen. Transporten til markederne af den frosne fisk foregik derefter på hestevogne og senere med jernbane. En vinternot

var et dyrt redskab, og ofte ejede 10-12 bønder en not i fællesskab. Andre steder var det organiseret ved hjælp af aktieselskaber, hvor også folk, der ikke ejede vand, ejede en part i noten. Omvendt var vinternotfiskeriet det eneste fiskeri, der organiseredes på denne måde.

Fiskeriet har været og er stadig i vid udstrækning et husholdsbaseret fiskeri, hvor fiskerne selv ejer bådene. Udover not har det fortrinsvis været drevet med sættegarn, ruser og bundgarn.

I 1930'erne udrustedes en rederiejet flåde til sildefiskeri ved Island, og dette fiskeri gav grundlag for en konserverindustri. I samme periode kom der nye bådtyper, der var beregnet til motorer. Sammen med fabriksfremstillede redskaber øgedes effektiviteten betydeligt. Motoriseringen gav også de jordløse, og dermed dem der ikke havde ret til kystnært fiskeri, bedre mulighed for at fiske længere fra kysten, hvor staten havde rettighederne til fiskeri.

I mellemkrigstiden kan man tale om, at der var to grupper af fiskere. Den ene gruppe bestod af de jordløse, hvis fiskeri fortrinsvis var efter strømning. Den anden gruppe bestod af heltidsfiskende bønder, der fortrinsvis drev fiskeri efter gedde, aborre og sandart (gös).

I 1950'erne, hvor fiskeriet spillede en stor rolle for selvforsyningen, og staten samtidig understøttede det, kom der krise, og fiskeriet mindskedes med op til 50% især i den nordlige del af den Botniske Bugt. I løbet af 1960'erne skete en yderligere halvering af fiskerbefolkningen.

I slutningen af 1950'erne købtes de første trawlere til Finland, og tyngdepunktet i fiskeriet flyttedes i det sydlige Finland fra et kystnært fiskeri til et havfiskeri, hvor laks og strømning blev de vigtigste arter. Langs den østbotniske kyst derimod vedblev kystfiskeriet at være vigtigt. I løbet af 1980'erne begyndte man at anvende små trawlere til fangst af helting (siklöja/muikka) i de store finske indsøer.

Det egentlige havfiskeri slog først igennem i 1960'erne. Fiskeriet koncentreredes i byerne, og fiskeriet i skærgården blev overvejende et bierhverv. I begyndelsen af 1950'erne var der dobbelt så mange bierhvervsfiskere som erhvervsfiskere i Finland. Efter 2. verdenskrig blev der åbnet for import af levnedsmidler, og det var medvirkende til, at fiskeriet blev et marginalt erhverv udelukkende indrettet på et hjemmemarked. En stor del af skærgårdsbefolkningen udvandrede til Sverige efter 2. verdenskrig, hvor der var stor efterspørgsel efter arbejdskraft. I takt med udvidelsen af fiskerizonerne i løbet af 1970'erne afvikledes Finlands fjernfiskerflåde.

Kystfiskeriet er stadig vigtig i Østerbotten. Ofte er det en kombination af helt og laks, der udgør den største del af fangsterne her, men også strømningsfiskeriet er vigtigt. I den sydlige del af Finland udgør sandarten den vigtigste fisk i det kystnære fiskeri.

Overordnet er strømningsfiskeriet i dag det vigtigste, men der fiskes som nævnt også brisling, aborre, gedde, sandart, helt og laks.

Flåden

I dag (1997) er der registreret 200 trawlere i Finland. Imidlertid er det kun 20-25% af disse, der anvendes heltids i erhvervsfiskeriet, og det er disse, der står for hovedparten af strømningsfangsterne.

I laksefiskeriet anvendes et stort antal mindre havgående fartøjer. Af disse er der registreret 300. På grund af de meget strenge kvote- og tidsbegrænsninger som råder i laksefiskeriet anvendes de fleste af disse fartøjer kun i relativt korte perioder af året.

Af andre fartøjer, der er mindre end laksebådene, er registreret ca. 3.300.

Reguleringer

Finland blev medlem af EU 1. januar 1995, og fiskeriet påvirkes dermed nu direkte af EU's strukturprogram. Hvordan nedskæringen af fiskeflåden skal indrettes er endnu uklart.

Begrænsningerne i laksefiskeriet har ramt de finske fiskere hårdt, og overkapaciteten i lakseflåden er i øjeblikket stor. Strømningsfiskeriet derimod er ikke i større udstrækning blevet ramt af begrænsningerne.

FISKERI OG RESSOURCEUDNYTTELSE

Dette afsluttende afsnit omhandler ressourceudnyttelse set ud fra en fiskerimæssig synsvinkel. Desuden gives der eksempler på fiskernes forslag til reguleringer, hvilke frivillige forvaltningstiltag fiskerne har iværksat og endelig eksempler på, hvordan fiskerne – ofte som de første – har sat forureningsproblemerne i vores havområder på dagsordenen. Afsnittet er koncentreret om eksempler fra Norge, Sverige og Danmark.

Fiskeriets ressourceudnyttelse kan betragtes ud fra vidt forskellige synsvinkler, og dette har afgørende betydning for hvilken slags fiskeri, man ønsker at fremme eller forhindre. Synsvinklerne er talrige, men i dette afsnit fokuseres på ressourceudnyttelsen set fra statens, driftsformernes, fiskersamfundenes og den individuelle fangstenheds perspektiv.

For *staten* gælder det om, at fiskeressourcen udnyttes økonomisk optimalt og rationelt for at sikre størst mulige eksportindtægter. Det betyder i princippet en satsning på at få et højt output med de laveste, samlede omkostninger og dermed en satsning på de økonomisk set mest effektive redskaber og fartøjer, dog under den forudsætning, at ressourcen sikres for fremtiden. For *staten* er fiskerne dermed udelukkende et middel til et fiskerierhverv, mens fiskerierhvervet er et middel til at fremme betalingsbalancen og dermed skabe det økonomiske grundlag for *staten*. I nogle fiskerier og for nogle lande medfører statens synsvinkel, at få store fartøjer, og dermed få fiskere, regnes for det optimale, men omvendt kan der også være tale om, at det mest rationelle fx er mindre fartøjer, der sikrer frisk fisk af høj kvalitet.

Med hensyn til fiskeriet kobles der dog ofte andre hensyn til fx for at skabe egnsudvikling. I Danmark har bygningen af vestkysthavnene kunnet anvendes som et led i politikken om »støttepunkter til fiskeriet«. I den norske »bygdepolitik« har fiskerierhvervet været et middel til at sikre høj beskæftigelse i

Nordnorge for at fastholde befolkningen i området. Dette har været afgørende af sikkerhedspolitiske grunde og ikke kun for den lokale befolknings skyld.

For hver enkelt *driftsform* inden for fiskeriet – industrifartøjerne, snurrevodsbådene, konsumtrawlerne, garnbådene, notbådene, fabriksskibene, bundgarnsbedrifterne m.v. – er det afgørende, hvordan man hindrer ødelæggelse af ressourcen, men samtidig sikrer sin egen eksistens inden for fiskeriet. Det medfører, at en type af krav, fiskerne stiller til reguleringer, handler om at begrænse andre driftsformer.

De forskellige driftsformers syn på ressourceudnyttelse afspejles i de mange konflikter, der findes mellem fiskerne. En klassisk konflikt er mellem fiskere, der bruger faststående redskaber som garn, ruser eller kroge og fiskere, der bruger slæbende redskaber som trawl og skrabere. I Norge, hvor der i det store vinterfiskeri efter torsk ved Lofoten i anden halvdel af 1800-årene opstod problemer mellem garn- og linefiskere, forsøgte fiskerne at løse dette ved at indføre såkaldt havdeling, hvor visse områder er forbeholdt garn, mens andre er forbeholdt liner. Havdeling også mellem andre redskaber bruges stadig i udstrakt grad i Norge, ligesom trawlfrie zoner bruges mange steder i de nordiske lande.

For *fiskersamfundene* gælder det om at sikre »lokalsamfundets« overlevelse. Det vil sige, at fiskeriet er et middel til at opretholde byens fiskerflåde og ernære det størst mulige antal fiskerfamilier og folk i fiskerirelaterede erhverv. En fiskerby og dens fiskeriforening arbejder naturligvis for at fremme pladsens egne fiskemuligheder og at fastholde dem på så langt sigt, at det ikke er noget problem at rekruttere de unge til det løbende generationskifte. For de enkelte fiskersamfund er der en smertegrænse for, hvor få både, der kan være tilbage for at opretholde fx de forskellige servicefunktioner som auktion, bedding og smedeværksted – og ikke mindst for at sikre generationsskiftet og opretholde den aktuelle viden om fiskenes bevægelser.

For den *individuelle fangstenhed* gælder det derimod om at sikre sin egen overlevelse. I den indbyrdes konkurrence handler det om at sikre sine egne fiskerimuligheder fremfor konkurrenternes ved at opbygge speciel ekspertise, investere i at finde nye fangstområder og investere i mere effektive redskaber, fartøj, maskineri samt fiskesøgnings- og navigationsudstyr. At dette kan medvirke til at presse fiskere ud af erhvervet, er ikke den enkelte enheds problem, for den kan kun overleve, hvis den er i stand til at forblive konkurrencedygtig. I den partsorganiserede selvejerflåde er den enkelte fangstenheds eget ansvar for og arbejde med at opretholde sin egen konkurrenceevne samt muligheden for at planlægge eget fiskeri indbegrebet af fiskernes »frihed«.

Den enkelte fisker kan skifte mellem forskellige driftsformer, når konkurrencen tvinger ham til det og dermed også mellem forskellige syn på ressourceudnyttelsen. Derfor drukner fiskernes advarsler imod en miljøproblematisk teknologi let i fangstenhedernes individuelle tilskyndelse til – hvis konkurrenterne forventes at gøre det – selv at tage den pågældende teknologi i brug for at overleve. Det pålægger fiskerimyndigheden, der har til opgave at forvalte fiskeriet på den mest hensigtsmæssige måde, en forpligtelse til at være lydhør, konsekvent og hurtighandlende, når sådanne advarsler lyder fra fiskerne selv. I det internationale samarbejde er denne kunst endnu større, fordide enkelte fiskeristater på hjemmefronten tvinges til at holde hånden over driftsformer, der dominerer landets eget fiskeri.

Fiskernes forhold til reguleringe

Set i et længere perspektiv tegner der sig et billede af, at der fra fiskerside på den ene side har været et massivt pres for at beskytte fiskeressourcerne, og på den anden side har der været et konstant pres for at tillade nye mere effektive redskaber, større fartøjer og større motorer. Bagved disse modsatte bestræbelser ligger dels driftsformerne med deres forskellige perspektiver på ressourceudnyttelse, dels det faktum, at fiskeriet er et stærkt konkurrencepræget erhverv.

Konsumfiskene ledes frem i fangsten fra hollandsk bomtrawler.
Foto: Poul H Moustgaard.

Man beskylder ofte fiskere for, at den bagvedliggende hensigt med deres forslag til reguleringer, fx forbud mod et bestemt redskab, er at holde andre fiskere ude, fordi de har udviklet en mere effektiv driftsform end ens egen. Men helt så enkelt er det ikke, for det, enhver vil se, hvis fiskerimyndighederne tillader en ny mere effektiv og mindre skånsom driftsform, er, at fangstenhederne enkeltvis gør dyd af nødvendigheden og rigger om til det nye fiskeri. Det ved alle, og derfor er fiskeres krav om, at ressourcen beskyttes mod mindre skånsomme driftsformer også en måde, hvorpå de vil forhindre, at de selv bliver medvirkende til at ødelægge det

fremtidige grundlag for fiskeriet. Det er med andre ord en måde at forsøge at sikre fiskersamfundets overlevelse i fremtiden. Således er fiskernes ønsker om at forbyde redskaber, der truer ressourcegrundlaget, en bestræbelse på at forhindre sig selv i at tage dem i anvendelse.

For de nordiske fiskere er friheden i fiskeriet det afgørende. Den er nemlig betingelsen for det fleksible fiskeri, hvor fiskeren selv kan beslutte, hvornår der skal fiskes, hvor henne og efter hvilken fisk. For den fisker er, at man ude på fiskepladsen kan bestemme hvilken slags fiskeri, man vil drive i tæt kontakt til den tilgængelige ressource. Derfor er fiskerne generelt imod regler, hvor en myndighed skal bestemme, hvordan fiskeriet skal tilrettelægges.

Overordnet kan man sige, at fiskerne går ind for generelle regler, der indebærer tekniske bevaringsforanstaltninger som mindstemål, maskestørrelser, fredede områder m.v. Regler, der derimod favoriserer nogle fiskere frem for andre, er de generelt imod, fordi det strider imod fangstprincippet og frihedsbegrebet.

Eksempler på fiskernes forslag til reguleringer

Nordiske fiskere har gennem tiderne foreslået forskellige måder, hvorpå fiskeressourcerne bedst kunne sikres for fremtiden.¹⁵ Overordnet har fiskerne ikke været i tvivl om sammenhængen mellem en for intensiv fiskeriindsats og en reduktion i fiskeressourcerne. Problemerne er fremkommet, når man skulle blive enige om hvilke tiltag, der burde sættes i værk. Det hænger bl.a. sammen med, at de økologiske forhold varierer rundt langs kysterne, man fisker med forskellige redskaber efter forskellige arter m.v., det vil sige, at statens, driftsformernes, fiskersamfundenes og den individuelle fangstens perspektiv på udnyttelse af fiskeressourcen spiller en afgørende rolle.

Da Danmark fik en landsdækkende fiskerilov i 1888, fik

fiskerne fortsat mulighed for at udarbejde vedtægter, der angik fiskeriet lokalt – en form for selvforvaltning. Disse byggede på fiskernes egen interesse i og detailviden om ressourcen og dens beskyttelse i et stærkt konkurrencebetonet erhverv. Vedtægterne er meget udbredte og er en fortsættelse af de gamle sædvaneregler. Fælles træk er ønske om at beskytte fiskebestandene og fiskeyngelen foruden at iværksætte regler for udøvelsen af fiskeriet.

Gennemgående forslag fra fiskernes side til lovgivningen har netop været generelle regler, hvor man ønsker indførelse (og senere yderligere hævnning) af mindstemål for fisk, fastsættelse af mindstemål på masker i fiskeredskaber, sikring af fiskenes gyde- og opvækstområder ved fx fredning og forbud mod brug af visse fiskeredskaber, fredning af rognfisk, sikring af at undermålsfisk bliver genudsat levende m.m. og ikke mindst sikring af havområderne mod forurening fra byer, industri, landbrug, olie- og naturgasanlæg m.v. Fra fiskernes synsvinkel hjælper det ikke at indføre restriktioner for fiskeriet, hvis fiskene dør af forurening.

Overfiskning

Overfiskningen af Nordsøen har været debatteret i hvert fald siden 1920'erne. I årene efter første verdenskrig, hvor fiskeriet i Nordsøen praktisk taget var indstillet, oplevede fiskerne et meget godt fiskeri, der bekræftede dem i, at fiskeritrykket påvirker fiskebestandenes udbredelse, størrelse og sammensætning. Der var mange fisk, de var store, og der blev landet meget store mængder i nogle få år, hvorefter fangsterne hurtigt faldt igen. I en årrække blev der afholdt konferencer om »Foranstaltning til Imødegaaelse af Overfiskning i Nordsøen«, og i 1937 blev der for første gang truffet internationale aftaler om maskestørrelser og mindstemål på en række fisk som et led i at beskytte og bevare Nordsøens fiskebestand.

Da den danske fiskerilov skulle revideres, gik fx Dansk Fiskeriforening i 1937 ind for, at dispensationen til ilandbrin-

gelse af undermålsrødspætter til hjemmeforbrug for beboerne fra Nyminddegab til Blåvandshuk på den jyske vestkyst skulle udgå. Begrundelsen var, at man ønskede at sikre rødspætteyngelen mest mulig (Betænkning 1950).

I slutningen af anden verdenskrig fortsatte debatten mellem fiskerne og inden for fiskerikredse om, hvordan man bedst sikrede, at Nordsøen ikke blev overfisket, når krigen sluttede. Man ville gerne forhindre, at situationen efter første verdenskrig skulle gentage sig.

At ressourcebeskyttelse ikke er et »moderne« fænomen blandt fiskere fremgår af den leder, danskeren Claus Sørensen skrev i Vestjysk Fiskeritidende i 1944 med titlen: **Hvad kan der gøres for at bevare en god og ydende Fiskebestand i Havene omkring Danmark?** Claus Sørensen var fisker, havde part i flere fiskefartøjer, drev bjergningsentreprise fra Esbjerg og var i en årrække en fremtrædende formand for Vestjysk Fiskeriforening.

»Der er kun een Vej at gaa, men den er ogsaa farbar, idet den anviser kun at bruge Fiskeredskaber, som ikke ødelægger Yngelen. Men samtidig var det hensigtsmæssigt at oprette store, fredede Arealer i Havene omkring Danmark, hvorpaa f. Eks. Rødspætten kunde udvokse og eventuelt kunde der indføres total Fredningstid i Gydetiden: Januar, Februar og Marts Maaneder for samme Fiskeart, da Kvaliteten af særlig Hunrødspætten i denne Tid er meget ringe.

Følgende Redskaber burde være de eneste, der maatte anvendes til Erhvervsfiskeri i Indvandene, Kattegat, Nordsøen og Skagerrak: Snurrevaad, Kroge, Sættegarn og stor-masket Skovltrawl med begrænset Hestekraft i det fiskende Fartøjs Motor.

For Sildens Vedkommende burde de eneste Redskaber være Not, Drivgarn og Bundgarn med en passende Maskestørrelse, men der skulde udøves streng Kontrol med, at al Fiskeyngel og særlig Fladfisk fanget i Bundgarn og andre Fangstredskaber blev kastet i Havet, mens Yngelen endnu var levende.

... Skal vi bevare en Fiskebestand omkring vore Kyster, maa den smaamaskede Trawl forsvinde fra vore Fartøjer. Intet redskab er mere ødelæggende, særlig naar den fremdrives med stor Maskinkraft. Endvidere er den skadelige Landdragning af Sildeyngel, som foregaar om Sommeren ved vore Kyster, meget ødelæggende for Sildebestanden, der kan være meget lokal.

Engelske, tyske, hollandske og belgiske Trawlere ødelagde fuldstændig Bestanden af Fisk i Nordsøen, før den nuværende Krig, og de vil gøre det igen, hvis der ikke bliver truffet Overenskomst om kun at drive Fiskeri i Nordsøen med Snurrevaadet som det eneste Bundredskab, der er tilladt.

Snurrevaadet fanger i Kraft af sin langsomme Fart over Bunden (ca. 1 Sømil i Timen imod Trawlens 4 Sømil) kun gode Spisefisk, idet al Yngel ved den langsomme Fart kan løbe igennem de forholdsvis store Masker, og skulde der komme en Del Smaafisk med på Dækket, kastes de hurtigt i Havet. De bliver aldrig beskadiget. Ogsaa fordi Slæbetiden er Kort – højst en Time imod Slæbetiden for den tunge Trawl 3 a 4 Timer til et Træk – skaaner Snurrevaadet Yngelen under Fiskeriet» (Vestjysk Fiskeritidende (VF) 24/1 1944).

De skandinaviske fiskere mente støttet af de statslige biologer, at tekniske bevaringsforanstaltninger i form af større maskestørrelser, forbud mod trawl, fredede områder og højere mindstemål på fisk var den bedste måde at sikre fiskeressourcen på. Andre Nordsølande, blandt andre England med den rederiejede flåde af store trawlere, så hellere, at fiskeriet blev reguleret ved hjælp af antallet af fartøjer. De danske fiskere brugte som tidligere nævnt fortrinsvis snurrevod til fiskeri af rødspætter i Nordsøen, mens lande som England, Frankrig og Holland brugte trawlere. Baggrunden for de forskellige syn på, hvordan fiskebestandene bedst beskyttes, skal bl.a. findes i disse to helt forskellige driftsformer. Snurrevodet gjorde det muligt at lande levende rødspætter, og disse udgjorde derfor et ekstraordinært kvalitetsprodukt. Det var snurrevodsfiskerne, der stillede spørgsmålstegn ved, om man fortsat skulle tillade trawlere at lande død, iset fisk.

Efter krigen fortsatte debatten om, hvordan man kunne undgå at nedfiske specielt rødspættebestanden i Nordsøen. Rødspætten var på det tidspunkt den økonomisk set vigtigste art for de danske fiskere. Både fiskere og biologer foreslog, at man burde forhøje mindstemålet på rødspætter til 260 mm. Forslaget blev drøftet i Dansk Fiskeriforenings fredningsudvalg og derefter sendt ud til høring i Vestjysk Fiskeriforening, der spurgte sine lokalforeninger, hvoraf flere anbefalede det (VF 10/4 1945).

Forslaget kom op på Vestjysk Fiskeriforenings generalforsamling samme år, men kunne ikke samle enighed. Et flertal af fiskerne ville ikke støtte en forhøjelse af mindstemålet, medmindre det også kom til at gælde for deres konkurrenter fra de andre lande, og foreslog i stedet, at det blev en international målbestemmelse for hele Nordsøen.

På konferencen om »Foranstaltninger til Beskyttelse af Fiskeriet i Nordsøen« i 1946 i London blev landene enige om at forhøje mindstemålet på en række fisk i forhold til konventionen fra 1937. Danmark, Norge, Sverige og Island ønskede

dog yderligere forhøjelser (VF 24/4 1946). Det var i 1946, at Nordsøkonventionen blev udarbejdet, men det var først i 1953 (for nogle paragraffers vedkommende året senere), at konventionen blev ratificeret af alle landene, der talte Belgien, Danmark, England, Frankrig, Holland, Island, Norge, Portugal, Spanien og Sverige.

I 1948 foreslog man fra dansk side, at mindstemålet på rødspætter, kuller og torsk skulle forhøjes internationalt. Mindstemålet på rødspætter blev foreslået til 270 mm, og man ønskede ligeledes en forhøjelse af mindstemaskevidden på bundsløbende redskaber til 110 mm mod de gældende 80 mm i Nordsøen, Skagerrak og Kattegat. Disse forslag støttede både Vestjysk Fiskeriforening og Dansk Fiskeriforening. Forslagene blev ikke vedtaget.

I 1950 ved den internationale Fiskerikonference i London stillede man fra fransk side forslag om, at der skulle indføres kvoter for visse fiskearter. Når kvoten var fisket op, skulle fiskeriet indstilles resten af året. *»Dette Forslag blev tiltraadt af alle de tilstedeværende Repræsentanter med Undtagelse af de danske og svenske, idet man dels mente, at der vilde blive et Kapløb mellem de forskellige Landes Fiskere for at fiske mest muligt for at faa størst Andel i det fastsatte Kvantum, og dels Vanskeligheden ved at føre effektiv Kontrol med Landingerne«* (VF 24/6 1950).

Da Nordsøkonventionen trådte i kraft i 1953/54, havde Danmark allerede højere mindstemål på de fleste fiskearter, der indgik.

Danmarks Havfiskeriforening stillede igen i 1976 forslag om forhøjelse af mindstemålet på rødspætter til 270 mm og desuden forhøjelse af maskestørrelsen til fangst af rødspætter på 100 mm.

Mindstemål

Det var ikke kun forhøjelse af rødspættemålet, der var til debat. En generel forhøjelse af mindstemålet på fisk var et forslag, både fiskere og biologer fra de nordiske lande var enige om kunne være med til at sikre fiskebestandene. Da Svenska Västskustfiskarnas Centralförbund dannedes i 1930, var det fx en hovedopgave at indføre mindstemål på fisk samt større masker i trawl og snurrevod. Et argument, der ofte gik igen i debatten, var, at en forhøjelse af mindstemålet ville øge salgsprisen på den fisk, der blev landet.

Et problem ved generelle mindstemål er, at i nogle farvandsområder har fiskene bedre vækstbetingelser, og dermed når de mindstemålet hurtige end andre steder. Derfor mener nogle fiskere, at højere mindstemål er ødelæggende for deres mulighed for at drive fiskeri.

Det største problem, der dukker op i diskussionerne, er dog, at selvom de skandinaviske fiskere gerne vil have større mindstemål, så ved de, at deres konkurrenter fanger fisk, der er langt mindre, fordi deres mindstemål og maskestørrelser ligeledes er mindre. Fiskerne arbejdede derfor videre på, at der i den kommende revidering af Nordsøkonventionen blev fastsat højere mindstemål og maskestørrelser. Internationalt var der dog oftest kun mulighed for at blive enige om mål, der var væsentligt mindre end de nordiske ønsker. Baggrunden herfor skal findes, dels i den konkurrencesituation fiskerne stod i, hvor de både befisker den samme fiskebestand og afsætter til de samme markeder, og dels i de forskellige driftsformer, der var tale om.

På trods af dette er der gennem de sidste 50 år mange eksempler på, at fiskeriforeninger i de skandinaviske lande stiller forslag om forhøjelse af mindstemål.

Limfjordens Centralforening foreslog gennem en årrække en forhøjelse af mindstemålet på ål. I 1937 fra 340 mm til 365 mm (Dansk Fiskeritidende (DF) 23/6 1937).

På Dansk Fiskeriforenings hovedbestyrelsesmøde i 1976 foreslog bestyrelsen at hæve mindstemålet på ål til 38 cm eller i det mindste til 37 cm på landsplan. På det tidspunkt var mindstemålet på ål i Norge på 37 cm og Sverige ligeledes 37 cm, på den svenske østkyst dog 48 cm og i Limfjorden 38 cm (DF 12/8 1976).

Norges Fiskarlag (NF) har gennem 1980'erne arbejdet for at få hævet mindstemålet på torsk og kuller og samtidig få hævet maskestørrelserne i trawl og snurrevod. NF har ønsket at få hævet maskestørrelsen i trawl til 155 mm. Baggrunden er, at fiskerne ønsker en bedre beskyttelse af ungfiskene og en hurtigere lukning af områder med megen ungfisk.

Danmarks Havfiskeriforening foreslog, at det internationale mindstemål på torsk blev sat op til 40 cm i stedet for at lukke et område for fiskeri ved Helgoland. Baggrunden var, at biologer havde konstateret, at gydebestanden i Nordsøen var gået meget kraftigt ned. På det tidspunkt bestod 80% af de samlede torskefangster af torsk på 30 cm (Havfiskeren 18/12 1986).

I 1990 foreslog Norges Fiskarlag myndighederne, at man skulle indføre mindstemål på hellefisk på 45 cm for at beskytte yngelen og småfiskene. Baggrunden var, at bestanden i nogle år var blevet hårdt befisket, da fiskerne ikke kunne fange torsk på grund af bestandsnedgang.

Sveriges Fiskares Riksforbund (SFR) foreslog i 1996, at mindstemålet på torsk blev forhøjet fra 35 til 40 cm, men det er svært at få andre landes fiskere med, fordi de små torsk let kan sælges i øjeblikket. Ønsket er, at alle torsk får lov at blive legemodne, før de fanges. SFR har iværksat en begrænsning af antal fiskedage i Østersøen i 1995 og 1996.

Andre reguleringsformer

Der findes en række andre eksempler på, hvordan fiskerne har begrænset fiskeriet, hvoraf her skal nævnes nogle enkelte.

Allerede i 1924 indførte de svenske vestkystfiskere en frivillig begrænsning af antallet af makrelgarn pr. fartøj. Reguleringen var først og fremmest iværksat for at sikre jævn tilførsel til markedet og dermed opnå højere priser. Men begrænsningen var samtidig et led i at mindske fiskeriindsatsen.

I 1940'erne fik de svenske fiskere indført begrænsninger i rejefiskeriet, så det kun er tilladt at fiske 3 døgn pr. uge og ikke i weekenden. Desuden er der indført en fast kvote (fangstrantion) for kogerejer, der afhænger af antallet af mand ombord.

I 1931 afholdt Svenska Västskustfiskarnas Centralförbund en afstemning om forbud mod fiskeri på søn- og helligdage, hvor 1.017 stemte ja og 28 nej. I 1944 viste en omstemning samme resultat. Baggrunden for forslaget var, at der var sket en voldsom intensivering af fiskeriet. Fiskerne mente, at en måde at tage vare på fiskebestanden var at begrænse fiskeriindsatsen. På denne måde kunne de slå to fluer med et smæk. Dels kunne de skåne fiskebestanden, og dels kunne man regulere tilførslen af fisk til markedet og dermed opnå en bedre pris.

I årene efter anden verdenskrig, da man blandt de danske fiskere debatterede, hvordan man bedst kunne tilrettelægge fiskeriet for at undgå overfiskning, var et af emnerne ligeledes at forbyde fiskeri om søndagen. Til Vestjysk Fiskeriforenings generalforsamling i 1947 stillede Frederikshavns Fiskeriforening forslag om, at der skulle udstedes forbud mod fiskeri på søn- og helligdage.

Debatten fortsatte de næste år blandt fiskerne, og i 1950 blev det igen diskuteret på Vestjysk Fiskeriforenings årsmøde. Opfordringen til de danske fiskere kom denne gang fra Svenska Västskustfiskarnas Centralförbund, hvor fiskerne var blevet

—enige om at holde søndagsfri. Der blev ikke enighed blandt alle de danske fiskere om, at fiskeriet generelt skulle ligge stille om søndagen, men en række lokalforeninger oprettede vedtægter, som foreningernes medlemmer skulle overholde.

Fx vedtog trawlfiskerne fra Hirtshals i 1953 kun at fiske fem dage om ugen og blive i havn lørdag og søndag. Snurrevods-fiskerne vedtog at indstille fiskeriet fra maj til oktober både lørdag og søndag og samtidig forhøje mindstemålet på rød-spætter til 270 mm. Makrelfiskerne vedtog også at ligge stille søndag (VF 10/5 1953).

På Vestjysk Fiskeriforenings årsmøde i 1953 blev et forslag vedtaget om forbud mod fiskeri med bundslæbende redskaber på søndage i tiden fra 1. maj til 1. oktober hvert år. Forslaget var stillet af Centralforeningen af Fiskeriforeninger i Vendsyssel (VF 10/8 1953).

I den sydlige del af Bælthavet og den vestlige Østersø blev fiskerne ligeledes enige om at holde søndagsfri.

Sveriges Fiskares Riksförbund tog i 1972 initiativ til den første Østersøkonference, der blev forløberen for den senere Østersøkommission. Fiskerne var bekymrede for fiskebestandene på grund af det øgede fiskeritryk og ønskede, at der blev indført internationale regler specielt for laksefiskeriet.

I slutningen af 1970'erne foreslog enkelte norske fiskere, at man indførte trawlfrie zoner omkring Svaldbard og Bjørnø. Fiskerne mente, at disse områder fungerede som »børnehaver« for fiskene, og et for intensivt trawlfiskeri kunne ødelægge ressourcen. Forslaget blev hørt af fiskerimyndighederne, og i en afstand af ca. 20 sømil fra kysten er disse zoner indført.

Siden midten af 1980'erne har fiskerne i den sydlige del af Norge praktiseret en frivillig lukning af rejefelter, hvis der er for stor indblanding af yngel i fangsterne. Fiskerne tog oprin-

delig kontakt med deres fylkesfiskerlag for at få gjort noget ved problemet, og i dag er der reguleringer af rejefelterne. Ved for stor indblanding af yngel lukkes området i en periode, hvorefter man på basis af prøvefangster åbner området for fiskeri igen, når indblandingen af yngel er mindsket.

I første halvdel af 1980'erne var der et godt torskefiskeri i Barentshavet nord for Norge, hvor også russerne fiskede. Norske fiskere mente ikke, at det var godt for ressourcen, at lasterne ofte bestod af meget små fisk, selvom de overholdt mindstemålet, og de tog kontakt med myndighederne for at få lukket områderne for fiskeri i perioder. Efter flere henvendelse til myndighederne bliver områderne nu lukket, hvis indblandingen af småtorsk er over 15%.

Ældre svensk trawler. Foto udlånt af Sveriges Fiskares Riksförbund.

De svenske fiskere i Østersøen indstillede fiskeriet i weekenden i den største del af 1995 og 1996 dog med undtagelser bl.a. for Øresund. Fiskerne ønsker, at andre lande skal indføre 5 døgn's uge, og Sverige har flere gange taget spørgsmålet op internationalt bl.a. i Fiskerikommissionen for Østersøen. Fiskernes ønske om at begrænse fiskeriindsatsen kommer her i konflikt med fiskeindustrien, der ønsker friske råvarer mandag morgen.

Et aktuelt dansk eksempel er muslingefiskerne på Limfjorden i det nordlige Jylland. Fiskerne er bekymret for muslingebestanden og har i en årrække arbejdet på at få nedsat antallet af licenser i dette fiskeri. I slutningen af 1996 har de frivilligt nedsat den maksimale ugentlige kvote af muslinger, der må landes af hver kutter med 22%. Samtidig arbejder de videre med en delvis selvfinansieret fond, der kan give de muslingefiskere, der ønsker at holde op, et økonomisk tilskud. Muslingefiskerne mener, at antallet af licenser skal reduceres med 30%.

Udvikling af skånsomme redskaber

Ud over forslag til reguleringer har fiskerne også set et behov for at mindske bifangsten, og de har arbejdet – og arbejder fortsat – aktivt med at udvikle selektive og mere skånsomme redskaber. Sorteringspaneler og -riste har vist sig effektive i visse fiskerier til at udskille både fiskeyngel og uønsket bifangst. En fordel for fiskerne er, at fangsterne bliver langt mere ensartede, og derfor kræver en mindre arbejdsindsats at sortere.

En norsk fisker begyndte allerede i 1970'erne at udvikle en sorteringsrist til rejetrawl, der udskilte vandmænd og fisk, men den viste sig også effektiv til at udskille rejeyngel. Fiskeren stod i mange år selv for udviklingen, men Nordmørristen, som den kaldes, er siden blevet videreudviklet af andre virksomheder, og sorteringsristen er nu påbudt i al trawlfiskeri efter rejer nord for 62° N. Brugen af den har reduceret

discard-problemet væsentligt og indgår nu som et redskab for bæredygtig udnyttelse af marine ressourcer. Skilleriste bliver desuden brugt frivilligt af de norske fiskere i trawlfiskeriet efter torsk.

Sveriges Fiskares Riksförbund tog initiativ til forsøg med selektionspaneler i trawlfiskeriet efter torsk i Østersøen. Det svenske Fiskeriverket har stået for undersøgelserne. Desuden har Sverige givet økonomisk bistand til de Baltiske lande, så de også har mulighed for at indføre disse selektionspaneler. Panelerne anvendes nu af de fleste svenske trawlere. Lignende forsøg finder sted på fiskernes initiativ i fiskeriet efter jomfruhummer og siklöje (heltling).

Sorteringspaneler bliver desuden brugt i hesterejefiskeriet langs den jyske vestkyst.

Danmarks Fiskeriforening igangsatte i 1996 et forsøg for at undgå utilsigtet bifangst af marsvin i pighvarregarn i Nordsøen, ligesom foreningen er med i selektionsforsøg i makrelfiskeriet med flydetrawl.

Industrifiskeriet på Færøerne kritiseres for at ødelægge kullerbestanden, især da et par gode kullerårgange resulterede i for stor indblanding af kuller i industrifangsterne. Fiskerne valgte selv at stoppe fiskeriet, men en fisker er nu begyndt at eksperimentere med en sorteringsrist, som har vist sig meget effektiv.

Bundsløbende redskaber

Fiskeri med bundsløbende redskaber har igennem flere hundrede år været genstand for en heftig debat blandt fiskerne. Lige så længe har fiskere forsøgt at forhindre udbredelsen af disse redskaber, og selv snurrevoddet, der i dag anses for et meget skånsomt redskab, blev for 100 år siden af mange i Danmark betragtet som et ødelæggende redskab i de kystnære områder. De bundsløbende redskaber anses ikke kun for at

være ødelæggende for økosystemet, men i lige så høj grad for at være en trussel mod det traditionelle fiskeri. Det er således her forskellige driftsformer, der støder sammen.

Mange fiskere mener, at de bundsløbende redskaber og især de forskellige former for trawl ikke bare ødelægger bunddyr og bundplanter, men også fiskeyngel, fordi redskaberne ofte er småmaskede. *»Selvfølgelig tager de en Mængde Fisk, men jeg for min part tror, hvad der er værre, at de ødelægger en Mængde Yngel og mindre Fisk, og hvad der er allerværst er, at de ødelægger Bunden med deres svære Redskaber; saa Fiskene ikke kan trives, hvor disse Søens Plovmand har arbejdet«* (Krogefisker fra Klitmøller, VF 10/11 1950).

Et af de problemer, de danske fiskere påpegede, var, at de udenlandske fiskere lå og trawlede helt tæt på den jyske vestkyst, hvor både fiskerne og biologerne vidste, at rødspættens opvækstpladser var. Desuden respekterede danske fiskere som nævnt både højere mindstemål på rødspætter og større maskestørrelser i redskaberne end de udenlandske fiskere.

Denne debat er stadig i fuld gang, og her skal blot nævnes nogle eksempler fra de sidste 20 års debat om bomtrawlfiskeriet. Bomtrawlet er et meget effektivt redskab, og det betragtes af de fleste som det mindst skånsomme redskab. Bomtrawlfiskeriet er i dag på fremmarch i Nordsøen og er ved at overtage snurrevods fartøjernes energilette og skånsomme fiskeri efter fladfisk.

De danske fiskeriorganisationer stillede med et debatoplæg om bomtrawlfiskeriet i Nordsøen på de vesteuropæiske fiskeriorganisationers møde i Spanien i september 1973. De danske fiskere ønskede ikke totalforbud, men visse restriktioner for bomtrawlfiskeriet. Fiskerne mente, at det var problematisk, at de undermålsfisk, der blev fanget i bomtrawl, havde svært ved at overleve, når de blev sat i havet igen. Desuden var man bekymret for de miljømæssige forandringer af havbunden og den eventuelle skade på yngelen, som bomtrawling med-

førte. De begrænsninger danske fiskere gerne så var *»...en maksimumgrænse for fartøjernes motorkraft og eventuelt også en maksimumgrænse for kædernes vægt. Endelig kunne man tænke sig, at der blev indført en maksimumlængde på selve bommene«* (DF 23/8 1973).

Fiskerne i de indre danske farvande mente også, at bomtrawlfiskeri skulle forbydes bl.a. i Kattegat, *»med de begrænsninger, der er kommet af Nordsøfiskeriet, mener jeg, det bliver nødvendigt, at vi beskytter os her i Kattegat. Der er forhandlinger igang med svenskerne, og man vil kunne tænke sig, at bomtrawl bliver forbudt i Kattegat. Det er noget, der kan ordnes som et rent dansk-svensk anliggende«* (Søren Hjorth, formand for Hundested Fiskeriforening, DF 29/1 1976). Forbuddet blev indført i 1978, og bomtrawl er forbudt i Østersøen, Øresund og Kattegat i dag.

På trods af både Norges Fiskarlags og fylkesfiskarlagenes modstand mod bomtrawlfiskeri, gav myndighederne 2 midlertidige tilladelser i 1989. I 1992 blev tilladelserne taget op til revision, og Fiskeridirektøren mente ikke, at der var grundlag for at forny de eksisterende tilladelser eller at udstede nye. Fiskeridepartementet kunne heller ikke ud fra tilgængeligt materiale tilråde flere licenser. I 1993 blev de to tilladelser alligevel gjort permanente, og yderligere 3 permanente tilladelser blev udstedt mod fiskernes ønske.

De nordiske fiskeriorganisationer ønsker ikke, at der gives flere tilladelser til bomtrawlere i Nordsøen, fordi de ved, at uden et sådant forbud vil et stigende antal af deres egne medlemmer blive fristet til eller tvunget af konkurrencemæssige hensyn til at købe bomtrawlere. Det vil være i strid med organisationernes holdning til miljøbeskyttelse og på længere sigt underminere den nuværende miljøbevidsthed.

Grundlaget for de skandinaviske fiskeres kritik af bomtrawlfiskeriet skal først og fremmest søges i fiskernes og fiskerbyernes bekymring for myndighedernes tilladelse af et stadig

Hollandsk bomtrawl. Foto: Poul H Moustgard.

mindre skånsomt og mere energikrævende og dermed *mindre bæredygtigt* fiskeri. Bekymringerne skærpes af kampen mellem staterne i EU, der ikke kan blive enige om at sikre et miljørigtigt fiskeri, fordi nogle landes fiskeri domineres af et miljøproblematiske bomtrawlfiskeri, mens dette er en ubetydelig driftsform i andre lande. Bomtrawlfiskeriet beskyldes for at ødelægge både fiskeyngel, bundflora og bundfauna, for at ændre bundforholdene samt at fremkalde skader på fiskene, når redskaberne slæbes over bunden, og for at stresser fiskene, så de bliver sværere at fange i andre redskaber. Bomtrawlene anklages desuden for at ødelægge faststående redskaber, når de slæbes igennem et fiskeområde. Ikke mindst kritiseres andre Nordsølande, hvis driftsformer domineres af bomtrawl, for kunstigt at opretholde dette stærkt energikrævende fiskeri

ved hjælp af billigt brændstof, der bl.a. bevirker, at de skandinaviske fiskere får en meget lav pris for deres rødspætter. Dermed presses mere skånsomme driftsformer ud af fiskeriet i alle landene.

Sverige har i dag ingen bomtrawlere, mens Danmark og Norge har enkelte fartøjer, hvoraf de norske er langt de største.

Forurening og miljøproblemer

Fiskerne har traditionelt spillet en vigtig rolle i forhold til trusler mod havmiljøet. Fiskerne har ofte været de første til at påpege, at forurening kunne være en trussel mod fiskebestandene og dermed mod vores omgivende miljø. Fiskerne har således været aktivt medvirkende til at få sat miljøproblemerne på dagsordenen, og deres aktioner har haft stor betydning for synliggørelsen af problemerne omkring forurening og dermed også for at få dem løst.

Allerede i 1930'erne forlangte danske fiskere, at spildevand fra byer og industri blev rensat, fordi de oplevede en tiltagende forurening af søer og åer (DF 6/10 1937).

Fiskerne i Limfjorden var i 1950'erne vidne til, at der blev opført en kemikaliefabrik på tangen mellem fjorden og Nordsøen. Cheminova blev flyttet fra Sjælland, hvor der havde været mange klager også fra fiskere over forurening. Hurtigt mærkede fiskerne problemer med hensyn til fiskeriet og forlangte lukning eller i det mindste bedre kontrol med Cheminovas forurening (DF 6/1 1956). Det tog mange år, før myndighederne lyttede til fiskerne, og man måtte bl.a. forbyde fiskeri i flere områder omkring fabrikken.

Mange virksomheder har benyttet sig af at deponere giftigt affald både på land og på havbunden eller at brænde det af på havet, da det er en billig måde at komme af med affaldet. Myndighederne gav tilladelser til dette, mens fiskerne mente, at deponering og afbrænding repræsenterede en trussel mod

fiskeriet. Ikke alene risikerede man, at fiskene døde, men man risikerede også, at de fisk, man fangede, var giftige.

De danske vestkystfiskere protesterede i 1972 imod, at Grindsted Kemikaliefabrik fortsat fik lov til at deponere giftigt affald i en klitplantage nær den jyske vestkyst, hvor affaldet langsomt sivede ud i havet midt på den kyststrækning, der regnes for rødspættens primære opvækstområde. Her havde fiskerne selv foranstaltet et lokalt forbud mod fiskeri endda med håndvod for at beskytte rødspætteyngelen! Myndighederne gav tilladelse til deponering på trods af, at *»videnskaben har udtalt, at det kan give konsekvenser, at det ender ude i havet»* (Danmarks Havfiskeri 10/6 1972).

Esbjergfiskerne gik igen i 1973 i aktion mod Grindstedværket. Affaldet fra virksomheden skulle dumpes ved hjælp af giftskibet »Grindal«. Fiskerne afspærrede havnen med deres kuttere, så »Grindal« ikke kunne sejle. Begge de danske fiskeriforeninger forlangte, at der blev indført forbud mod dumpning af kemikalieaffald i Nordsøen. Dette forbud blev indført nogle år senere.

Fiskerne i den østlige del af Danmark følte også deres fiskeri truet af forureningen fra forskellige virksomheder, der udledte spildevand i Køge Bugt. Fiskerne i Køge havde flere gange politianmeldt Junckers savværk, der udledte spildevand fra cellulosefremstilling (DF 13/9 og 18/10 1973).

Nogle år senere kom truslen fra en anden virksomhed i Køge. Ferrosans kemiske fabrik havde fået myndighedernes tilladelse til at fordoble udledningen af spildevand, og fiskerne organiserede en underskriftindsamling mod forureningen af Køge Bugt. Efter i mange år at have kæmpet imod forureningen af bugten, var fiskerne begyndt at se resultater af indsatsen i form af renere vand. *»..fiskerne var begyndt at kunne konstatere en nedgang i antallet af sårbefængte fisk. De kræftlignende sår på fiskene i bugten har været et stort problem i de senere år – også økonomisk, idet helt op til 25 procent af de*

landede fangster måtte kasseres» (Erling Pedersen, formand for Mosede og Køge Havns Fiskeriforening, DF 18/11 1976).

I 1987 gik de danske vestkystfiskere i aktion mod det amerikanske ejede havafbrændingsskib »Vulcanus«, der afbrændte kemikalieaffald fra virksomheder i Frankrig og Spanien. Aktionen havde stor international bevågenhed og støttedes bl.a. af miljøorganisationer som Greenpeace. Fiskernes aktion

Islandsk kutter. Foto: Snorri Snorrason.

lykkedes, og havafbrænding er nu forbudt, men ud over tabt indtægt i den tid aktionen varede, kostede det fiskerne 3,5 mill dkr. i bøder at sætte problemet på dagsorden.

De norske fiskere har været meget bekymret for olieindustriens eventuelle negative følger for fiskeriet. Efter mange års debat og påpegning af problemerne er der nu kommet et samarbejde i stand mellem fiskerne, olieindustrien og myndighederne. Sideløbende er der foregået en udvikling inden for olieproduktionen i retning af mindre miljøbelastende aktiviteter. Den planlagte olieboring i Skagerrak har ligeledes engageret fiskere i Norge, Danmark og Sverige, hvor de har protesteret både til den norske regering og til forskellige miljøorganer bl.a. Oslo-Paris Kommisionen.

AFSLUTNING

Fiskeren lever af, at der er fisk i havet. Der skal et rigt hav til et sundt fiskerierhverv. Fiskerens grundlæggende interesse har altid været et frugtbart havmiljø, uden dette er alt andet ligegyldigt. Fiskeren er den første, der opdager det, når havet bliver brugt til formål, der ødelægger det som spisekammer. Det er ikke uden grund, at fiskerne fra første færd har råbt vagt i gevær overfor det 20. århundredes voldsomt tiltagende brug af Nordsøen som skraldespand. Det er heller ikke uden grund, at fiskerne er kommet med et utal af forslag til generelle reguleringer af redskaber, driftsformer og fredninger for at sikre det, vi i dag kalder et bæredygtigt fiskeri.

NOTER

1. Denne bog giver en oversigt over de nordiske landes fiskeri set i historisk perspektiv. For en bredere gennemgang henvises til den forskning, der foregår i internationalt samarbejde under navnet North Atlantic Fisheries History Association. Se fx Holm 1996.
2. Stokfisk er tørret torsk, der ikke er flækket. Det kaldes også rundfisk. Når fisken var tørret, var den så stiv, at man kunne bruge den som stok.
3. Oplysninger fra Óli Jacobsen, Føroya Fiskimannafelag.
4. Nogle har peget på, at årsagen til Skånemarkedets faldende betydning var, at hollænderne var med til at ændre handelsvejene, så det centrale marked ikke længere var ved Skåne.
5. Langs andre dele af Østersøens kyster har der dog ikke været tale om, at det var enkelte privatpersoner, der havde ejendomsret til det kystnære farvand. Almindeligvis har det været kongens eller herskerens private ejendom (Eklund 1994). For ferskvandsfiskeriet vedkommende er der næsten alle steder tale om privat ejendomsret.
6. Der er dog stadig fiskearter, der ikke er kvoter på fx pig-hvar, men her sætter bestandsstørrelsen en naturlig grænse for ekspansionen af fiskeriet.
7. Afsnittet bygger foruden de refererede titler på: Eythorsson 1993 og 1997, Hersoug 1992, Hva du bør vite 1996, Jentoft 1994, Kristiansen 1985, Molaug 1985, Olsen 1975, Otterstad 1994, Strøm 1949, Thorsvik 1982 og Øynes 1973. Derudover på interviews med formand Oddmund Bye og Elling Lorentsen begge fra Norges Fiskarlag.

8. Beskrivelsen i dette afsnit omhandler hele det nuværende Sverige. Foruden de refererede titler bygger afsnittet på Beckman 1980, Boech 1874, Fiskerinäringen i framtiden 1977, Gerhard 1955, Granlund 1955, Hasslöf 1949 og 1955, Kort och godt.. 1993, Svensk fiske 1993 samt oplysninger fra Björn Beckman – Sveriges Fiskares Riksförbund.

9. Flere steder har man haft dæksbåde før dette tidspunkt. De blev dels brugt til fiskeri og dels til skude- og fragtfart.

10. Afsnittet bygger foruden den refererede litteratur på Bloch 1996 og Joenson 1975 samt interview med rederne Osmund Justinussen og Jákup Sólstein.

11. Oplysninger fra Føroya Reidarfelag og Føroya Fiskimannafelag.

12. Foruden den refererede litteratur bygger afsnittet på Eythorsson 1996a, Gudmundsson 1993a, Thór 1995b og 1996 samt oplysninger fra Bjarni Grimsson – Fiskifélag Islands.

13. Foruden den refererede litteratur bygger afsnittet på Árnason og Friis 1994, Friis og Rasmussen 1989, Friis 1994, Paulsen 1991, Smidt 1985 samt oplysninger fra Per Kannevorff og Dan M. Carlsson, Grønlands Naturinstitut.

14. Afsnittet om Finland er baseret på Eklund 1993 og 1994, Nybacka m.fl. 1991, Hersoug 1992, Jordas 1996 og 1997 samt oplysninger fra Erland Eklund, Svenska Social og Kommunal Högskolan, Helsingfors.

15. Eksemplerne er hentet dels fra aviser udgivet af fiskeriorganisationerne, mødereferater og interviews med folk i Norges Fiskarlag, Danmarks Fiskeriforening og Sveriges Fiskares Riksförbund.

LITTERATURLISTE

Andersson K.A. (red) (1954): Fiskar och Fiske i Norden, Bind I. Stockholm.

Árnason, Ragnar (1992): Den islandske fiskerisektor. I: Hersoug (red): Fiskerinæringens hovedtrekk – landanalyser. Nord 30.

Árnason, Ragnar og Peter Friis (1994): The Greenland Fisheries: Opportunities and Challenges. I: Friis 1994.

Beckman, Björn (1980): Fiske i havet og på burk. I: Bohuslän i våra hjärtan. Ett porträtt av Göteborg och Bohuslän. Göteborgs-Posten.

Betænkning afgivet af det af fiskeriministeriet nedsatte udvalg til revision af lov nr. 93 af 31. marts 1931. København 1950.

Björk, E.A. (1963): Færøsk Bygderet, III. Torshavn.

Bloch, Dorete (1996): Whaling in the Faroe Islands. An Overview. I: Holm, P. m.fl. (red): The North Atlantic Fisheries, 1100-1976. National Perspectives on a Common Resource. Esbjerg.

Boeck, Axel (1874): Det bohuslenske Sildefiskeris Historie. I: Nordisk Tidskrift for Fiskeri.

Dansk Fiskeritidende udvalgte årgange.

Eklund, Erland (1993): När statsmakten inte ställer upp: Om sambandet mellan fiskarkårens svaga yrkesorganisering och ekonomisk-politiska marginalisering i Finland under 1900-tallet. I: Gudmundsson 1993b.

Eklund, Erland (1994): Kustfiskare och kustfiske i Finland under den industriella epoken. SSKH Skrifter 5, Helsingfors.

Eriksson, Henning S. (1980): Skånemarkedet. Århus.

Eythorsson, Einar (1993): Fjordfolket, fisken og forvaltningen. FDH-Rapport 12.

Eythorsson, Einar (1995): Ingen løsning i Smutthullet? Nordlys 22 marts.

Eythorsson, Einar (1996a): Theory and practice of ITQ's in Iceland. Privatization of common fishing rights. Marine Policy, Vol. 20, No. 3.

Eythorsson, Einar (1996b): Coastal Communities and ITQ Management. The Case of Icelandic Fisheries. Sociologia Ruralis Vol. 36, No. 2.

Eythorsson, Einar (1997): Folk og natur på den nordnorske kyst. – Ressursbruk og rettigheter i fortid, nåtid og fremtid. I: Eide, Ingrid m.fl. (red): Foreløbig titel: Biosfæreområder i Norge. Ad Notam Gyldendal Oslo.

Filipson, Helge (1980): Svenska Väst kustfiskarnas Centralförbund 1930-1980. Organisation och fiske under 50 år. Svenska Väst kustfiskarnas Centralförbund, Göteborg.

Finnsson, Eidfinnur (1991): Færøerne. I: Veggeland 1991.

Fisk, fiskeri og fiskerigrænser. En debatbog om Nordatlantisk fiskeri. Red: Komiteen for bevarelse af fiskebestanden i Nordatlanten. Demos 1973.

Fiskerinæringen i framtiden. Betänkande av fiskerikommittén. SOU 1977:74, Jordbruksdepartementet Stockholm 1977.

Frandsen, Søren (1987): Nordsjællands fiskerlejer. Bygd nr. 1.

Friis, Peter & Rasmus Ole Rasmussen, 1989: The Development of Greenland's Main Industry – the Fishing Industry, NORS-papers no. 6. Publication from the Institute of Geography, Socio-Economic Analyses and Computer Science, Research Report no. 67, Roskilde University Centre.

Friis, Peter A. (1991): Gennemgang af situationen i deltagerlandene: Grønland. I: Veggeland 1991.

Friis, Peter A. (1992): Den grønlandske fiskerisektor. I: Hersoug (red): Fiskerinæringens hovedtrekk – landanalyser. Nord 30.

Friis, Peter A. (red) (1994): The Internationalization Process and the Arctic. Proceedings from Nordic Arctic Research Forum Symposium 1994. NORS Skrifter nr. 32.

Gerhard, Ingemar (1955): Väst kustfisket. Dess organisation och ekonomi. Göteborg.

Granlund, John (1955): Inlands- och Östersjöfiske. I: Erixon, S: Nordisk Kultur. Fangst, jagt og fiskeri. Teknisk Kultur 1. Oslo.

Gudmundsson, Gestur (1993a): »Den islandske model« for fiskebygder. I: Gudmundsson 1993b.

Gudmundsson, Gestur (red) (1993b): Fiskerisamfund – hvilke veje? en antologi. Nord 27.

Gudmundsson, Gestur (1995): Modernitetserfaringer og læreprocesser i islandske fiskebygder. I: Johansen 1995 vol.2.

Hallenstvedt, A. & B. Dynna (1976): Fra skårunge til høvidsmann. Med Norges Fiskarlag gjennom 50 år. Norges Fiskarlag.

Hallenstvedt, Abraham (1982): Med lov og organisasjon. Organisering av interesser og markeder i norsk fiskerinæring. Universitetsforlaget Oslo, Bergen, Tromsø.

Hallenstvedt, A. og G. Søvik (1996): Struktur og kapasitetstilpasning i kystflåten. Utredning for Norges Fiskarlag. Prosjektrapport, Tromsø mai 1996.

Hasslöf, Olof (1949): Svenska västkustfiskarne. Studier i en yrkesgrupps näringsliv och sociale kultur. Göteborg.

Hasslöf, Olof (1955): Västnordiskt kustfiske under medeltiden. I: Erixon, S (red): Nordisk Kultur. Fangst, jakt og fiskeri. Teknisk Kultur 1. Oslo.

Hasslöf, Olof (1970): Maritimt næringsliv i socialhistorisk belysning. I: Hasslöf m.fl. (red): Sjømand, fisker, skib og værft. København.

Havfiskeren udvalgte årgange.

Hecht, Henning og Torben A. Vestergaard (red) (1987): Portrætter af dansk fiskeri 1887-1987. Dansk Fiskeriforening 1887-1987. Dansk Fiskeriforening.

Hersoug, Bjørn (1992): Norsk landanalyse. I: Hersoug (red): Fiskerinæringens hovedtrekk – landanalyser. Nord 30.

The History of Dutch Sea Fisheries: Their progress, decline and revival. I: London. Great International Fisheries Exhibition. The Fisheries Exhibition Literature. 1884.

Holm (a), Petter (1991): Om strukturen i norsk fiskerinæring og litt om Nordnorges plass i den. I: Veggeland 1991.

Holm (b), Poul (1991): Kystfolk. Kontakter og sammenhænge over Kattegat og Skagerrak ca. 1550-1914. Esbjerg.

Holm, Poul (1996): Catches and Manpower in the Danish Fisheries, c 1200-1995. I: Holm, Poul m.fl. (red): The North Atlantic Fisheries, 1100-1976. National Perspectives on a Common Resource. Esbjerg.

Hva du bør vite. Norges Fiskarlag, Trondheim 1996.

Højrup, Thomas (1989): Det glemte Folk. Statens Byggeforskningsinstitut, København.

Højrup, Thomas (1992): Fiskeri og livsform. I: Limfjordsprojektet. Rapport nr. 4: Limfjordsfiskeriet i fortid og nutid. Aarhus.

Jacobsen, Jan Krag (1991): Sild afgjorde kejserrigers skæbne. Samvirke/oktober.

Jentoft, Svein (1994): Hvordan forløp fiskerikrisen. I: Otterstad og Jentoft (red): Leve kysten? Strandhogg i fiskeri-Norge. Gyldendal.

Joensen, Jón Pauli (1975): Færøske sluppfiskere. Tórshavn.

Joensen, Jón Pauli (1985): Folk og Fisk. Aarhus.

Joensen, Jón Pauli (1996): The Fisheries of the Faroe Islands. An Overview. I: Holm, P. m.fl. (red): The North Atlantic Fisheries, 1100-1976. National Perspectives on a Common Resource. Esbjerg.

Johansen, Sámál T F (red): Nordiske fiskersamfund i fremtiden. Vol. 1 TemaNord 585, vol. 2 TemaNord 586.

Jónsson, Jón (1995): Fiske ved Island og vekslinger i klima 1600-1900. AmS-Varia 24.

Jordas, Kim (1996): Virksamhetsledarens översikt, Finlands Yrkesfiskarförbund, Medlemsinfo 2/1996.

Jordas, Kim (1997): Yrkesfiskarförbundets höstmöte – tilltagande pessimism optimism och dyb pessimism. I: Fiskeritidskrift för Finland, 1/1997.

Kort och gott om yrkesfisket. Sveriges Fiskares Riksförbund 1993.

Kristiansen, Aslak (1985): Fiskerireguleringer i historisk og krydskulturelt perspektiv. Rapport fra NFFR-projekt nr. IV 403.69, IFF Tromsø.

Krog, Carsten (1993): Fiskeri og havmiljø. København.

Lage, Stig (1995): Forvaltningsregimer i Grønland. I: Johansen 1995 vol 1.

Lindkvist, Kurt Bjørn (1995): Territorielle produksjons-systemer og hovedaktørers strategier i den regionale udvikling. I: Johansen 1995 vol. 1.

Madsen, Heini (1992): Grind. Færøernes hvalfangst. Forlaget Skúvanes.

Magnússon, Finnur (1990): The Hidden Class. Culture and Class in a Maritime Setting. Iceland 1880-1942. Århus.

March, Edgar (1970): Sailing Trawlers. The Story of Deep-Sea Fishing with Longline and Trawl. Devon.

Molaug, Svein (1985): Vår gamle kystkultur. Bind I. Oslo.

Moustgaard, Poul H. (1987): At vove for at vinde. Dansk fiskeri skildret af A.J.Smidth 1859-63. Grenå.

Nordisk Fiskerisamarbeid 1993-1996. Nord 1992:38.

Nordiske Fiskeres Miljøsekretariat – rapport om rammerne for nordiske fiskeres miljøsamarbeid. TemaNord 1994:531.

Nordisk Tidskrift for Fiskeri, 1866. 1. årgang, København.

Nybacka, Kjell m.fl. (1991): Att äta laxen och ha den kvar. Laxregleringen i Finland på 1980-talet. I: Williams (red): Fiskerireguleringer. Nordiske Seminar- og Arbejdsrapporter 1991:516.

Nysted, Olle (1994): Sillen i Bohuslän. Sillen, sillfisket och sillperioderna i Bohuslän. Skrifter utgivna av Bohuslän's museum och Bohuslän's hembygdsförbund nr. 49. Uddevalla.

Olsen, Torben Hartvig (1975): Fiskeri ved Lofoten. Munksgaard.

Otterstad, Oddmund (1992): Råkvåg. Et lønsarbeidersamfunn i norsk fiskeri. Trondheim.

Otterstad, Oddmund (1994): Norsk fiskerinæring fra 1945 til 1992: Et tilbakeblikk på en avsluttet syklus. I: Otterstad og Jentoft (red): Leve kysten? Strandhogg i fiskeri-Norge. Gyldendal.

Persson, Rolf (1991): Regleringar inom svensk yrkesfiske. I: Williams (red): Fiskerireguleringer. Nordiske Seminar- og Arbejdsrapporter 1991:516.

Paulsen, Jens (1991): Organiseringen af fiskeriforvaltningen i Grønland. I: Williams (red): Fiskerireguleringer. Nordiske Seminar- og Arbejdsrapporter 1991:516.

Quirin, Bertil (1994): Fiskare. I: Träbiten 86. Föreningen Allmoge Båtar.

Rasmussen, Alan Hjorth (1984): Nettet strammes – viljen styrkes. Esbjerg.

Rasmussen, Alan Hjorth (1984): Vejen til Nordsøen. Hirtshals.

Rasmussen, Alan Hjorth (1987): The Triumph of Deep Sea Fishing in the North Sea. I: Bang-Andersen, Arne (red): The North Sea. Stavanger.

Rasmussen, Alan Hjorth (1992): Fisken kender ingen grænser. Esbjerg-fiskerne og deres forening 1892-1992. Esbjerg.

Rasmussen, Alan Hjorth (1993): Østersøen gav... Træk af Bornholms og Christiansø's fiskerihistorie 1880-1993. Rønne.

Rasmussen, Holger (1968): Limfjordsfiskeriet før 1825. Sædvane og centraldirigering. København.

Rydberg, Arne och Lasse Scotte (1973): Fisket på Kråkö och vid Hälsingekusten under 1900-talet. Rapport 2. Sjöhistoriska museet.

Saltsjöfiskets fångster under 1995. Definitiva uppgifter. Statistiska meddelanden 14 november 1996.

Sandersen, Håkon T. (1993): Da forvaltningssystemet kom til bygda? Fiskebygda's plass i reguleringssystemet – Noen betraktninger med utgangspunkt i erfaringer fra nord-norske torskefiskerier. I: Gudmundsson 1993b.

Selnes, Morten (1995): Fish Resources and Management from a Regional Perspective – outlining a Regional Enterprise Quota System. I: Johansen 1995 vol. 1.

Solhaug, Trygve (1983): De norske fiskeriers historie 1815-1880. Universitetsforlaget Bergen, Oslo, Tromsø.

Smidt, Erik L. Balslev (1973): De grønlandske fiskeressourcer. I: Fisk, fiskeri og fiskerigrænser.

Smidt, Erik L. Balslev (1985): Min tid i Grønland. Grønland i min tid. Fiskeri Biologi Samfund 1948-1985. København.

Strøm, Jan (red) (1949): Norsk Fiskeri og Fangst. Håndbog. Oslo.

Støtt, Inger (1987): ...og så tog vi til England. Skagboernes Englandsfiskeri 1921-1939. Skagen Fortidsminder.

Svensk fiske. Slutbetänkande av utredningen om fiskerinäringens utvecklingsmöjligheter. Statens offentliga utredningar (SOU) 1993:103 Jordbruksdepartementet.

Thór, Jón Th. (1995a): British Trawlers and Iceland 1919-1976. Fiskeri- og Søfartsmuseets Studierække, 6. Esbjerg.

Thór, Jón Th. (1995b): Some Aspects of Foreign Fisheries off Iceland and the Use of Distant Water Grounds. Northern Seas Yearbook 1995. Fiskeri- og Søfartsmuseets Studierække, 5. Esbjerg.

Thór, Jón Th. (1996): Icelandic Fishing History Research. I: Holm, P. m.fl. (red): The North Atlantic Fisheries, 1100-1976. National Perspectives on a Common Resource. Esbjerg.

Thorsvik, Eivind (1982): I storm og stille. Fiskerihistorie fra Nordland. Nordland Fylkes Fiskarlag. Bodø.

Toftum, Jens Helgi (1992): Færøysk fiskerinæring. I: Hersoug (red): Fiskerinæringens hovedtrekk – landanalyser. Nord 30.

Veggeland, Noralv (red): Når fisken svikter. NordREFO 1991:2.

Vestergaard, Torben A. (1995): Socio-Cultural Dimensions of the Crisis in Danish Fisheries. I: Johansen 1995 vol. 1.

Vestjysk Fiskeritidende udvalgte årgange.

Vollen, Odd (1971): Sildefisket gjennom tusen år. Oslo.

Williams, Johán H (red): Fiskerireguleringer – rapport fra Nordisk Kontaktutvalg for fiskerispørsmåls seminar om fiskeriorganisasjonenes deltagelse i fiskeriforvaltningens beslutningsprosesser, Visby 6. mai 1991. Nordiske Seminar- og Arbejdsrapporter 1991:516.

Wählin, Vagn (1996): The Faroese Greenland Fishery. Faroese Fishery Policy towards Denmark and Greenland in the Inter-War Period. I: Holm, P. m.fl. (red): The North Atlantic Fisheries, 1100-1976. National Perspectives on a Common Resource. Esbjerg.

Östersjökonferensen 1972 Stockholm. Sveriges Fiskaras Riksförbund, Göteborg.

Øynes, Per (1973): Norge som kyststat og fiskerination. I: Fisk, fiskeri og fiskerigrænser.

Åberg, Georg och Björn Beckman (1988): Mot samma mål. Sveriges Fiskares Riksförbund 1948-1988. Sveriges Fiskares Riksförbund.

PUBLIKATIONER I NORD OG TEMA NORD-SERIEN KAN BESTILLES HOS NORDISK MINISTERRÅDS AGENTER:

BELGIEN OG LUXEMBOURG

Jean de Lannoy
Avenue du Roi, 202, 1060 Brussels
Tel +32 (0)2 538 51 69 Fax +32 (0)2 538 08 41

CANADA

Renouf Publishing Co., Ltd.
1294 Algoma Road Ottawa, Ont. K1B 3W8
Tel +1 (613) 745 2665 Fax +1 (613) 745 7660

DANMARK

Svensk-Norsk Bogimport
Esplanaden 8 B, 1236 København K
Tel +45 33 14 26 66 Fax +45 33 14 35 88

ESTLAND

A/S Viruvärava
Viru tänav 23, 0001 Tallin
Tel/fax +372 (0)2 44 1764 Fax +372 (0)6 31 3195

FÆRØYENE

H.N. Jacobsens Bókahandil
Postbox 55, 110 Tórshavn
Tel +298 11036 Fax +298 17873

FINLAND

Oy Edita Ab
PI 800, 00043 EDITA
Tel +358 (0)9 566 02 66 Fax +358 (0)9 566 03 80

FRANKRIG

Librairie LAVOISIER
14, rue de Provigny, 94236 Cachan Cedex
Tel +33 (16) 4740 6700 Fax +33 (16) 4740 6702

GRØNLAND

Atuagkat Boghandel
Postboks 1009, 3900 Nuuk
Tel +299 21337/22444 Fax +299 2 33 78

ISLAND

Mál og Menning
Laugavegi 18, 101 Reykjavik
Tel +354 (9)5 52 42 40 Fax +354 (9)5 62 35 23

IRLAND

The Government Supplies Agency
Publications Branch, 4-5 Harcourt Road, Dublin 2
Tel +353 (0)1 66 13 111 Fax +353 (0)1 47 80 645

KINA

**China National Publications
Import & Export Corp.,**
Europe Division, 16 Gongti East Road,
Beijing, China
Tel +86 (10) 506 3050 Fax +86 (10) 506 31 01

LETLAND

Jana Rozes Gramātnica
Kr. Barona iela 5, 1011 Riga
Tel +371 (0)7 28 42 88 Fax +371 (0)7 28 64 52

LITAUEN

Penki Kontinentai
Vilniaus g. 39, 2001 Vilnius
Tel +370 (0)2 22 14 82 Fax +370 (0)2 22 61 15

HOLLAND

De Lindeboom/INOR publikaties M.A.
de Ruyterstraat 20A, P.O. Box 202,
7480 AE Haaksbergen
Tel +31 (0)5 357 40004 Fax +31 (0)5 357 29296

NORGE

Akademika
Postboks 84 Blindern, 0314 Oslo
Tel +47 22 85 30 30 Fax +47 22 85 30 53

ROMÆNIEN

Euromedia s.r.l.
Str. Dionisie Lupu nr 65, 70184 Bucuresti
Tel +40 1 312 96 46 Fax +40 1 312 96 46

SVERIGE

CE Fritzes AB
Kundtjänst, 106 47 Stockholm
Tel +46 (0)8 690 91 90 Fax +46 (0)8 690 91 91

STORBRITANNIEN

Stationery Office
P.O. Box 276, London SW8 5DT
Tel +44 171 873 8372 Fax +44 171 873 8200

TYSKLAND

UNO-Verlag GmbH Dag-Hammarskjöld-Haus
Poppelsdorfer Allee 55, 53115 Bonn
Tel +49 (0)228 21 29 40 Fax +49 (0)228 21 74 92

UNGARN

Euro Info Service
Magitszigeti Európa Ház, 1138 Budapest
Tel +36 (1)302 50 00 Fax +36 (1)302 5035

USA

Bernan Associates
4611-F Assembly Drive,
Lanham Maryland 20706-4391
Tel +1 (301) 459-7666 Fax +1 (301) 459-0056

ÅLAND

Lisco Bok & Pappershandel
Box 8, 221 01 Mariehamn
Tel +358 18 17177 Fax +358 18 19 771